

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ZÜLFÜ LİVANELİ GORBAÇOV'LA *Devrim Üstüne* KONUŞMALAR

Remzi Kitabevi

2. BASIM

"Perestroyka, belki de bu toplantıyla başladı."

Mihail Gorbaçov

Zülfü Livaneli bu kitabında, dünya tarihini değiştiren bir olayla ilgili tanıklığını dile getiriyor.

Livaneli ve Yaşar Kemal, 21 Ekim 1986'da Kremlin'de Sovyetler Birliği'nin yeni devlet başkanı Mihail Gorbaçov'la buluşan küçük bir aydın grubunun içindeydi. Gorbaçov'un 1997 yılında Amerikan C-Span televizyonuna açıkladığına göre, bu toplantıda konuşulanlar ve daha sonra yapılan basın toplantısı, tarihin akışını değiştiren Perestroyka devriminin başlangıç noktasını oluşturdu.

Zülfü Livaneli bu ilk toplantıdan sonra, 17 yıl boyunca Mihail Gorbaçov'la dünyanın çeşitli köşelerinde buluştu ve ona Sovyet Devrimi, Marksizm, Leninizm, Perestroyka, Yeni Dünya Düzeni, ABD hegemonyası gibi çeşitli konular hakkında sorular sordu. Gorbaçov hâlâ Marksist görüşe bağlı mıydı, Lenin hakkında ne düşünüyordu, Sovyetler Birliği'nin dağılacağını öngörmüş müydü, Perestroyka devriminden pişman mıydı? Sovyet komünizmi bir ütopya mıydı, yoksa belli başarıları olan tarihsel bir dönem miydi?

Elinizdeki kitapta, "yüzyılın adamı" olarak selamlanan Mihail Gorbaçov'un bu sorulara verdiği kapsamlı cevapları bulacaksınız.

Sovyetler Birliği'nin son devlet başkanı Mihail Gorbaçov'la başbaşa yapılan konuşmalar, tarihin önemli bir değişim anına tanıklık etmekle kalmıyor, bugünün politik gelişmelerini ve yeni Amerikan doktrinini de daha iyi anlamamızı sağlıyor.

ISBN 975-14-0928-4

ZÜLFÜ LİVANELİ, ilk hikâye kitabını 1978 yılında yayınladı. *Ara-fatta Bir Çocuk* adını taşıyan kitap çeşitli dillere çevrildi, İsveç ve Alman televizyonları tarafından film yapıldı.

1996 yılında *Milliyet* gazetesinde tefrika edilen *Engereğin Gö-zündeki Kamaşma* romanı, Balkan Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Birçok dile çevrildi, İspanya, Yunanistan, Güney Kore gibi ülkelerde en çok satan kitaplar listesine girdi ve dünya basınında övgülerle karşılandı.

Bir Kedi, Bir Adam, Bir Ölüm romanı ise 2001 yılı Yunus Nadi Roman Ödülü'nü kazandı. Kitabın yayın hakları birçok ülkenin yanı sıra, Fransa'daki Edition Gallimard tarafından alındı.

Yazarın dördüncü edebiyat yapıtı olan *Mutluluk*, Türkiye'de büyük kitlelere ulaştı ve daha şimdiden bir "kült roman" özelliği kazandı.

Kültür ve sanat çabalarıyla dünya barışına yaptığı katkılardan dolayı UNESCO-Paris tarafından Büyükelçilikle onurlandırılan Zülfü Livaneli, otuzdan fazla ulusal ve uluslararası ödülün sahibi. Bunlar arasında San Remo Yılın Bestecisi Ödülü, Alman Plak Eleştirmenleri Birliği Büyük Ödülü, Hollanda Edison Ödülü, Valencia ve Montpellier Film Festivallerindeki "En İyi Film" ödülleri, Antalya Film Festivali'ndeki iki Altın Portakal ödülü sayılabilir.

Harvard, Princeton gibi üniversitelerdeki ilgi gören konferansları, dünya kültür zirvelerinde sunduğu bildirileri, besteleri, konserleri, filmleri ve kitaplarıyla tanınan Livaneli'nin 1997 Mayıs ayında Ankara Hipodromu'nda yarım milyon kişiye verdiği konser, bu alanda bir rekor oluşturuyor.

ZÜLFÜ LİVANELİ

*Gorbaçov'la
Devrim Üstüne
Konuşmalar*

2. Basım

Remzi Kitabevi

GORBAÇOV'LA DEVRİM ÜSTÜNE KONUŞMALAR
Zülfü Livaneli

Her hakkı saklıdır. Bu yapıtın aynen ya da
özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı
sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 975-14-0928-4

BİRİNCİ BASIM: Temmuz, 2003

İKİNCİ BASIM: Temmuz, 2003

Remzi Kitabevi AŞ., Selvili Mescit Sok. 3, Cagaloglu 34440, İstanbul

Tel (212) 513 9424-25, 513 9474-75, Faks (212) 522 9055

WEB: <http://www.remzi.com.tr> E-POSTA: post@remzi.com.tr

Remzi Kitabevi A.Ş. tesislerinde basılmıştır.

İçindekiler

Önsöz	7
“Perestroyka, Belki de Bu Toplantıyla Başladı!”	19
Mihail Sergeyeviç Gorbaçov’la Röportaj	23
“Issık Göl Formu’nun Önemi”	44
Kremlin Buluşması	48
Issık Göl Bildirisi	93
Olga’nın Hikâyesi	98
Mirasyedi Rusya	106
Gorbaçov’la Röportajın Öyküsü	114
Metropolit Pitirim	117
Gorbaçov’un Mektubu	119
Sonsöz	122

Önsöz

Devrime Son Veren Devrim

Ruslar, 20. yüzyılın başında ve sonunda iki büyük devrimle sarstılar dünyayı.

İlki, 1917 yılında Vladimir İlyiç Lenin'in başında olduğu komünist devrimdi. Ekim devrimi, yerleşik bütün değerleri sarstı, dünya politikasında depremler yarattı ve 20. yüzyılda yaşayan herkes, ister istemez 'bu devrimden yana ve karşı olanlar' diye iki kampa ayrıldı.

Yüzyılın sonlarına doğru aynı ülkede, Lenin'in koltuğunda oturan bir başka lider, Mihail Sergeyeviç Gorbaçov, dünyayı aynı ölçüde sarsan bir başka devrim gerçekleştirdi.

Birinci devrim kanlıydı, ikincisi kansız oldu.

Perestroyka (yeniden yapılanma) adı verilen bu devrimle, Doğu Bloku, Berlin Duvarı, Varşova Paktı ve COMECON yıkıldı. Gorbaçov'un liderlik dönemi, dünyadaki nükleer tırmanmanın ve soğuk savaşın sonu oldu.

Mihail Gorbaçov, saydamlık ve yeniden yapılanma politikalarına başladığı zaman, işin bu boyuta geleceğini düşünmemişti. Yıllarca baskı altında yaşamış, sesi çıkmamış fede-

rasyonların, cumhuriyetlerin ve onların adı duyulmamış politikacılarının böyle delicesine bir isteriye kapılacaklarını bilemezdi.

Yıllarca devlete sadık bir yurttaş olmanın erdemli görüntüsü altına gizlenen insanlar, daha özgür ve daha demokratik bir Sovyetler Birliği yaratmak isteyen Gorbaçov'un can düşmanı kesildiler ve daha sonra yine Gorbaçov'un yarattığı özgürlük ortamından yararlanarak, onu, Sovyetler Birliği'ndeki bütün sorunların sebebi olarak suçlamaya başladılar.

Bu durum bizi, ister istemez, özgürlük ve sorumluluk ilişkisini tekrar düşünmeye çağırıyor. Baskı altında yaşamış toplumlardaki ani özgürlükler, patlamalara ve özgürlük ortamını yok edecek tepkilere yol açabiliyor.

Fyodor Dostoyevski, Rusya'daki köleliğin kaldırılmasını bu açıdan yorumlamıştı. Yüzyıllar boyu ağır baskılar altında yaşamış olan köleler, özgür birer yurttaş oldukları andan itibaren, geçmiş dönemin öcünü alır gibi suç işliyor, saldırıyor, St. Petersburg sokaklarını cehenneme çeviriyordu.

Perestroika'dan sonra da Sovyetler Birliği çok sarsıldı. Darbeler düzenlendi, Gorbaçov kısa bir süre Kırım'da tutuklu kaldı, ülke neredeyse iç savaş ortamına sürüklendi. Parlamento top ateşine tutuldu, liderler intihar etti, ekonomi altüst oldu.

1917 devrimiyle ilgili birçok kitap okumuştum. Amerikalı gazeteci John Reed'in *Dünyayı Sarsan 10 Gün* adlı kitabı, özellikle etkileyiciydi. Çünkü Reed, rastlantı sonucu devrim günlerine tanıklık etmişti.

Kitabı okuduğum gençlik yıllarımda, benzer bir olayın, bir bakıma benim de başıma geleceğini bilemezdim elbette. Hayal bile edemezdim. Ama gerçek hayattaki olaylar bazen hayal gücünü aşıyor.

Lenin devrimine son veren ikinci devrime tanıklık etme olanağı buldum. 1986 yılında Cengiz Aytmatov'un daveti üzerine Yaşar Kemal'le birlikte Sovyetler Birliği'ne gitmiş olmamız, bir olaylar zincirini başlatmış.

21 Ekim 1986 günü Kremlin'de Mihail Sergeyeviç Gorbaçov'la görüştüğümüzde, daha ortada Perestroyka yoktu. Bu toplantının, Perestroyka sürecinde hatırı sayılır bir yer tuttuğunu ise yıllar sonra, Gorbaçov'un ABD'deki C-Span televizyonuna verdiği bir röportajın metnini okurken öğrenecektim.

Gorbaçov'la görüştüğümüz günün akşamı, Sovyet televizyonunda her akşam dokuzda yayınlanan en önemli haber bülteni *Vremya'nın* (zaman) ilk haberi idi bu toplantı. Ertesi gün *Pravda*, *İzvestia*, *Liternaya Gazeta* ve *Sovietskaya Kultura* gazetelerinin manşetindeydi. Ama bizler o gün ayrıldığımız için toplantının yarattığı etkileri izleme olanağı bulamamıştık. Yıllar sonra Gorbaçov'un C-Span televizyonunda yaptığı bir konuşma dolayısıyla bunu da öğrenmiş oldum. Gorbaçov, "Perestroyka, belki de bu toplantıyla başladı!" diyordu. Epey şaşırdım doğrusu.

Kremlin buluşması, bizim için tarihsel önemi olan bir toplantıydı ama aynı duygunun Sovyetler Birliği Devlet Başkanı'nda da oluşması, beklenmedik bir şeydi.

Gorbaçov, yalnız televizyon görüşmelerinde değil, katıldığı birçok platformda bu toplantının önemini vurguladı. Bunlara bir örnek de Harvard Üniversitesi'nde 11 Kasım 2002'de söyledikleri. Daha sonra *Harvard University Gazette*'de yayınlanan bu konuşmasında şöyle diyor Gorbaçov: "Perestroyka'ya, her şeyden önce iç nedenlerimizden ötürü gerek vardı. Aynı zamanda uluslararası koşullar da bunu bir gereklilik haline getirmişti. Perestroyka'nın ilk yıllarında, ünlü yazarımız Cengiz Aytmatov, Kırgızistan'da, değişik ülkelerden önem-

li insanları davet ettiği bir konferans düzenlemişti. Burada, Amerikan bilim adamları ve sanatçıları da vardı. Başkan Reagan'la Reykjavik'teki buluşmamdan hemen sonra bu grupla görüşmüştüm. Bu dikkat çekici insanlarla tanışmak, öncelik konusunda bir konuşma yapmaya itti beni. Şöyle demiştim: 'Elbette sınıf çıkarları ve ulusal çıkarlar vardır. Ama bir de evrensel insan çıkarları vardır.' Evrensel insan değerlerini öne çıkardığım bu konuşma yapıldığı zaman dünya, insanlığın varlığını tehlikeye atan nükleer savaşın ve çevre sorunlarının tehdidi altındaydı. 'Önceliği, insanlığın evrensel değerlerine vermeliyiz,' demiştim."

Yalnız Sovyet değil, dünya medyası da 'Kremlin Buluşması'yla çok ilgilendi. *Time* başta olmak üzere Amerikan medyası bu olayı dünya kamuoyuna duyurdu. Alvin Toffler da NPQ'da bu buluşmayı uzun uzun anlatacak ve ilginç bir yorum yayınlayacaktı.

Mihail Gorbaçov bizlerle ilişkiyi hiç kesmedi, bizi, San Francisco'daki "Dünyanın Durumu Forumu" gibi birçok toplantıya davet etti ve Kremlin Buluşması'ndan yedi yıl sonra bana gönderdiği bir mektupta, dünyayı değiştiren bu ilginç dönemin tarihini birlikte yazmayı önerdi.

Bu yüzden ilk ziyaretten sonra Gorbaçov'u sık sık görme olanağı buldum. Moskova'da, San Francisco'da, Kırgızistan'da, İstanbul'da buluştuk ve gelişmeleri konuştuk.

Bu ilişkiler içinde, 1997 Aralık ayının dondurucu, buz tutmuş Moskova'sında Gorbaçov'la yaptığım görüşmeyi ayrı bir yere koyuyorum. Çünkü bu kitapta okuyacağınız gibi görüşmede, Gorbaçov'a, benim açımdan sorulabilecek hemen hemen her şeyi sordum. Bu soruları sorarken kafamda, Lenin'in Rosa Luxemburg ve Kautsky, Liebknecht gibi kuramcılarla giriştiği can yakıcı mücadeleler vardı elbette. Gençlik yıl-

larımızda okuduğumuz Lenin kitapları, bu tartışmaları tarafsız bir gözle izlememize ve aklın süzgecinden geçirmemize engel olmuştu. Ama özellikle Polonya'daki Gdansk tersanelerinde başlayan işçi sınıfı hareketinin, komünist diktatörlüğe karşı çıkması, Rosa Luxemburg ve onun gibi düşünenlerin haklılığını vurguluyordu. Bu teoriye göre komünizm, bir partinin idareyi ele alması ve yukarıdan aşağıya örgütlenecek baskı kurması yöntemiyle ulaşılabilecek bir sonuç değildi. Luxemburg, bu yöntemle kurulacak komünizmin eninde sonunda, işçi sınıfının çıkarlarıyla çatışacağı öngörüsünde bulunmuştu. Sovyetler Birliği'nin son devlet başkanı olan Mihail Gorbaçov, bu yöntemi "ütopya" olarak niteliyordu.

Mihail Gorbaçov gibi dünyayı değiştirmiş olan bir adamla konuşurken aklıma en çok takılan soru, bu şahsiyetin Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açan olaylardaki rolü ve sorumluluğu olmuştu.

Bir dünya devi olan Sovyetler Birliği, iki kutuplu dünyanın büyük ülkesi, uzaya, ilk kez yapay uydu göndermeyi başarmış bir uygarlık sona geldiği, tükendiği ve başka türlü olamayacağı için mi çökmüştü, yoksa Mihail Sergeyeviç Gorbaçov adlı devlet başkanının hatalı politikaları mı bu sonu hazırlamıştı?

Ne kadar güçlü olursa olsun, bir tek kişi, Kızıl Ordu'ya, Komünist Partisi'ne ve köklü Sovyet sistemine rağmen ülkenin sonunu getirmiş olabilir miydi? Pek de mümkün görünmüyordu bu doğrusu. Bir insan, bir sistemi dize getiremezdi. Zaten 1986'daki ilk görüşmemizde, devletin başına yeni geçmiş olan Gorbaçov'un da böyle bir niyeti yoktu. O, komünist sistemin devam edeceğine inanıyordu.

İkinci tez, Sovyet komünizminin doğal ömrünü tamamlamış olduğu ve çöküşün önüne kimsenin geçemeyeceği görüşüydü.

Marx ve Engels'in teorisinden yola çıkan Rus komünizmi, aslında bu iki düşünürün öngörülerine pek de uymuyordu. Çünkü Marx ve Engels, komünizmi kapitalizmin son aşaması olarak görmüşler ve gelişmiş Batı ülkelerinde ani ve eşzamanlı bir dönüşümle komünizmin kurulacağını yazmışlardı. Lenin ise sanayinin, dolayısıyla da proletaryanın gelişmediği bir köylü ülkesinde, devrim yoluyla komünizmi kurmuştu. Acaba "emperyalizmin en zayıf halkası"nda yapılan bu devrim, klasik teoriye göre bir sapma, bir macera mıydı?

Ne kadar güçlü olursa olsun, bir tek ülke, kendisini kuşatacak olan kapitalist sistemin çökertme çabalarına dayanabilir miydi?

Belki de devrimden hemen sonra bu çelişkiyi ve tehlikeyi gören Troçki'nin "sürekli devrim" tezini ortaya atmış olması, bu gerçekliğe dayanıyordu. Ama hepimizin bildiği gibi, Lenin'in de bir ara desteklemiş olduğu "sürekli devrim" gerçekleşemedi. Troçki ülkeden kaçmak zorunda kaldı, daha sonra öldürüldü ve Sovyetler Birliği bir "vatan" temeli üzerinde örgütlenmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı'nın da bu görüşü epeyce güçlendirdiği ve yurtsever duyguları yükselttiği söylenebilir. Bu savaş sonunda Avrupa'nın paylaşılması, başka komünist ülkelerin de ortaya çıkması sonucunu doğurdu.

1917 Ekim devrimi, dünyada yol açtığı büyük politik çalkantıların yanı sıra, aydınları çok heyecanlandırmış ve bir insan kardeşliği rüyasının gerçekleşeceği yolunda umutlar yaratmıştı.

Bu umuda kapılan dünya aydın ve sanatçılarının büyük çoğunluğu, başlangıçta Sovyetler Birliği'ni derin bir inançla savundular.

Fakat Sovyetler Birliği'ne yapılan ilk gezilerle birlikte soru işaretleri ve sistem eleştirileri de uç vermeye başladı.

André Gide'in ünlü kitabı *Rusya'dan Dönüş*, bu konudaki hayal kırıklıklarını yansıtan önemli bir dönüm noktası oluşturdu.

Martov, Zinovyev ve arkadaşlarının yargılandığı “Moskova Duruşmaları”, bu yeni düzenin adalet anlayışıyla ilgili soru işaretlerini artırmıştı. Stalin diktatörlüğünün acımasız uygulamaları ve komünizme inanmış kitleler üzerinde yarattığı dehşet duygusu, Yunanistan, İspanya iç savaşlarındaki yanlışlar ve ihanetlerle birleşince, Sovyet komünizmi dünya çapında bir hayal kırıklığına dönüşmeye başladı.

Bugün dünyada 1917 devrimini savunan pek az kişi var. Fakat ben Eric Hobsbawm'ın dediklerine katılmayı daha uygun buluyorum: “Bu hareket, en azından bir büyük ve mutlak başarıya ulaştı: Sovyetler Birliği'ydi bu. Yani faşizmin yenilgiye uğratılmasıydı.”

Bir zamanlar Batı dünyasının kurtarıcısı olmuş ve faşizmi yenilgiye uğratmış olan Sovyetler Birliği, yalnız askeri alanda değil, bilim ve sanat yönünden de insanlığa katkılar sunmuş ve bütün hatalarına rağmen dünyada bir denge unsuru oluşturmuştu. Son Irak savaşını, bu dengenin bulunmadığı bir dünyanın cehennem provasası olarak algılıyorum ben.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra kapitalizmin kesin ve nihai zaferini ilan eden borazanların müthiş kreşendosu, sağlıklı düşünmeyi engelliyor. Ama bu genel duruma uymayan örnekler de var. Mesela ekonomist John Kenneth Galbraith diyorki: “1990'ların başlarına, hiç kuşkusuz Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki devrim, damgasını vurdu. Mükemmel olmayan bir ekonomik sistem dağılmış ve yerini bir anlamda systemsizliğe bırakmıştı. Gerçek ortadaydı artık: Komünizm çökmüştü... Bu konudaki söylemler normalin üstünde abartılıydı. Kapitalizm, özellikle ABD'de sergilendiği biçimiyle ol-

duğu gibi, Batı Avrupa ve Japonya'da da güçlüklerle karşı karşıyaydı. Kapitalizm, tükenmeyen krizlerle, önü alınamayan bir gerileme sürecindeydi.”(*)

Michael Hardt ve Antonio Negri ise şöyle yazıyorlar: “Tezimize göre Stalin idaresinin dramatik yılları ve Kruşçev’in olgunlaşmamış erken yeniliklerinden sonra Brejnev rejimi, yüksek düzeyde bir olgunluğa erişmiş olan, savaş ve üretim için girişilen olağanüstü bir seferberlik sonucunda sosyal ve politik olarak kabul edilmek isteyen üretken bir sivil topluma, kabalığı zorla kabul ettirmeye çalışıyordu. Kapitalist dünyadaki soğuk savaş propagandası, yanlış bilgilendirme ve sahte bilgi üreten o ideolojik makine, Sovyet toplumdaki gerçek gelişmeleri ve orada oluşan politik diyalektiği görmemizi engelledi. Soğuk savaş ideolojisi, o toplumu totaliter olarak tanımladı. Oysa gerçekte Sovyetler, ekonomik gelişme ve kültürel modernizasyonun ritimleri kadar güçlü yaratıcılık ve özgürlük zikzakları çizen bir toplumdu. Sovyetler Birliği’nin totaliter bir toplum olarak değil, daha çok bürokratik bir diktatörlük olarak anlaşılması daha doğru. Ve ancak bu çarpıtılmış tanımları arkamızda bırakabilirsek, Sovyetler Birliği’ndeki politik krizlerin, rejimi gömecek noktaya gelene kadar tekrar tekrar ortaya çıkışını anlayabiliriz.

“Krizi sürdüren şey, bürokratik diktatörlüğe karşı çıkmak olmuştur. Sovyet proletaryasının çalışmayı reddetmesi, iş bırakması, aslında kapitalist ülkelerdeki proletaryanın, hükümetleri krizden krize sürükleyerek reform ve yeniden yapılanmaya zorlamak için verdikleri mücadelenin aynısıydı.

“Sovyet bürokrasisi, yeni işgücünün postmodern mobili-

(*) John Kenneth Galbraith, *The World Economy Since the Wars (The Uncertain Miracle)*.

zasyonu için gerekli olan cephaneliği oluşturmamıştı. Bundan korkuyordu. Baskıcı rejimlerin çöküşünden ve daha önce üretimi canlandıran Taylorcu, Fordcu öznel değişimlerden dehşete kapılıyordu. Bu, krizi dönüştürmeyen bir noktaya getirdi ve Brejnev’in kış uykusunu andıran hareketsizliğini de hesaba katacak olursak, tam bir felakete dönüştü.

“Önemli bulduğumuz şey, aslında işçilerin bireysel ve biçimsel özgürlüklerine karşı saldırı değil, daha çok modernite potansiyelini tükettikten sonra daha yüksek düzeyli üretime geçmek için kapitalist birikimli sosyalist yönetimden kurtulmak isteyen halk yığınlarının boşa harcadığı üretken enerjidir. Zıt yönlerden gelen bu basınç ve enerji, Sovyetler Birliği’ni, iskambilden yapılmış bir şato gibi dağıtan güçlerdir. Glasnost ve Presteroyka, Sovyet iktidarında özeleştiriyi temsil etmiştir ve sistem yenilenmiş, üretkenlik için demokratik bir geçişin gerekliliğine işaret etmiştir. Ancak bütün bunlar, krize engel olabilmek için fazla geç ve utangaç bir biçimde yapılmıştır. Sovyet makinesi, kendi gücünü kendine çevirmiş ve sonunda kendini durdurmuştur...

“Entelektüel ve maddi olmayan işgücü sektörleri, rejimdeki konsensüse verdikleri katkılarını çektiler ve onların ‘exodus’ü, sistemi ölüme mahkûm etti: Modernizasyonda sosyalist zaferden dolayı ölüm, yarattığı etki ve artı değerleri kullanamamaktan dolayı ölüm, postmodernizme geçişi dayatan öznel şartları boğan bir nefes kesilmesidir.”(*)

Türk edebiyatının Sovyetler Birliği’nde tanınmasında önemli bir rolü olan ve Haziran 2003’te kaybettiğimiz Vera

(*) Michael Hardt and Antonio Negri, *Empire (The Death Throes of Soviet Discipline)*.

Feonova, yıllar önce karlı bir Moskova akşamında bana, komünizmi bambaşka bir görüş açısından anlatmayı denemişti: “Sizler için komünizm teoridir, politikadır, felsefedir, dünya görüşüdür ama benim için sabah alacakaranlıkta kalktığım zaman dolapta bulduğum minicik yağ topağını işe gidecek kocamın dilimine mi, yoksa okula gidecek oğlumun ekmeğine mi sürmem gerektiği sorusudur,” demişti.

Bu uyarı karşısında, dışarıdan yargılarda bulunmak istemiyorum. Ne bir teorisyenim ben ne de bir Sovyetler Birliği uzmanı. Ama Sovyetler Birliği’nin dağılmış olmasının dünyada yarattığı büyük boşluğun da farkındayım.

Eğer dünyada açlık devam ediyorsa, bir milyar insan günde bir doların altında bir gelirle hayatını sürdürmek zorunda kalırken, sanayileşmiş ülkeler giderek daha da zenginleşiyorsa, dünya nüfusunun altıda birinin temiz suya ulaşma olanağı bile ortadan kalkmışsa, ortada bir problem var demektir. Küreselleşme karşıtı gösterilerin hepimize haykırdığı bu gerçekler, henüz bir teoriye ve dünya çapında bir felsefi tutarlılığa kavuşmamış olabilir. Ama bu, kavuşmayacağı anlamına da gelmez.

Proletaryanın öncülüğünde bir devrim fikri, yerini yeni bir teoriye bırakmak üzere. Adı ne olursa olsun, böyle bir görüşe ihtiyacımız var. Tarih boyunca karşılıklı dengelerden oluşmuş dünya politikası, kapitalizm egemenliğinin sonsuz ve sınırsız ihtiraslarına kurban edilemez. Bu yüzden birçok kişi, yeni ve adı konmamış bir dönemin eşiğinde olduğumuzu sezebiliyor. Ben de bu kişiler arasındayım.

Mihail Gorbaçov, 1997 Aralık ayındaki konuşmamızda, “ütopya” hatta “aptallık” olarak nitelediği bir başka gelişmeyi de kaygıyla izlediğini anlatmıştı bana. Ufukta, Amerikan hegemonyası tehlikesi görüyordu. Birtakım çevrelerin (ki, da-

ha sonra bu çevrelerin kimler olduğu ortaya çıktı), Başkan Clinton’ı etkileyerek dünyada bir Amerikan egemenliği kurulması için gayret gösterdiklerini anlatıyordu. Eğer Amerika bu yola girer ve dünya enerji kaynaklarına el koyarsa sonu gelmez çatışmalara sürüklenecek ve bu “ütopya ve aptallık” yenilgiyle sonuçlanacaktı.

Bu cümleleri okuyunca, insan, 2003 yılı başındaki gelişmeleri düşünmeden edemiyor. Demek ki Mihail Gorbaçov, altı yıl önce gidişatı görmüş ve bugün Pentagon’da toplanan şahinlerin sahneye koyduğu oyunu sezmişti. Aradaki tek fark, “ütopya”yı uygulamaya başlamak için bir başkan değişikliği gerekmesiydi. Bill Clinton’a kabul ettiremedikleri stratejiyi, George W. Bush adlı bir başkanın döneminde deneme olanağına kavuşacaklardı.

Gorbaçov’la ilk karşılaştığımda, onun, soğuk Kremlin duvarları arkasında oturan Sovyet lideri klişesine uygun biri olmadığını gördüm. O, cana yakın, enerjik, zeki, kültürlü ve sempatikti. Konuşurken karşısındakinin gözlerinin içine dürüst ve samimi bir ifadeyle bakıyor, hatta sohbet sırasında kolunuzdan, omzunuzdan tutuyordu. Müzik, edebiyat, felsefe biliyor, ezbere şiir okuyordu.

İnsanlığın büyük bir kısmı onu, tarihi değiştiren adam olarak alkışladı. O, büyük bir değişimi kansız gerçekleştirmeyi başarmıştı. Kendi ülkesinde ise hem umur gördü hem acı çekti. Aytmatov, Gorbaçov’dan söz ederken, “İç i ak adamdır,” demişti. “Yoksa bütün bunları çekmesi mümkün değildi.”

Gorbaçov’u tanıyalı 17 yıl olmuş. Bu sarsıntılı 17 yılı, Perestroyka devrimini ve Sovyetler Birliği’nin çöküşünü yakından izledim. Lenin heykelleri devrilirken oradaydım. Manej Meydanı’nda, Çaykovski’nin “3. Pi yano Konçertosu”yla heyecanlanan milyonlarca kişi arasında ben de vardım.

Bu baş döndürücü değişimi, oyunun başaktörü olan Mihail Gorbaçov'la enine boyuna konuşma olanağı buldum.

Ve sonunda anladım ki ben de, karınca kararınca bir devrime tanıklık etmişim. Bunları kendime saklamam doğru değildi.

Elinizdeki kitap, Gorbaçov'la yapılmış konuşmaların yanı sıra, Sovyetler Birliği'ne ilişkin gözlemleri, gezi notlarını ve gazete yazılarını kapsıyor. Bu belgelerde hiçbir değişiklik yapmadan, olduğu gibi yayınlamaya karar verdim. Çünkü yazılar, eksiğiyle fazlasıyla benim heyecanlarımı, gözlemlerimi ve bir bakıma dönemin ruhunu yansıtıyor.

İnsanlığın en büyük maceralarından bir olan Sovyet deneyimine ilişkin tanıklığımı belgeliyor.

Bu kitaba ilgi duyacak olan okurlar, dünya tarihini değiştiren olaylarla birlikte, "içi ak adam"ın hikâyesini de okuyacaklar.

“Perestroyka, Belki de Bu Toplantıyla Başladı!”

1996 yılında Mihail Gorbaçov’un Anılar kitabı Amerika’da yayınlandı. Bu yayın üzerine C-Span televizyonundan Brian Lamb, Başkan Gorbaçov’la bir konuşma yaptı.

Konuşmanın bir bölümünde Lamb, Başkan Gorbaçov’a, 1986 Ekim’inde Kremlin’de Issık Göl Forumu üyeleriyle yaptığı toplantıyı soruyor. Gorbaçov’un verdiği cevap, bu toplantının Perestroyka tarihindeki rolünü ve önemini vurgulaması açısından çok önemli.

Konuşmanın konuyla ilgili bölümünü aşağıda okuyacaksınız:

LAMB: Perestroyka’nın belki de bir toplantıyla başlamış olabileceğini belirttiniz... Ünlü Amerikalıların da katılmış olduğu bir toplantı. Arthur Miller, Alvin Toffler ve İngiliz Peter Ustinov.

Orada, sizin listesini verdiğiniz gibi başka insanlar da vardı. Ama bu üçü bizim izleyicimiz tarafından en çok tanınanları. Bu olay neydi?

Bu toplantıda, Sovyetler’i Perestroyka’ya götürecek ne oldu?

GORBAÇOV: Bu, son derece saygıdeğer ve itibarlı insanlarla yapılan bir toplantıydı. Bizim ülkemizden de insanlar katılmıştı: Mesela ünlü yazarımız Cengiz Aytmatov ve diğerleri... Arkadaşım Aytmatov, bu insanlarla buluşmamı istemişti. Ben de, "Tamam, sadece kısa bir toplantı olacak demiştim."

Ama Kremlin'deki ofisimde beraberce birkaç saat geçirdik. Hepimiz için hayranlık uyandırıcı bir konuşma geçti aramızda. Ve bu toplantı sırasında onları dinlerken, ben de tartışmaya katıldım ve onun bir parçası oluverdim. Çünkü aynı şeyleri düşündüğümüzü görüyordum. Halihazırda yeni bir dünyaya adım atmış olduğumuzu belirttik ve bunun, nükleer tehdit ve çevresel bozulma faktörleri yüklü bambaşka bir dünya olduğunu idrak etmeliydik.

Elbette ulusların değişik çıkarları vardır ama dünyanın değişmiş olduğunu kavrayamazsanız, amaçlar hiçbir zaman gerçekleşemez.

Bu yüzden evrensel değerler son derece önemli hale geldi. Bu değerler, ulusal çıkarların da önüne geçti.

Daha sonra, insanlığın ortak değerlerinin üzerinde durmamız gerektiğini ifade ettim. Düşünce biçimimizin ve politikalarımızın oluşturmasında, eylem planlarımızın hazırlanmasında bu değerler bize yol göstermeli, bizim çobanyıldızımız olmalıydı.

O zamanlarda bunları söylemek, Genel Sekreter'in hiç alışılmadık ve geleneği sarsan düşünceler belirtmesi anlamına geliyordu.

Toplantıda konuştuklarımızı yazıya döktüler ve benim söylediklerimi yayınladılar. Ve Sovyetler Birliği'ndeki düşünen insanlar, özellikle Marksist felsefe ve ideolojisiyle ilişkisi olanlar, şok geçirdiler. Bu şokun etkisiyle bazıları daha yumuşak, bazıları ise sert tepkiler verdiler.

Tepkisi sert olanlar, “Genel Sekreter’in söyledikleri ihanet anlamına gelir!” demeye başladılar.

Ve ben zaman zaman yaptığım gibi, Lenin’e başvurdum. Çünkü ben Lenin’i çok okurum ve bazen haklı olduğunu hissedirim; kimi zamansa politik ve ideolojik kaygılardan dolayı gerçeğe tecavüz eder. Şimdi Lenin’i yeni bir biçimde okuyorum. Öğrenciliğimde okuduğum tarzda değil.

Ben Genel Sekreter’dim, bir bakıma Lenin’in ayakkabılarını giymiştim. Lenin’den bir alıntı kullandım. Lenin bir gün, proletaryanın kimi zaman kendi çıkarlarını, ulusal çıkarlar için geri plana alması gerektiğini söylemişti. Ve benim Lenin’i referans olarak göstermem, yumuşatıcı bir etki yarattı. Yine de, “Genel Sekreter inanılmaz şeyler söylüyor!” dediler.

Ama o zamanlar birçoğumuza inanılmaz gelen şeyler, zaten Einstein tarafından söylenmişti. Einstein, nükleer silahların her şeyi değiştirdiğini ama ne yazık ki insan zihninin değişmediğini belirtmişti. “İnsan soyu tehlikede olduğu halde,” diyordu, “düşüncemiz hiç değişmedi.” Bu yüzden Alvin Toffler’ın birçok yazısında çok haklı olduğunu düşünüyorum. Son zamanlarda onun ve eşinin yazdığı *Üçüncü Dalga* kitabını okudum. Temsilciler Meclisi Başkanı Newt Gingrich de bu kitaba önsöz yazmış. Son derece ilginç buldum çünkü insan gelişmesinin girdiği yeni fazdan söz ediyorlar. Kendimizi bu faza uyarlayanın bir yolunu bulmamız gerekiyor. Uygarlığımızdaki evrim sürecini durdurmamız mümkün değil.

Biz, kendimizi buna uyarlayamaz, olumlu gelişmeleri ve tehlikeleri idrak etmezsek, eğer davranışlarımızı ve eylemlerimizi değiştirmezsek, bu, son derece tehlikeli olabilir. Uygarlığın nasıl geliştiğini iyi anlamamız gerekiyor. Eğer bunu yapabilirsek, dönemin olumlu yönlerinden yararlanabilir ve olumsuz gelişmeleri sınırlandırabiliriz...

Toplantıdaki insanlar özgür düşünceye sahipti. Serbest düşünürlerdi onlar. Kovboy değillerdi. Kovboylara hakaret etmek istemiyorum. Hatta kovboyları severim ama onlar kovboy değildi. Buna rağmen meseleleri güçlü bir biçimde ortaya koyuyorlardı. Bunu söylerken sadece Alvin Toffler'ı değil, toplantıdaki diğer insanları da kastediyorum. Orada, uygarlığın dönen tekerine çomak sokmamamız gerektiğini hissettim.

Ve bu insanlarla tekrar buluşmaya karar verdik. Bu yıl buluşmak istedik ama başaramadık. Ama bazılarıyla mutlaka görüşeceğiz.

Bu konferansın adı, Issık Göl'dü çünkü entelektüellerin katıldığı ilk konferans, Kırgızistan'daki Issık Göl kıyısında yapılmıştı. Şimdi Issık Göl II'yi hazırlıyoruz. Kırgızistan Cumhurbaşkanı bizi, konuşmak ve tartışmak üzere davet etti. Ama iyi hazırlanmak istiyoruz. İstiyoruz ki bu toplantı birtakım belgelere dökülsün; insanlığa çağrı yapan belgelere. Bu konuda duyarlı olan, neler olup bittiğine kayıtsız kalmayan ve insanoğluna söz söylemeye muktedir olan kişiler tarafından hazırlanmış belgelere...

Mihail Sergeyeviç Gorbaçov’la Röportaj^()*

LIVANELİ: Sayın Başkan, hasta olduğunuzu biliyorum. Hasta olarak beni kabul ettiğiniz ve bu görüşmeyi sağladığınız için çok teşekkür ediyorum önce.

GORBAÇOV: Biz sizinle eski dostuz ve sizinle sohbetimde değinmek istediğim önemli konular var. Sizinle ilk görüşmemiz, benim Reagan’la görüşmemden ve Reykjavik’ten döndükten sonra, 1986 Sonbahar’ında gerçekleşmişti.

Siz Issık Göl Forumu’ndan dönmüştünüz, ki orada insanlığı ilgilendiren konular görüşülmüştü. İnsanlığın akıbetinin ne olacağı, büyük hız kazanan silahlanma, nükleer tehdit, ihtilaflar, cepheleşme konuları ele alınmıştı.

Bu konular, o zaman Issık Göl’de, dünyanın önde gelen insanların toplanmasına neden olmuştu. Sizinle yaptığımız üç saatten fazla süren görüşmelerden sonra ortak bir noktada birleşildi: Issık Göl Forumu’nda yapılan çağrılar tüm insanlara duyurulmalı ve hayata geçirilmeliydi. Bu konuda çok şey yapıldı. Değinmek istediğim ilk konu bu.

(*) Bu görüşme, Moskova’da, 1997 yılının Aralık ayında yapıldı ve daha sonra NTV televizyonunda yayınlandı.

Biz sizinle Kırgızistan'da, daha sonra Türkiye'ye yaptığım ziyaret sırasında da görüştük. Benim için, sizinle olan dostluğumuz çok değerli. Sizin, ülkenize, dünya kültürüne ve hümanizm sürecine yaptığınız katkılara büyük önem vermemiştir.

Ben bir Kafkasyalıyım. Ülkenizde bulundum ve iyiye doğru giden değişimi gördüm. İlk izlenim çok güçlü ve çok önemlidir. Belki de en doğrusudur, yani insanı yanıltmaz. Ülkenizde ilginç bir halk, candan sıcak insanlar gördüm, yüreğinde güneş parlayan insanlar tanıdım. Benim orada çok dostum, tanıdıklarım var ve onlarla tekrar bir araya gelip sohbet etmeyi özleyorum... Türk insanıyla, aydınlarla, basınla, siyasilerle yaptığım sohbetler ilginç ve anlamlıydı. Güzel bir program hazırlanmıştı ve benim için çok önemlidir. Ülkenize verdiğim değer, torunlarımla tatilini İstanbul'da geçirmiş ve olağanüstü memnun kalmış olmalarından da anlaşılır. Sizinle bu görüşmeyi yapmaya söz vermiştim ve bu sözümü yerine getirdim.

Amerika dönüşü biraz soğuk aldım, ama bunun sohbetimizi etkilemeyeceğini düşünüyorum.

LİVANELİ: 1986 Ekim'inde görüştüğüm zaman başkan-dınız. Ve Rusya'yı, Sovyetler Birliği'ni, dünyayı değiştirmek üzerine planlarınız vardı. O konuşmada Lenin'den önemli bir alıntı yapmıştınız. "İnsan değerleri, sınıf çıkarlarının üstündedir!" cümlesini kullanmıştınız.

GORBAÇOV: Perestroyka yıllarında her türlü dogmadan, eskimiş düşünceden, yaklaşımdan, komünist köktencilikten kurtulmak istediğimiz dönemde ve o dönemde yaptığımız her şeyde, Lenin bana yol gösterici olmuştur. Bu nedenle ona minnettarım, bu nedenle Lenin'e saygı duyuyorum ve

onu son derece demokratik buluyorum. Doğal bir insan olarak değerlendirmekteyim, çok büyük bir insan...

Evet, siz doğru bir noktaya temas ettiniz. Bu çok önemli bir konuydu. Bunun dışında Kremlin'de o dönemde etrafımda toplanan komünistlerle baş edebilmem için Lenin bana yardımcı olmuştu. Onun eserleri arasında şu sözleri dikkat çekicidir: "Proletarya, iktidara demokrasi sayesinde gelir ve ülkeyi demokrasi sayesinde yönetir." Ancak o zamanlar yönetim pek demokratik olmamış, sadece bir kurucu meclis toplantısı yapılabilmiş ve daha önemlisi demokrasi yerine diktatörlük hâkim olmuştur.

Lenin o zaman her şeyi anlamış ve hayatının son yıllarında kaleme aldığı yazılarında, "sosyalizme bakış açısının gözden geçirilmesi gerektiği"ni belirtmiştir. Lenin'in ölümünden sonra siyasi kavga sonucu Stalin iktidara gelmiş ve kendisi Lenin'in askeri komünizm, yani savaş yıllarında söylediklerini, diktatörlük yönü ağır basan söylemlerini kullanmıştır. Stalin, Lenin'in "siyasi vasiyet" olarak adlandırılan son çalışmalarını reddetmiştir, öyle ki bunlar, çok sonraki yıllarda gün ışığına çıkmıştır. Örneğin Lenin'in, tanımlar yaptığı, Stalin'i de tanımladığı 12. Kongre'ye hitaben mesajından, sonraları haberdar olunmuştur.

Fiiliyatta özel çıkarlar söz konusu olabilir. Proletaryanın, aydınların, köylülerin, burjuvazinin çıkarları olabilir. Ama bunun yanı sıra tüm ulusu ve insanlığı ilgilendiren çıkarlar da vardır.

LİVANELİ: Sayın Başkan, buradaki yanlışlık şu muydu; bir yanlışlık söz konusuysa: Sosyalizmin diktatörlüğe dönüşmesinden söz ediliyor. Ama biz biliyoruz ki Marx, komünizmi hiçbir zaman Rusya gibi bir ülkede öngörmemişti. Onu, kapi-

talizmin son aşaması olarak görüyordu. Ama Rusya’da süreç müdahale edilerek, iradi yoldan (volontarizmi kastediyorum), bir komünist ihtilal yapıldı. Burada, klasik Marksizm’e aykırı bir yön var mıydı acaba?

GORBAÇOV: Marx’a ciddi ve sorumlu bir biçimde bakmak lazım. Marx’ı hafife almayı kabul etmem mümkün değil, ancak ben Marx’ın zayıf taraflarını da görenlerdenim. Bu söylediğinize gelince, evet, bu önemli bir meseledir. Marx, öğretisinde, proletarya devriminin gelişmiş ülkelerde, hem de birkaç gelişmiş ülkede hâkim olacağını söylemiştir. Ancak ben, devrimlerin plan ve öngörülerle değil, hayatın kendisi sayesinde gerçekleştiğini düşünüyorum. Ve bu çerçevede, Bolşeviklerin, farklı bir konumda olmadıklarını görüyorum. O günün devrim koşullarını ele alalım: 1905, 1907 devrimi ve gerginleşen ilişkiler, onları, teorik konuları da siyasi sorunları da düşünmeye sevk etmiştir. Lenin, devrimin, emperyalizmin, dünya sisteminin zayıf halkasında gerçekleşebileceği sonucuna varmıştır. Ve bu düşünce realiteye dayandırılmıştır. Devrimin ülke içindeki başarısı, dünyaya yayılmasıyla bağlantılandırılmıştır. Ve Rusya’daki devrimin, Almanya ve gelişmiş ülkelerdeki devrimi tetikleyeceği düşünülmüştür. Bu bağlamda Lenin’in ve Troçki’nin ilk söylemlerine bakmak lazım. Lenin belli bir süre, Troçki ise sonuna kadar devrimin diğer ülkelerde de gerçekleşeceğini beklemiş, ama öyle olmamış. Devrimin gerçekleştiği, örneğin Macaristan ve Almanya’da sonuç başarılı olmamıştır. Bu durum, yeniden düşünmeyi ve değerlendirme yapmayı gerektirmiştir. Ve neticede varılan nokta: Önce kültür devrimi yapılmalı ve iktidara gelenler sosyalist devrim için kültürel alt yapıyı hazırlamalıdır. Bu konu, tarihimizin önemli bir yaklaşımını oluşturmaya devam etmektedir.

Burjuva demokratik devrimi olan Şubat devrimi gelişebilseydi ve o dönemde mevcut olan sorunlar çözülebilseydi, ülkenin sağlıklı ve doğal gelişimini sağlayacak koşullar oluşabilirdi.

LIVANELİ: Bolşevikler ihtilali yaptıkları zaman, bunun ne kadar yaşayacağını tam olarak bilmiyorlardı. Devrimin üzerinden yüz gün geçtiği zaman, Lenin'in karlar üzerinde dans ettiği ve, "Paris Komünü'nü geçtik!" diyerek sevindiği anlatılır. Sovyetler Birliği sadece yüz gün değil, yetmiş yıl sürdü. Peki sizce bu deneyim, insanlık açısından tamamen bitti mi?

GORBAÇOV: Evet, biliyorsunuz, onlar iktidarı ele geçirdiklerinde, bunun uzun sürmeyeceği düşünülmüş. Hatta ülkeden ayrılmak zorunda kalarak göç edenlerin, özellikle Paris'teki göçmenlerin anılarından öğrendiğimize göre, valizlerini bile boşaltmamışlar. Komünistlerin bozguna uğramasını ve kendilerinin de Moskova'ya dönmesini beklemişler. Ancak sizin de bildiğiniz gibi olaylar başka türlü gelişmiş.

Sorunuzun son kısmına gelince, yani komünizmden sonuza dek ayrıldığımız yönündeki soru.

Ben bu konuyu iki aşamada ele almak gerektiğini düşünüyorum. Birincisi, Rusya'ya diktatörlükle empoze edilen model başarısızlığa uğramıştır. Bu model tamamen ütöpik, demokrasiyi ihmal eden, görmezlikten gelen, baskıyla sorunları çözmeyi benimseyen modeldir. Bu model, toplumu "ağalık sistemi toplumu" haline getirmiş, kışla toplumu yaratmıştır, hatta buna sosyalizm demek bile zordur. Bu modeli, sosyalizm değil, devlet kapitalizmi olarak adlandırmak daha doğru olur. Ancak bu konu teoriye ilişkin bir konu ve ben bir teorisyen değilim, bir siyasetçi olarak böyle düşünüyorum. Açık

olan bir şey var: Bolşeviklerin üstünde durdukları, dayanak olarak gösterdikleri realiteyi, formülü, modeli gerçekleştirme çabaları başarısız olmuş; dahası bu çabalar, kitlelerin yok edilmesine yol açmıştır. Zannederim tüm bunlar bir daha geri gelmeyecektir. Şimdi artık insanlar, özgürlüğün ne demek olduğunu biliyorlar, Perestroyka onlara bu özgürlüğü verdi. Sonunda çarlık dönemi, feodalizm, ağılık düzeni, 70 yıllık totaliter komünizm dönemi aşıldı ve bugün insanlar, sorunlarını özgür koşullarda çözme imkânına kavuştu.

Rusya'da yapılan anketler, halkın yüzde 80'inin özgür bir ülkede yaşamak istediğini söylüyor. Bu sürecin getirdiği tüm dramatik olaylara rağmen özgürlük, Perestroyka'nın en büyük ve önemli başarısıdır. Bu çok önemli. Sosyalist deneyim, adil bir düzen kurma çabası, halka hizmet edecek bir düzenin oluşturulması her ne kadar gerçekleştirememişse de, tüm bunlar halkın genlerine işlemiş denebilir. Buna talep olacaktır. Bugün insanlar özgürlükten taviz vermek istemediklerini söylüyorlar, ama Sovyet döneminde verilen haklardan da vazgeçmek istemiyorlar. Halk, eğitimin her gelir düzeyindeki insana açık ve erişilebilir olmasını, ücretsiz olmasını istiyor. Eğitim alan insanlar, kendi yolunu ve kaderini çizebilir. Halkımız, ücretsiz sağlık hizmetlerinden taviz vermek istemiyor. Sovyetler Birliği zamanında sağlık hizmetleri belki de arzu edilen düzeyde değildi, ama büyük kitlelere hizmet vermektedir. Bu alanda güçlü bir devlet sistemi vardı ve insanlar bundan vazgeçmek istemiyor. Ancak insanlar İngiltere'de de, Kanada'da da ücretsiz eğitim ve sağlık hizmeti istemektedir. Tabii orada değişik sigorta, burs vs. olanakları var. Ancak ücretsiz eğitim, sağlık hizmetleri ve dayanışma, sosyalist sistemin değerleridir. Zannederim sosyalizmin bu unsurları bize gereklidir ve sadece bize değil. Bizlerin özgürlüğe, liberaliz-

me, insanı teşvik eden hususlara ihtiyacı var. İnsanlara, kendini gösterebileceği, inisiyatif kullanabileceği ortamların sağlanmasına ihtiyaç var. Evet, tüm bunlar liberalizm ve iyi bir şey. Bunlar, bizim geçmişten devralmak zorunda olduğumuz şeylerdir. Ancak bunun yanı sıra devletin sosyal devlet haline getirilmesine de ihtiyaç var. İnsanlara birtakım teminatlar verilmelidir. Tabii demokrasinin değerlerinden de yararlanmak gerekir.

Geleceği düşündüğüm zaman ve değişik ülkelere baktığım zaman, her birinde farklı bir şey görüyorum. Örneğin, Latin Amerika, Asya, Avrupa, Sovyet rejimi sonrası ülkelere bakıldığında her birinin kendi özellikleri, farklı değişim hızları olduğu görülmektedir. Yeni düzen arayışları, görüşmeler, tartışmalar bu çerçevede gerçekleşmektedir. Sanırım çok zamana ihtiyaç olacaktır ve şöyle denebilir: Sadece Rusya için değil, tüm insanlık için tehdit oluşturan ve Sovyet Rusya'ya empoze edilen komünist model gömülmüştür, ortadan kalkmıştır. Fakat aynı zamanda devletin ve ulusun kaderini, ütopyalarla çizmemek lazım. Sosyalist, liberal, Hristiyan, demokrat ve insani olan değerler geçerlidir.

LIVANELİ: 1986 Ekim'inde Kremlin'de sizinle görüştüğümüz zaman, Leninizm'e sadık olduğunuzu söylemiştiniz. Ve o toplantıda, Sovyetler Birliği'nin devam etmesinden yana olduğunuz izlenimine kapılmıştım. Ama sonra beklenmedik şeyler oldu, değil mi? Bambaşka bir sonuç ortaya çıktı. Bu gelişmeleri tahmin edebilmiş miydiniz?

GORBAÇOV: Evet, sizinle Lenin hakkındaki görüşlerimi paylaşmıştım. Tabii Leninizm hakkında da fikirlerim var. Siyasette ve ekonomide demokrasi ve çoğulculuk anlayışı-

nın kabul edilmesi, bugün kabul gören küçük ve orta dereceli mülkiyet hakkındaki yeni görüşler, o devirde Lenin'in itiraflarında yer almıştır. Lenin'in çok acı tecrübeleri olmuştur ve bu anlamda Lenin, benim için büyük bir değer ve iyi bir örnektir. O dönemde Lenin, büyük bir cesaretle, doğru yolda yürünmediğini, komünizm ilkelerinin zorla ve zorbalıkla kabul ettirilmesinin doğru olmadığını söylemiş, itiraf etmiştir. Bugün hayatın kendisi de bunları reddetmekte ve terk etmektedir. Lenin'in gösterdiği cesaretin şimdi de gösterilmesi gerekiyor. Bu anlamda Lenin, benim için olumlu bir örnek olarak kalmaktadır. Onun baskı, diktatörlük ve aşırıcılık hakkında söyledikleri doğru şeylerdir ve tüm bunlar 2. Dünya Savaşı yıllarında yaşanmıştır; kınanması gereken şeylerdir.

Evet, devrimler, devrimle gerçekleşen rejim değişiklikleri, darbeler önemli rol oynamakta, durumu ve hayatın yönünü değiştirmektedir. Ancak, ondan sonra, seçimler ve değişiklikler hayata başka bir yön kazandırmaktadır. Lenin'in bu aşamadaki görüş ve fikirlerini tamamıyla destekliyorum.

Tabii, 86'da görüştüğümüzde her şey daha çok yeniydi. Ben o dönemde bu sistemi düzeltebileceğimizi düşünüyordum. Bu da benim ütopyamdı. Ancak 1988'deki parti kongresinde, demokrasinin genişletilmesi siyasi, ekonomik ve manevi çoğulculuğun tanınması, siyasi reformun gerekli olduğu fikri açıklık kazandı. Bu, kendi hayallerimden ayrılmam anlamına geliyordu. Ben de Temmuz 1991'deki Komünist Parti programı tasarısının görüşüldüğü Merkez Komite toplantısında çok açık ve net bir şekilde, Lenin'in yolundan giderek, kendi tecrübelerimize ve dünyadaki gelişmelere dayanarak, Lenin'in yaptığını yapmamız gerektiğini söyledim, yani yaptıklarımızı çok farklı bir bakış açısıyla değerlendirmemiz gerektiğini vurguladım.

LİVANELİ: Dünyada Sovyetler Birliği'nin sadece kötü tarafları konuşuluyor. Tarihin en kötü deneyimlerinden biri olduğu ve bittiği söyleniyor.

Oysa benim gördüğüm kadarıyla Sovyetler Birliği'nin çok olumlu yanları da vardı. Mesela enternasyonal anlayış, yüz milyonlarca insana ekmek vermek, sağlık sigortası yapmak, hastane hizmetleri ve büyük eğitim olanakları. Sadece Rusları değil, Asya Cumhuriyetleri'ni de kapsayan bir altyapı vardı. Geçmiş kuşaklar büyük fedakârlıklarla yaratmıştı bu eseri. Sovyetler Birliği'nin sadece kötü taraflarının gösterilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?

GORBAÇOV: Haklısınız. Olaya farklı bakmak lazım. Her şeyi siyah-beyaz olarak değerlendirmek doğru değil. Stalin'in büyük bir medeniyet çalışması gerçekleştirdiğini söylemek gerekiyor. Halkın bunun için ödediği bedelin ne olduğu ayrı bir konu, ancak Stalin, sanayileşmeyi ve kültür devrimini gerçekleştirmiştir. Bunlar yapılmadan, Sovyetler Birliği büyük ve güçlü bir devlet olamazdı, önemli bilimsel ve teknik sorunları ancak eğitilmiş bir halk çözebilirdi.

Öte yandan güçlü devlet sayesinde, eğitim ve sağlık hizmetleri ile herkesin oturabileceği konutlar ücretsizdir. Tabii verilen hizmetler son derece mütevazı düzeydeydi. Birçok yönden Batı standartlarının altındaydı. Ancak başlangıç noktasını unutmamak lazım.

Tüm bunlara rağmen halkı iktidardan, mülkiyetten, kültürel değerlerden uzak tutmak gibi Stalin'in benimsediği yol, devrimin verdiği görevlerden değildir ve bizim bunları tasvip etmemiz söz konusu olamaz. İktidar ele geçirilmiş ve istismarlar yaşanmıştır. Demokratik prosedürlere gelince, şeklen Anayasa ilan edilmiş, geniş bir demokrasi olduğu yazıl-

mış, çizilmiş. Ancak gerçekte iktidar nomenklaturanın elinde kalmıştır.

Kültür konusuna gelince, bir taraftan bilim ve kültürün gelişmesi için olağanüstü büyük olanaklar tanınmış, ancak öte yandan uygulanan ideolojik alandaki denetimler, insanları özgürce yaratma olanağından yoksun bırakmıştır. Gen, fizik, kimya, tarım uzmanları büyük zararlar görmüştür. Çünkü gen bilimlerinde bile particilik ilkeleri uygulanmıştır. Bu da ülkemizin krize girmesini çabuklaştırmıştır. Ancak her şeye rağmen muazzam gelişme kaydedilmiş, Ruslar, dünyada eğitim düzeyi en yüksek halk haline gelmiştir.

Evet, gerçekleri görmek lazım. Stalin ve Stalinizm'den, totaliter rejimden ebediyen uzaklaşmalıyız. Ancak eğitim, kültür ve bilim alanında yaratılanları, bizi halk olarak farklı kılan özellikleri muhafaza etmeli ve geleceğe taşınmalıdır. Tüm bunlar bize 21. yüzyılda çok gerekli olan yararlı yük olarak değerlendirilmelidir. Benim bu konulara ve Sovyetler Birliği'nin engin tecrübelerini taşıyan insanlara yaklaşımım böyledir. Zira Sovyetler Birliği'nde yaşanan tecrübeler çok ilginç ve değerlidir.

Bu arada, devrimin 80. yıldönümü nedeniyle yazdığım bir makale İtalya'da yayınlandı. Şimdi broşür şeklinde Almanya ve Fransa'da yayınlanacak. Adı, "Ekim Devrimi Üzerine Düşünceler." Orada bütün görüşlerime yer verdim.

Ne yazık ki kendi ülkemde broşürü yayınlama olanağı bulamadım. Başvurduğum basımevleri, her defasında bir bahane bulup yayınlamadılar.

LİVANELİ: Sayın Başkan, 90'lı yıllarda müthiş bir kavram ortaya atıldı: Yeni Dünya Düzeni! Bunun, dünyanın kurtuluşu olduğu söylendi. Ama sonra biz bu anlayışın çok zararı-

nı gördük. Türkiye'de de, dünyada da. Bu deyim, tek kutuplu Amerikan egemenliği anlamına gelmeye başladı. Bence bu kavramın değişmesi gerekiyor. Sizin Yeni Dünya Düzeni'yle ilgili düşünceleriniz nelerdir acaba?

GORBAÇOV: Bu konu ve sorun yalnız önemli değil, aynı zamanda çok da güncel. 20. yüzyılın sonunda ve 21. yüzyılın başında karşılaştığımız globalizm, ekonomik, güvenlik ve milliyetçilik sorunları yeni bir düzen gerektirmektedir. Yeni bir düzen oluşturmada global sorunlarla başa çıkmak imkânsız görünmektedir.

Sizler, Türkiye'nin bu yeni düzenden ve tek kutuplu dünyadan hoşnutsuzluk duyduğunu söylüyorsunuz, ancak benim kastettiğim anlamdaki dünya düzenine karşı olduğunuzu sanmıyorum. Dünyada uzun vadeli istikrarı korumak, ekonomik, ekolojik, siyasi sorunları çözebilmek için çabaların birleştirilmesine, ortak mekanizmaların oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Dünya küçüldü, ülkeler birbirine karşı çok hassas ve yeni oyun kuralları konmazsa sizi olduğu gibi beni de rahatsız eden durum ortaya çıkmaktadır. Bu durumda yeni düzen yerine yeni düzensizlikle karşılaştığımızda, elimizin altında ne varsa onu seferber edip düzeni oluşturmaya çalışırız. Düzeni kurmak için kuralları belirlemek gerekir. Ancak bu aşamada alınan tedbirler sürekli değil, geçici, yangını söndürücü niteliktedir. Bu nedenle, ben konuyu bu açıdan ele almak gerektiğini düşünüyorum, yani yeni bir düzene ihtiyaç vardır.

Amerika'da en tepeye kadar uzanan ve hegemonyacılığa bel bağlamış olan bazı çevreler, Clinton'a, Amerika'nın liderliğinin, dünyaya hükmetmek anlamına geldiği fikrini empoze etmeye çalışmaktadır. Bu, tam bir ütopyadır. Daha önce komünizm ütopyası vardı. Bu, tam bir aptallıktır.

Bir şeyi unutmamak lazım: Dünya farklı renklerden oluşur ve öyle kalacaktır. Ülkelerin, ulusların, tarihin, hatta en küçük halkların görmezlikten gelinmesi, pek çok önemli anlaşmazlığı ve olumsuz sonucu doğurmaktadır. Bu sorunun bir tarafı; öte yandan, kim başkası tarafından yönetilmeyi kabul eder? Rusya olsun, Türkiye olsun, kabul eder mi? İşbirliği derseniz, evet, bu olur. Pek çok ülke, bilinçli hareket eden, kuralları belirleyen uluslararası kuruluşlara, sahip oldukları egemenliğin bir kısmını vermeye hazır olabilir. Egemenliğin paylaşılması başka bir şey, zorla elinden alınması tamamen farklı bir şeydir. Başkası tarafından yönetilmeyi kim kabul eder? Çin mi, Hindistan mı? Hayır. Hiç kimse kabul etmez. Dolayısıyla dünya çoğulcu olmak zorundadır. Bugün bu konu, yeni koşullar içinde çözülmelidir. Yani bloklar yok, ideolojik farklılıklar yok, duvarlar yok. Demokratikleşme süreci her ülkenin tarihi ve ulusal özelliklerine göre gerçekleşmektedir. Bu süreç tüm kıtaları sarmıştır. Diktatörlük rejimleri de tarih sahnesinden silinip gitmektedir. Bazı yerlerde totaliter yöntemlerle demokrasinin getirilmesi girişimleri vardır. Bu da yeni demokrasinin dayanıklılığının ölçülmesi anlamına gelmektedir. Bunu abartmamak lazım ama görmezlikten de gelinmemeli.

Bir şeyi unutmamak gerekir: Dünya bir bütündür, ama renklerini muhafaza etmeli ve yeni dünya düzeni etkili, büyük, saygın ve demokratik de olsa, bir ülkenin veya bir grup ülkenin çıkarları üzerine kurulamaz. Yani dünyanın yüzde 20'si istediğini yapacak, geri kalan yüzde 80'i, yani 5 milyar insan kendisine dayatılanla yetinecek. Böyle bir şey olamaz. Ben Avrupa'da, Asya'da, Latin Amerika'da, Kuzey Amerika'da bunları anlattım. Gerçekçi olmak lazım ve hatta bu rolüyle ABD, yapıcı ve yararlı olabilir. Ancak planlamayı iyi yapmak gerekli.

Son dönemde kaynakların hızla azaldığı gözlenmektedir. Enerji kaynakları üzerinde denetim kurmak için şiddetli mücadele vardır. Bu temel sorunlar hafife alınmamalı, her zaman göz önünde tutulmalı. Enerji kaynaklarının kullanımında gelişmiş ülkelerin çıkarları gözetilmektedir. Gelişmiş, zengin ülkeler, sahip oldukları teknolojilerle çıkarlarını korumaktadır. Ancak kaynakların olduğu yerdeki kaynak sahiplerinin de çıkarlarının gözetilmesi önemlidir. Dolayısıyla oyunun kurallarını, işbirliğinin kurallarını belirlemek lazım. Bu çerçevede Rusya ve Türkiye arasındaki işbirliğine değinmek isterim. Benim için bu işbirliği çok önemlidir.

Bizler komşu ülkeler olarak tarih boyunca çok şey yaşamışız. İki ülke arasındaki işbirliği Lenin ve Atatürk zamanında başlamış, zaman zaman gerileme yaşanmış, ama genel anlamda süreç olumlu gelişmiştir. Şimdi artık bu işbirliğini iyice hissediyoruz: Ruslar ve Türkler birebir ilişki kuruyor. Bu, çok önemli. Neden önemli? Çünkü iki ülkenin de Kafkaslarda, Orta Asya'da çıkarları vardır. Bizler partneriz ve bu nedenle oradaki sorunlara partner gibi yaklaşmamız lazım. İşbirliğini geliştirmeliyiz, çıkarlarımızın bağdaşacağı kararlar almalı, çözüm yolları bulmalıyız. Bunda Orta Asya ülkelerinin de, Kafkas ülkelerinin de çıkarı vardır. Rus-Türk defterini yeniden açmamak lazım.

Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel'le bu konuları ayrıntılı bir şekilde görüştük. Benim Türkiye'ye yaptığım ilk ziyarette konuştuk, daha sonra Kırgızistan'da görüştüğümüzde konuştuk. Sayın Demirel de aynı görüşleri paylaşıyor ve bu benim için çok önemlidir.

Çernomirdin'in ziyareti sırasında, büyük projeler konusunda mutabakat sağlandı, ortak hareket tarzı benimsendi. Tüm bunlar iyiye işarettir.

LİVANELİ: Sayın Başkan, Kırgızistan'da, 1997 yılının ağustos ayında yaptığımız Issık Göl toplantısına, Cumhurbaşkanı Demirel de gelmişti. Benim yönettiğim oturumda, onun konuşmasından sonra siz bir uyarıda bulundunuz ve dediniz ki, "Türkler ile Ruslar, Orta Asya konusunda ve diğer konularda işbirliği yapmalı, yakın dostluk ilişkisine girmeli. Panslavizm ve Pantürkizm yapmak yanlıştır."

GORBAÇOV: Evet, Ankara'da ilk kez Cumhurbaşkanı Demirel'le bu konu hakkında konuşmuştum. Bu konuşma sonrasında aramızda geçen görüşmeleri halka da aktardım. Bunlar (yani Panslavizm, Pantürkizm), işbirliğine zarar veren konseptlerdir.

Düşünüyorum ki, tüm bu kavramları ayırmak ve işbirliği yapmak gerek. Muazzam bir Karadeniz projesi, Azerbaycan'ın etrafında yer alan enerji kaynakları projesi ve Hazar Denizi projesi var.

Orta Asya'da gelişmeye müsait potansiyelle ilgili büyük projeler, işbirliğine konu teşkil edebilir.

Öte yandan Türkiye'nin ve Rusya'nın kendi potansiyelleri var. İlgi merkezi bunlar olmalı. Türk, Slav ve benzeri ayrımlarla karşı karşıya gelmemek gerekir. Tam tersine işbirliğine gidilmelidir.

Kesin olan bir şey var: Bu halklar, bu bölgede ortaya çıkmış ve tarih boyunca burada yaşamışlardır. Hepsi aynı haklara sahiptir. Burada en önemli konu işbirliği yapmaktır.

Şu anda bu işbirliğinin tam zamanı. Bir şans doğdu ve bu şansı kaybetmemek gerek. Soğuk savaşlardan sonra, gerçekten de büyük projelerin oluşma imkânı ortaya çıktı. Ben bundan yanayım ve bence işbirliği yapmak, her alanda yani ekonomik, politik, ekolojik alanlarda çıkabilecek problemler için

anahtar olacaktır. Örneğin bizim bölgemizde büyük ekolojik ve güvenlik problemleri var.

Aslında düşünüyorum da, birçok şey arzu edilen hızla gelişmiyor. Sovyetler Birliği'nden sonraki yapılanmaya geçiş zorlaştı. Yani bizim kurmak istediğimiz gibi olmadı. SSCB'nin dağılması, Yeni Dünya Düzeni'ne geçişi zorlaştırdı. Ancak ne yapmalı!...

Artık yapılacak bir şey yok. Yani, bağımsız bir devlet olan yeni Rusya kabul edilmeli. Bunun aksine, gericilikten başka bir şey denemez.

Eski Sovyetler Birliği topraklarında 15 bağımsız devlet kuruldu. Bu inkâr edilemez bir gerçektir ve bu gerçeği kabul etmek gerekir. Nedense Rus yöneticileri bunu anlamakta zorlanıyorlar, ancak eninde sonunda kabul etmek zorunda kalacaklar.

Bunu iyice anladıktan sonra büyük fırsatların oluşacağını göreceğiz. Aramızda çok sıkı bağlar ve bundan dolayı işbirliği yapmak için doğan şanslar var.

Burada kültür benzerlikleri var. Rusya topraklarında değişik milletlerin temsilcileri sadece yaşayıp işbirliği yapmakla kalmıyor aile de kurabiliyor. Bunlar Ortodoks, Müslüman, Budist ve tüm dünya dinlerinin temsilcileri olabilir. Hepsi aynı topraklar üzerinde yaşayabilir. Ben konuşmalarımda, Rusya devletinin kuruluşunda iki güçlü faktörün rolü olduğundan söz ederim.

Esas unsur Slav halkı olmakla birlikte, Türk kökenli halkların, yani Müslüman kültürün de katkısı olmuştur. Ve bu katkıyı da hep takdir ederim.

LİVANELİ: Sayın Başkan, Kırgızistan'da görüştüğümüz zaman çok hoş bir şey söylemişsiniz. Atatürk'ü bir lider olarak

çok takdir ettiğinizi, çok sevdiğinizi belirtmiş ve masanızın üstünde bir resminin bulunduğunu anlatmıştınız.

GORBAÇOV: Evet, öyle. Bu, bana verilen bir hediyedir. Çok güzel renkli bir portre ve hep masamda duruyor. Onu çok beğeniyorum. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sırasında Atatürk gibi bir insanın kendi ulusunun çıkarlarını korumak uğruna ortaya çıkması çok önemli bir şeydir. Kendi ulusunun çıkarları için büyük ve tarihi bir misyon üstlenmesi çok önemlidir. Yıllar sonra Atatürk'ün geçmişini karalamak için birtakım insanlar ortaya çıkıyor. Ancak böyle büyük insanların geçmişini karalamak isteyen her zaman olur ve olacaktır. Sayıları da çoktur.

Ancak böyle yaratıcı, bir ülkenin önemli dönüm noktasında ortaya çıkan ve o ülkenin kaderini değiştirebilen insanlar oldukça azdır. Ben Atatürk'ü o insanlar arasında görüyorum.

Sizin ülkenizde de zaman zaman Atatürk ile ilgili tartışmalar çıkıyor. Bunları büyük bir ilgiyle izliyorum. Ancak sonuçta halkınız Atatürk'ü takdir ediyor ve destekliyor. O, sizin halkınızın gurur kaynağıdır.

LİVANELİ: Sayın Başkan, sizin Green Cross (Yeşil Haç) ve Earth Charter projeleriniz var. Bunları ben çok önemli buluyorum. Rüstem Hayırov'la birlikte bunlar üzerinde çok konuştuk. Türkiye'de de bunu oluşturmak istiyoruz. Bu projeden biraz bahseder misiniz?

GORBAÇOV: Zaten benim de uzun zamandır üzerinde durduğum bir konuya parmak bastınız. Son 5 yıldır global, uluslararası ekolojik organizasyon yaratmak için çok uğraştım.

Bu fikir, 1992'de Rio Konferansı'nda ortaya çıktı. O tarihte yapılan devlet başkanları toplantısı, ekolojik sorunlarla ilgili global bir forumdu. Bu global forumda, Uluslararası Kızılhaç'a benzer Uluslararası Yeşilhaç kurulması fikri ortaya atıldı. Bu fikri SSCB'nin devlet başkanı sıfatıyla benim ortaya atmış olmam nedeniyle, kuruluş çalışmalarını benim yürütmem istendi. Tam 5 yıldır bununla uğraşıyorum. Bu iş büyük emek istiyor, kolay değil. Ayrıca işin içine politik, ticari, teknolojik, hukuki engeller de girdiğinden dolayı, ekolojiyi herkes sevmez. Bu nedenle işimiz daha da zorlaşıyor.

İşte tüm bu zorlukları aşmak zaman aldı. Ama sonunda bütün dünya, ekolojik sistemin bozulmaması gerektiğini anladı.

Teknolojide sürekli ilerliyoruz ve oldukça ileri seviyelere ulaştığımızın bilincindeyiz.

Ama bir yandan da ilerlemenin bize getirdiği biyolojik zararları göz ardı edemeyiz.

Görüyoruz ki dünyanın üçte ikisi yani milyonlarca insan hastalıktan, açlıktan, evsizlikten ölüyor, bu da bize, teknolojik ilerlemenin her şeyde yeterli olmadığını gösteriyor. Başka değerler de olmalı. İlk olarak öyle bir anlayış ve yöntem bulunmalı ki insan doğayla uyum içindeyken bile teknolojik gelişmeyi devam ettirebilsin.

Biyolojik alanı, bindiğimiz dalı keser gibi kesiyoruz.

İlk önce insanların hangi doğa şartlarında yaşadıklarını anlamaya çalışmalıyız. Bakınız, Rusya'da 100 milyon insan, yetersiz doğa şartlarında yaşıyor. 100 milyon; yani nüfusun üçte ikisi. Bu, korkunç bir rakamdır.

Diğer bölgelerde de durum aynı. Ağaçları kesip boş alanlar yaratıyorlar, nehirleri, okyanusları kirletiyorlar.

Ozon tabakasındaki delik...

Bunların çözümü şu: Birincisi, sorunu anlamak.

İkincisi, yeni bir yaşam şekli bulmak: Aşırı tüketimden uzak, rasyonel bir bakış açısıyla bakmak gerek.

Yani insanlar için çok abartılı, doruklarda bir yaşam tarzı vaat etmek yerine, insanların tüm bu ihtiyaçlarını tatmin edecek, diğer yandan da doğayla barış içerisinde yaşamalarını sağlayacak yollar bulunmalı. Bunun için zaman geldi ve şu anda bunu konuşuyoruz.

Üçüncü olarak, sadece konuşmak yerine bu konuyla ilgili bir yasa çıkarmalıyız, kurallar koymalıyız. Şu anda bununla meşgulüz.

Siz de biliyorsunuz ki biz, dünya meclisi, Green Charter meclisindeki temsilcilerle biyolojik sorunları çözmek için toplandık. Rüstem Hayırov'un da katıldığı bu toplantıların son etabına vardık.

Burada 15-20 önemli madde var: Bu maddeler, ekolojik yasalar ve yükümlülükler olarak belgelere dökülüp insan hakları deklarasyonu gibi, ekolojik haklar deklarasyonu olarak sunulmalıdır. Hazırlandıktan sonra dokümanı Birleşmiş Milletler'e sunacağız.

Sonunda UNESCO'dan, sizinle de ortak arkadaşımız olan Federico Mayor ile görüştük ve ortak bir çalışma yapabilmemiz için bir sözleşme imzaladık. İlkokuldan üniversiteye kadar ekoloji eğitimi verilmeli. Doğaya saygı duysunlar, onu korumayı öğrensinler.

Şimdi çok önemli bir tatlı su projemiz var. Bu proje, Mavi Nil, Ürdün Nehri, sizin bölgenizdeki Dicle ve Fırat nehirleri, Orta Asya'daki Amuderya ve Siriderya ile ilgilidir ve çok önemlidir.

Soğuk savaşın bize bıraktığı mirasa karşı bir projemiz daha var. Silahlanma yarışı, oldukça fazla kimyasal ve nükleer ka-

lıntı bıraktı. Bu da doğayı yok etmek yani çevreye zarar vermek demektir. Bu sıkıntıların giderilmesi için muazzam bir çaba gerekmektedir. Bütün bunları Green Charter bünyesinde çözülebilecek bir sorun olarak görüyoruz.

Biz Green Charter'ı Almanya, Rusya, Japonya, ABD, İsviçre, Hollanda, Fransa gibi 20 ile 25 ülkede örgütledik.

Bu kuruluşun sizde de örgütlenmesi için, bize yardımcı olun. Çünkü siz, bu projenin ne kadar önemli olduğunu anlıyorsunuz. Ortak bir Karadeniz'imiz var ve sizin çok güzel tatil beldeleriniz ve Boğazlarınız var. Sizinle güçlerimizi birleştirmeliyiz. Çok güzel olan doğayı korumalıyız. El ele verip Karadeniz'imizi yaşatmalıyız.

LIVANELİ: Biraz önce sözünü ettiğiniz ortak dostumuz; UNESCO direktörü Federico Mayor, size yazdığı bir mektubu göstermişti bana. Orada diyordu ki, "İnsan, hem tarihte hem günlük politikada yer alamaz." Bu cümle hakkında ne düşünüyorsunuz?

GORBAÇOV: Bunun benimle bir ilgisi yok. Ben bugünün adamıyım. Ama o cilveli, kaprisli 'BAYAN TARİH', ileride benimle ilgili ne karar verecek bilemem. Bu onun problemi, benim değil.

Bize verilmiş olan hayatı faal bir şekilde, sonuna kadar, dolu dolu yaşamalıyız.

Ben de buna gayret ediyorum. Sadece heykelimin, büstümün yapılması için değil, benden sonrakilere de kalıcı bir şeyler bırakabilmek adına...

LIVANELİ: Son sorumu sormak istiyorum. Türkiye'de biliyorsunuz, gelip gördünüz, halk sizi çok seviyor. Hayran-

ların sayısını epeyce fazla. Onlara söylemek istediğiniz bir şey var mı? Hem de affınıza da sığınarak bir şey sormak istiyorum. Dünyanın her tarafında çok yazılıp çizildi. Bir reklam filminde yer aldınız. Bu konuda herhalde haklı nedenleriniz vardı. Bunları da Türk halkına iletmek isterim.

GORBAÇOV: Evet. Bir reklam projesine katıldım. Önce bu konuyla ilgili soruya cevap vermek istiyorum.

Konu, daha önce konuştuğumuz tarihle ilgili fikirlerimiz ve bir şahsın tarihteki rolüyle ilgili.

Politika benim kaderim. Yıllar önce ülkemde başlatmış olduğum reformları ölene kadar, gücümün yettiği ölçüde gerek birtakım kuruluşlar, vakıflar içinde, gerekse bireysel olarak devam ettirme sorumluluğunu taşımaktayım. Dünya politikasıyla ve ekolojiyle de aktif olarak ilgileneceğim. Bunları kesinlikle kaderim olarak görüyorum.

Şu ana kadar bana gelen her türlü ticari teklifi geri çevirdim. Birçok finans ve yatırım şirketi, yönetim kurulu üyesi olarak şirketlerinde görev almam için teklifte bulundu. Çünkü Gorbaçov'un imajını kullanmak ve böylece kendilerine de bir imaj yaratmak istiyorlardı. Ama ben bu teklifleri kabul etmedim. Bu konuda da kararlıyım. Ancak kendi kendime koyduğum yasakta bir istisna yaptım. Kolay olmayacağını biliyordum. Üstelik bunun ülkemde de bütün dünyada da konuşulacağını da çok iyi biliyordum.

Peki neden böyle bir şey yaptım?

Çünkü bu proje sayesinde büyük paralar kazanma imkânına sahibim. Ve bu parayı da fonlar oluşturmak için, daha doğrusu enstitülerde, kütüphanelerde, arşivlerde değişiklikler yapmak için kullanmayı tasarladık.

Bizim binamız bile yok. Binaya ihtiyacımız var.

Mesela şu anda sizinle sohbet ettiğimiz bina, 12.000 m²'lik muazzam bir yapı. 1992 yılında Devlet Başkanı'na yapmış olduğum olumsuz eleştirilerden dolayı Devlet Başkanı bana kırdı ve bu nedenle binaları elimizden aldı, bize minicik bir ofis bıraktı. Vakfımız çalışamaz oldu. Bu olaydan sonra sponsor aradım. Bir sponsor buldum da. Ancak vakıf için yeterli olmadı. Sonuçta bu projeye vakıf için gereken parayı tamamlamak için girdim. Ama bununla birlikte ticari projeleri kapattıyorum. Bu, ilk ve sondu.

Sorunuz üzerine Türkiye ekranları başındaki izleyicilere söylemek istediğim şeyler, söyleşinin en zevkli, en güzel yanı.

İlk önce beni izleyenleri selamlamak istiyorum ve görüşmemizi anlayışla karşılamalarını diliyorum. Bütün sorularınıza içtenlikle cevap verdim.

Bu görüşmeyi yeni yıl arifesinde, yeni yıla bir hafta kala yapıyoruz. Bütün vatandaşlarınızın yeni yılını kutluyor, ülkeniz için istikrarlı ve başarılı bir yıl diliyorum.

Coğrafyası, iklimi turizme çok elverişli olan bu ülkenin, bu güzelliklerini korumasını ve komşularıyla iyi ilişkiler içerisinde olmasını dilerim.

Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesini istiyorum.

Ve sizinle bir arkadaş olarak yıllar sonra tekrar görüşmemiz çok güzel. Türkiye'ye en iyi dileklerimi iletiyorum. Ve en son olarak da bir sonraki görüşmenin çok kısa bir süre sonra gerçekleşmesini diliyorum.

“Issık Göl Forumu’nun Önemi”

YAŞAR KEMAL^(*)

Moskova’ya, Sovyet Yazarlar Birliği’nin sekizinci kurultayına, haziranın yirmi beşinde gittim. Gözlemci olarak üç gün kurultayda bulundum. Birkaç gün Volgograd’daki savaş alanlarını dolaştım. Moskova’ya döndüğümde, Cengiz Aytmatov beni evine çağırdı, evinde birkaç Sovyet romancı da vardı. Bunlardan biri de ünlü Ukraynalı yazar Bikov’du. Cengiz, evinde, bana bir öneride bulundu. Ekim ayında, özel olarak dünyadan ünlü yazarları, sanatçıları Kırgızistan’a çağıracağını, bu toplantıya katılıp katılamayacağımı sordu, çağırdığı kişilerin listesini bana verdi. Bu çağrıyı kıvançla kabul ettiğimi söyledim. Listede, bugünkü dünyamızı temsil eden büyük isimler vardı. Zülfü Livaneli de bunlar arasındaydı. Bundan da çok kıvanç duydum. Zülfü’ye bu haberi ben götüreceğim, öneride bulunacaktım. Döndüğümde öneriyi götürdüm ve Zülfü de kabul etti.

Yirmi birinci yüzyıla girerken, dünyamızın geleceği hakkında acaba dünyanın büyük ustaları ne düşünüyorlardı? Bu,

(*) Yaşar Kemal’in bu yazısı, 1986 yılında *Hürriyet* gazetesinde yayınlanmıştır.

salt bir sohbet olacaktı; gündemsiz, koşulsuz, hiçbir yere bağımlı olmadan, salt bir söyleşi olacaktı. Bu toplantıya katılanlar, isterlerse bir bildiri yayınlayacaklar, isterlerse hiçbir sonuca varmadan, sonuç hakkında hiçbir söz söylemeden dağılacaklardı. Sadece bir sohbet. Bir evde, bir yazarın çağrılısı olarak, hiçbir koşula bağlı kalmadan... Bence bu çok ilginçti. Yirmi birinci yüzyıla girerken düşlerimiz, hayallerimiz, gerçeklerimiz neydi? Bu kalın çizgiden bile vazgeçebilir, yeni, bambaşka biçimde de konuşabilirdik, her şeyde serbesttik.

Ekim ayında gerçekleşen toplantıda da bu isteğimiz tıpkısına oldu. Herkes istediğini, istediği biçimde konuştu. Amerikalı bilim adamı Toffler'dan Kübalı romancı Otera'ya kadar herkes, düşündüğünü dile getirdi. Issık Göl kıyısındaki toplantıda yazarlar, öteki sanatçılar, inanılmaz bir sıcaklıkla birbirimizle kaynaştık. Burada yazarlar, sanatçılar arasında bir kardeşlik, yüz yıllık bir dostluk havası doğdu. Sonra aramızdan birisi öneride bulundu, bu toplantı güme gitmemeliydi, bu toplantıya bir ad koymalıydık. Toplantıya önce 'Ala-Arça Toplantısı' dedik. Ala-Arça, Frunze şehrinde bir büyük koyağın adıydı ve koyak, Alataklar'a, yani Aladağlar'a doğru uzanıp gidiyordu. Aladağlar, beş bin metreden yüksek dağlardı ve ala karlıydılar. Arça da ardıc demekmiş Kırgızca'da. Sonra ondan vazgeçtik. Çünkü asıl toplantımız, Issık Göl kıyısında olmuştu. Biz de toplantımızın adına, 'Issık Göl Forumu' dedik. Bir de, 'Issık Göl Forumu Sonuç Bildirisi' yayınlayıp sonucu ilgililere ulaştırmayı istedik. Bu uzun, üç gün süren toplantıda hepimiz, bazı ilkeler yöresinde birleştik. Bu, nükleer tehlikeydi. Bu, doğanın yok edilmesi idi... Bu, açlıktı... Bu, altı milyara ulaşmış dünyamız insanların gelecekteki durumlarıydı. Dünyamız yirmi birinci yüzyıla girerken durum çok parlak gözüküyordu. Dünyamızın geleceği, yalnız politikacıla-

ra, liderlere bırakılmamalıydı. Gelecek o kadar karanlık gözü-
küyordu ki, bu büyük yükün altından kalkabilmek için her-
kes, her kesim, işçisinden köylüsüne, aydınından sanatçısına
kadar, bilim adamından teknisyenine kadar, herkes bu işe ka-
tılmalıydı.

Büyük insanlığı örgütlemek, diye bir konu attım ortaya,
sohbette bulunanlarca kabul gördü. Ve biz de birtakım il-
keler yöresinde ilk adımı atmaya karar verdik. Bundan böy-
le her yıl dünyanın bir bölgesinde, ülkesinde buluşmaya, soh-
betimizi sürdürmeye karar verdik. Bu toplantıları yalnız ken-
di gücümüzle, hiçbir etki altında kalmadan, bağımsız ola-
rak, bir arkadaşımızın çağrılısı olarak gerçekleştirmeye çalı-
şacaktık. Toplantılara kadar da birbirimizle mektuplaşacak-
tık. Aramızdan birine yazılacak mektup, diğer on beş kişi-
ye de gönderilecekti. Bu, politikaların dışında bir hareketti.
Sanatçılar, dünyamızın hayrına olacak böyle bir işe girişmiş-
ler, ilk bağımsız adımı atmışlardı. Bundan sonra sıra, işçiler-
de, işçi liderlerinde, üniversitelerde, üniversite öğrencilerin-
de, profesörlerde, bilim adamlarındaydı. Dünyamızı kurtara-
cak bu bağımsız güçlerin örgütlerinde, başarısındaydı.

Nükleer tehlikenin, açlığın, doğanın öldürülmesinin üstü-
ne insanlık bütün gücüyle yürümezse, insanlığın sonu kötü.
Büyük insanlık, bütün gücüyle politikacılara yardım etmez-
se, bu yükün altından, ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar,
salt politikacıların kalkabileceğine inanamayız. Bize, Issık Göl
Forumları, başka forumlar, sağlam bağımsız örgütler gerek.
Bağımsızlık nasıl gerçekleşir böylesi bir dünyada, denilebilir.
Nükleer savaşa karşı bağımsız olarak birleşebiliriz. Böylesi bir
savaş, hiç kimsenin çıkarına olamaz. Dünyanın öldürülmesi,
hiç kimsenin çıkarına olamaz. İnsanların kişilikleri günümüz-
de her gün öldürülüyor. İnsan kültürü, ulusal kültürler yoz-

laşmada. İki bin yıllık gerici eğitim düzeni bütün dünyada, çocukların kişiliklerini ellerinden alarak, birer köleler, kişiliksiz köleler ordusu yaratarak sürüp gidiyor. Ulusal kültürlerin öldürülmesi, kişiliksiz sürüler yaratılması hiçbir ulusun çıkarına olamaz. Burada da, yeni, insanların kişiliğine saygılı kültürlerin birbirini yememesi, tarihte olduğu gibi birbirini beslemesi üstüne yeni düzenler kurulabilir. Bunda bir hayır olsa gerek. Yani Issık Göl Forumu'nda... İyi bir başlangıç oldu. Sonra bize katılacaklar da var. Daha da çok adam katılacak. Örneğin toplantıda bulunmayan Kurosawa, Peter Brook, Fellini, Marquez de gelecek yıllarda bize katılacaklar. Bu niyetlerini Issık Göl Forumcularına bildirdiler.

Böyle bir toplantıya önyak olduğundan, bizi evinde geleneksel Türk konukseverliğiyle konukladığından, büyük Kırgız destanı Manas'ı bize dinlettiğinden dolayı eski arkadaşım Cengiz Aytmatov'a teşekkür ederim. Issık Göl Forumcuları üstüne ilk yazıyı belki de ben yazıyorum. Bu yüzden Issık Göl Forumcuları adına da ona ilk teşekkürü ben ediyorum.

Kremlin Buluşması^()*

En sonunda Boynuzlu Geyik Ana, çocukları Issık Göl'e getirdi. Bir tepeye çıkıp baktılar ki ne görsünler! Dört bir yandan karlı dağlarla kuşatılmışlar, yeşil ormanlarla örtülü sırtların ortasında, göz alabildiğine uzanan bir deniz. Denizin mavi yüzeyinde beyaz dalgalar oynaşmakta, rüzgâr onları uzak yerlerden getirip gene uzak yerlere götürmekte. Issık Göl'ün ne başı belli, ne sonu... Güneş bir ucundan doğarken öbür ucunda gece karanlığı duruyor...

"İşte, yeni yurdunuz burası!" dedi Geyik Ana. "Artık toprak sürerek, balık avlayarak, hayvan yetiştirerek hep burada yaşayacaksınız. Bin yıllık ömrünüz olsun. Barış içinde yaşayın. Çocuklarınız anadilini öğrensinler ve kendi dillerinde konuşmaktan, türkü söylemekten zevk alsınlar. İnsanlara yaraşır bir yaşam sürün. Ben her zaman sizin yanınızda, çocuklarınızın yanında olacağım."

Bu eski Türk efsanesinin üstünden binlerce yıl geçti ve çocukları kutsal geyiği aramak için dünyanın dört bucağından

(*) Kremlin Buluşması, 1986 yılında *Hürriyet* gazetesinde, "Gorbaçov'la İki Saat" adı altında, dizi yazı olarak yayınlandı.

Concorde'lara, uçaklara binip Issık Göl'ün kıyısına geldiler. Çünkü geyik, "Barış içinde yaşayın," demişti. "İnsana yaraşır bir yaşam sürün," demişti.

21. yüzyıla girerken barış da tehlikedeydi, insanca yaşam da. Dünyanın sorumlu aydınları, Türklerin, 'sıcak göl' anlamına gelen efsanevi gölü 'Issık Göl' kıyısında toplandılar ve bir forum oluşturdular. Bu aydınları davet eden, yukarıdaki söylenceyi aktaran ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'du. Mektubunda konuklarını Tiyen-Şan dağlarıyla çevrili Issık Göl'de ağırlamaktan mutluluk duyacağını belirtiyordu.

Bu toplantı yapıldı ve toplantı sonunda, Moskova'daki Kremlin Buluşması'nda Genel Sekreter Gorbaçov'a, "Gölün kıyısından aydınlandık," derken, Gorbaçov, "Gölün kıyısından dünyayı anlattınız, beni de forumunuzun doğal bir üyesi olarak görün," yanıtını veriyordu.

Issık Göl kıyısından, dünya liderlerine, Gorbaçov ve Reagan'a mesajlar gönderiyordu dünya aydınları.

Issık Göl, bir anda ünlü bir göl oluveriyor, dünya televizyonları, gazeteleri, bu gölün kıyısındaki toplantıyı yüz milyonlarca kişiye aktarıyordu. Yalnızca Sovyetler Birliği'nde 228 milyon kişi tarafından izlenen ve en önemli program olan 'Vremya' (Zaman) adlı haberlerde, bu toplantı, ilk haber olarak ve on beş dakika uzunluğunda veriliyordu.

Beyaz Saray ve Kremlin, 'Issık Göl Forumu' adını alan bu toplantı ve aydınlar birliğiyle ilgileniyordu.

Bu toplantı, Yaşar Kemal ve benim için daha heyecan verici, daha farklı bir boyut oluşturunuyordu. Önümüzdeki bin yılı, insanlığın geleceğini konuşmak üzere, bin yıl geriye, Türk efsanelerinin doğduğu bölgeye gitmiştik. Kırgız çadırlarında

konuk oluyor, geleneksel at oyunlarına katılıyor, kopuz çalıyor, halkla kendi dilimizde, Türkçe konuşuyorduk. Dalı anlamak için köke inmiştik. Gelecek bin yıla, geçmiş bin yıldan bakıyorduk. Yaşar Kemal'in Kırgızistan Yazarlar Birliği'nde alkışlarla kesilen konuşmasında belirttiği gibi, "Dokuz yüz yıl önce, yüz yıl süren bir yolculukla ayrılmış, dört saatte geri dönmüştük," sıcak göl topraklarına. Kutsal Geyik Ana'nın kehaneti gerçekleşmişti.

Toplantıyı düzenleyen ve ev sahipliği yapan, dünyaca ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'du. Katılanlarsa şunlardı:

1. Türk romancı Yaşar Kemal
2. *Gelecek Şoku* ve *Üçüncü Dalga* kitaplarının yazarı ünlü Amerikalı düşünür Alvin Toffler ve eşi Heidi Toffler
3. Uluslararası Pen Kulüp 2. Başkanı Amerikalı oyun yazarı Arthur Miller ve eşi, fotoğrafçı Inge Morath-Miller
4. Suarez kabinesinin Milli Eğitim Bakanı İspanyol bilim adamı Federico Mayor
5. Kübalı romancı Lisandro Otero
6. 1985 Nobel Edebiyat Ödülü Sahibi Fransız romancı Claude Simon
7. Etiyopyalı ressam Afewerk Tekle
8. UNESCO Eğitim Sekreteri İtalyan bilim adamı Augusto Forti
9. Hindistan Sanat Akademisi Başkanı kompozitör Narayana Menon
10. Roma Kulübü Başkanı Sir Alexander King
11. Amerikalı romancı James Baldwin ve kardeşi, aktör David Baldwin
12. İngiliz aktör ve oyun yazarı Peter Ustinov
13. Zülfü Livaneli

Bir araya gelen bu aydınların ortak özelliklerinden biri de, hiçbirinin bir partiye ve bir örgüte bağlı olmayışı, bağımsız düşünceleriyle tanınan kişiler olmalarıydı. Toplantı sonunda, bu birliğin yeni üyelerle zenginleşmesi, üyelerin kişisel ilişkileri sürdürmesi ve yeni toplantıların yapılması kararları alındı ve ikinci toplantının Peter Ustinov'un davetiyle Cenevre'de, üçüncü toplantının Federico Mayor'un davetiyle Granada'da yapılması öngörüldü. Dördüncü toplantının Türkiye'de yapılması dilekleri belirtildi ve bir sonuç bildirisi yayınlandı. Bu bildiriye, Moskova'da, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Mihail Gorbacov'a kendimiz sunduk. ABD Başkanı Ronald Reagan'a Beyaz Saray'da Alvin Toffler tarafından verildi. Mayor'un İspanya Kralı Juan Carlos'a, Claude Simon'un Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand'a ve her üyenin kendi ülkesinin yöneticilerine vermesi karar altına alındı. Ayrıca herkes, kendi ülkesindeki yayın organlarında bu toplantıyı anlatacaktı.

Bu bölümde yazılanlar, Moskova ve Orta Asya izlenimlerini, toplantılarda tuttuğum notları ve Sayın Gorbacov'la geçirdiğimiz saatleri kapsıyor.

10 Ekim Cuma günü Yaşar Kemal'le Atatürk Havalimanı'nda *Aeroflot* uçağına binerken, toplantının çok önemli boyutlara varacağını, Gorbacov'a, Reagan'a uzanacağını bilmiyorduk. *Aeroflot* uçağında başlayan VIP (çok önemli kişi) karşılaması bizim için bir sürpriz oldu. Moskova Havaalanı'nda VIP salonuna alındık ve gezimiz boyunca pasaport polisi görmedik. Bütün işlemler, biz kahve içerken yürütülüyordu. O kadar ki Atatürk Havalimanı'nda verdiğimiz bagajları bile oteldeki dairemizde bulduk. Havaalanında bizi, Yaşar Kemal

romanlarının çevirmeni Vera Feonova ve Sovyet Dışişleri Bakanlığı görevlileri karşıladı. Havaalanından otele iki ayrı arabayla gittik. Yanımdaki görevli bir ara ters yönde geçen iki otomobili gösterdi ve, “Sayın Gorbaçov’un otomobili,” dedi. “Reykjavik’e gidiyor.” İlk izlenim şaşırtıcıydı. Çünkü dünyanın kaderini elinde tutan iki kişiden birinin, zirveye böyle gösterişsiz ve yalın biçimde gidişi ilginç gelmişti. Ama en büyük şaşkınlığı Sovyetskaya Otel’ne geldiğimizde yaşadık. Yaşar Kemal’e ve bana beşer odalı, çift banyolu, büyük daireler ayrılmıştı. Yolda gelirken görevlinin, “Dairenizde piyano çalabilirsiniz, hatta isterseniz futbol da oynayabilirsiniz,” sözünün ne anlama geldiğini şimdi anlamıştım. Çünkü, geçen yüzyıldan kalma yüksek tavanlı oteldeki dairede konuk kabul odası, çalışma odası ve yemek odası vb. yanında, bir de piyano vardı. İkimize de birer resmi otomobil ve birer çevirmen ayrılmıştı. Benim çevirmenim Moskova Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü’nde okumakta olan Nadja’ydı. İngilizce konuşuyorduk.

İlk akşam yemeğini Sovyetskaya Otel’in lokantasında yedik. Benim ilk gezimdi, buna karşılık Yaşar Kemal buraları biliyordu ve garsona, “Beyaz ekmek, siyah havyar!” dedi. Bu Rus deyişini duyan Ruslar gülüştüler. Ertesi gün ilk kez gördüğüm Moskova’yı dolaştım. Kentin bende yarattığı ilk izlenim, büyüklüğü dışında, Stockholm’le olan benzerliğiydi. İklim, ideolojiden daha önemliydi belki de. İki kent de sonbaharın kapalı göğü altında, sarı yapıları, düzenli sokaklarıyla bir kuzey melankolisini yansıtıyordu. Eşyayı yorumlayan şey, ışıktır. Bu iki kenti de aynı kuzey ışığı yorumluyordu.

Ünlü Kızıl Meydan’ı gördüm. Lenin’in mozolesine girdim. Batı ülkelerinden gelen onca turist için Moskova gezisinin önemli duraklarından biri olarak algılanan bu ziyaret, ga-

rip etkiler yarattı bende. Turistler meydanda sıra beklerken, konuşuyor türlü şakalar yapıyorlardı. Mozoleda merdivenlerden inerken, hem nöbetçilerin uyarısı hem de ortamın verdiği gizemle saygılı bir sessizliğe bürünüyorlar, dışarı çıkar çıkmaz gene eski konuşmalarına dönüyorlardı. Loş mozoleda, Vladimir İlyiç Lenin, cam bir mahfaza içinde yatıyordu.

Öğle yemeğini Sovyet Yazarlar Birliği'nde yedik. Bina, Kont Rostov'un malikânesiymiş ve Tolstoy sık sık gelirmiş buraya. Evde tanıdığı genç kızdan da *Savaş ve Barış*'ın ünlü Nataşa tipini yarattığı söyleniyor. Lokanta olarak kullanılan bölüm, romanda geçen 'meşe salon'muş.

Moskova'da beni en çok etkileyen şey, kentin görkemi yanında, heykeller oldu sanırım. Devlet adamlarının heykelleri süslemiyor kenti, büyük sanatçılarıyla birlikte yaşıyorlar. Gorki heykeli ve yanında en önemli caddelerden biri olan Gorki Caddesi. Tolstoy, Dostoyevski, Gogol, Mayakovski, Çehov'un dev heykelleri ve alanlara, caddelere verilmiş adları, Rus dünyasında kültürün büyük önemini vurguluyor. Tiyatroların önünde her zaman kuyruk var, kitaplar çıktığı anda tükeniyor, plaklar da öyle. Tolstoy'un, Dostoyevski'nin, Çehov'un evini binlerce kişi ziyaret ediyor her gün. Bu kültür ve sanat ortamı, çarpıcı bir etki yaratıyor. İnsanoğlunun, dünyanın neresinde olursa olsun, kültüre ve sanata gösterdiği saygı, uygarlık düzeyini gösteriyor bence.

Öğleden sonra birçok ünlü yazar ve şairin mezarlarına gittik. Sonbahar yapraklarının sularla sürüklendiği yağmurlu bir günde, Novo Dveçya Mezarlığı'nda dolaştık. Akşam, Moskova'nın vazgeçilmez gösterisi Bolşoy Balesi'ni izledik. Çehov'dan uyarlanan 'Anna' Balesinin müziği, Leningradlı bir kompozitör tarafından bestelenmişti. Modern bir bale müziği idi, sergileniş ilginçti ve Bolşoy'un altın yaldızlı görkemi, in-

sana Çarlık Rusya'sını çağırıyordu. O gün ünlü konuklar otelde toplanmaya başladı. Alvin Toffler ve Arthur Miller'la otel lokantasında karşılaştık. Biraz sonra James Baldwin ve kardeşi aktör David Baldwin geldi.

Ertesi gün öğle yemeğini Bakü lokantasında yememi-
zi önerdi Yaşar Kemal. Ben, Gürcü lokantası 'Aragvi'nin öv-
güsünü duymuştum. Biraz Gürcü havası solumak, yemekleri-
ni tanımak için oraya gitmemizi önerdim. (Soyadımı duyan
Avrupalılar, hep Livanelli diye telaffuz edip İtalyan adı mı, di-
ye sorarlar. Sovyetler'de ise herkes Gürcü adı değil mi, dedi.)
Gürcü havası solumak için gittiğimiz Aragvi lokantasındaki
sevimsiz yemekler, Yaşar Kemal'in günlerce sürecektir alayları-
na yol açtı.

Aragvi lokantasının bulunduğu alanda, Moskova kentini
kuran Prens Dolgorukiy'in at üstünde bir heykeli var. Anla-
tıldığına göre bir Gürcü, Aragvi lokantasında kafayı iyice ci-
laladıktan sonra alana çıkmış ve at üstündeki adamın kim ol-
duğunu sormuş. Moskova'yı kuran prens olduğunu öğrenin-
ce de, "Ne akıllı adammış, kenti, tam Gürcü lokantasının ya-
nına kurmuş," demiş.

Ruslar'da, güçlü bir mizah duygusu var ve şakaları bi-
zimkilere benziyor. Benzerlik, mizah duygusuyla da bitmi-
yor. Vera Feonova bir şehitliğin yanından geçerken, "Zaten
Türkler ile Ruslar şehit olur hep!" dedi. Esprinin altında ya-
tan o trajik durum, her iki ülkenin türkülerinde yankılanıyor.
Bir Amerikan dergisi, Moskova'daki turistlerin belli bir çev-
re içinde kaldığını, kent yaşamına karışmadığını anlatıyor
ve bunu sadece rejimin gereklerine değil, Ruslar'ın geleneksel
'Xenofobi'sine (yabancı korkusu) bağlıyordu. Bu, yabancından
ürkme olgusunu da Ruslar'ın yüzlerce yıl çevrelerindeki her

halkla çarpışmış olmasına bağlıyordu. Biraz, biz Türklerde de böyle olduğunu sanıyorum bunun. Yüzyıllarca hep cephede savaşan ve ta Haçlı Seferi'nden beri kendisini Anadolu'dan atmak isteyenlere karşı direnen Türk halkında, tüm konukseverliğine rağmen, yabancıya karşı bir ürküntü vardır.

Sonunda Sovyetskaya Otel'i'nde beklenen konuklar tamamlanmıştı. Ve 12 Ekim akşamı hepimizi bir otobüsle alarak hava alanına götürdüler. Bizi bekleyen özel bir *Aeroflot* uçağına alındık. Frunze'ye dört saatlik gece uçuşumuz, gerçekten rahat ve ilginçti. Uçakta görevliler, bir doktor ve çevirmenlerimiz de bize eşlik ediyorlardı.

Yol boyunca Arthur Miller ve eşi Inge Morath'la sohbet ettik. Arthur Miller Londra'dan geliyordu. Bir oyunun açılışına katılmıştı. Ayrıca BBC, onun otuz yıl önce yazdığı ve yitirdiği bir oyunu bulmuş ve radyo oyunu olarak sunmak istemişti. "Unutmuş olduğum gençlik oyunumu okudum ve doğrusu hiç de fena bulmadım," diyordu. Yaşamöyküsünü yazmıştı. "1200 sayfa oldu. Sanırım kısaltmam gerekecek," dedi. "Öyle ilginç bir çağa tanıklık ettiniz ki, çıkaracağınız her satır bizim için bir kayıp olur," dedim.

Wim Wenders'le yapmakta olduğumuz *Yer Demir Gök Bakır* filminden konuştuk. Ünlü yönetmen Schlöndorff, *Satıcının Ölümü* filmini bitirmişti. Filmi, oyun kadar sevmediğimi, ama Dustin Hoffman'ın oyunuyla, Ballhaus'un olağanüstü kamerasını çok beğendiğimi söyledim. *Yer Demir Gök Bakır* projesi, karı koca Miller'ları çok ilgilendirdi. Çünkü Yaşar Kemal'in romanlarını okuduklarını ve çok sevdiklerini belirtti-

(*) Başkent Frunze, Kırgızistan'ın 1991'de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, Bişkek adını aldı.

ler. Yaşar Kemal, 1982’de Paris’te Jack Lang’ın düzenlediği Kriz ve Kültür konferansından sonra gelişen bir olayı aktardı. Paris’teki toplantıdan sonra *Wall Street Journal*, konuşmalar da Amerikan kültürüne sataşıldığı gerekçesiyle Fransızları karalayan bir yazı yayınlamıştı. Bunun üzerine *Le Monde*, Yaşar Kemal’le bir söyleşi yapmış ve ne düşündüğünü sormuştu. Yaşar Kemal, benim de hazır bulunduğum söyleşi sırasında, “Hiçbir halkın kültürü aşağılanamaz. Hele Amerika’da bir Arthur Miller varken,” demişti. Bu olayı uçakta Arthur Miller’a anlatırken kahkahalarla, “Ertesi gün gazeteyi alınca bir de baktım ki Henry Miller yazmışlar,” diyordu. Oysa hiç de Henry Miller’ı övme niyeti yoktu. Bunun üzerine de Arthur Miller da Romanya’da başına gelen bir olayı aktardı. Romanya’da bütün kitaplarının yasaklandığını duyup şaşır-mıştı. Neden sonra bu yasaklamanın, Henry Miller’la olan soyadı benzerliğinden doğduğunu anlayacaktı.

Daha sonra söz nereden açıldıysa Miller’lara ‘mavi yolculuk’ denen büyümlü geziyi anlattık. Çok ilgilendiler. Arthur Miller, Türkiye’yi çok sevdiğini, dönünce karısına da çok anlattığını söyledi ve gelecek yaz birlikte bir mavi yolculuk yapma niyeti ortaya çıktı.

Arthur Miller’la birlikte olduğumuz sekiz gün içinde, hayretle, mimiklerinin ve davranışlarının Abidin Dino’ya ne kadar çok benzediğini gözledim. İkisinde de aynı onurlu, ama muzip eda vardı.

Uçakla dört saat uçtuk. Moskova’yla aralarındaki saat farkı üç olduğu için Frunze’ye vardığımızda, saat sabahın yedisidi. Alanda bizi, birçok görevliyle birlikte Cengiz Aytmatov karşıladı. Dimdik duruşu, rüzgârda dağılan kır saçlarıyla Aytmatov, bir yazardan çok, romanlarında anlattığı Kırgız dağ-

larının bir yiğit bilgesini andırıyordu. *Toprak Ana*, *Cemile*, *Kopar Zincirlerini Gülsarı*, *Beyaz Gemi* kitaplarının yazarı, ülkesinde bir ilah gibiydi. Onca sevilme ve sayılmak, yaşamında çok az sanatçının tattığı bir duygudur.

Havaalanında, Aytmatov'un bir 'hoş geldiniz' konuşmasından sonra hepimiz, bize verilen kartlarda numaraları yazılı beyaz *Volga* otomobillere bindik ve Frunze'de 'Ala-Arça'daki yerdeki konuk evlerine geldik. Görkemli, Alatav dağlarının dibinde, elma bahçeleri içindeki beyaz, şirin konuk evlerinde öğle yemeğine kadar dinlenmek üzere herkes odasına çekildi. Biz Yaşar Kemal'le elma bahçeleri arasında yürümeye koyulduk.

Orta Asya'ya atılan ilk adım, insanı altüst ediyor. Öyle bir kimlik bunalımına girmişiz ki Avrupalı mıyız, Asyalı mıyız, Orta Doğulu muyuz? Bu kargaşa içindeki kültür dünyamıza bambaşka bir boyut katıyordu Orta Asya. Baş karlı Alatavlar, gerçekten görkemliydi. Türkler dağ sever. Aklıma Dede Korkut geliyordu. 'Karşı yatan dağlı karlar' dizeleri dolaşıyordu kafamda.

Moskova'dan apayrı bir dünyaydı burası. Aytmatov'un romanlarında okuduğumuz, gözlerinin içi gülen, dürüst, aydınlık yüzlü, iyimser insanlar çalışıyordu bahçelerde. Bizi görünce gülümseyip, selam veriyorlardı. Ne kurda benziyorlardı ne de başka bir şeye. Hiç de yırtıcı, barbar bir halleri yoktu. İnce, kibar, bilge, geleneklerine bağlı insanlardı. Türkiye'de sertlik ve kan masallarıyla büyütölmüş onca gencin buraya gelip bu dost insanları görmelerini isterdim.

Konuk evinin lokantasında bize kahvaltı veren Beşen'le Türkçe anlaşmaya çalıştık. Dedigimizi anlayıp koşturunca "Sağ olasin Beşen!" diyorduk ona ya da Kırgız diliyle "Rahmet!" Beşen seviniyor, çocuk gibi gülüveriyordu. Sabah bize Kırgızistan

balları sundu, kâselerde çay ve kefir de getirdi. İki Türk konu-
ğa öyle coşkulandı ki Beşen, koşturarak mutfakta ne varsa ta-
şımaya başladı. Sonunda Yaşar Kemal, onun elini sevgiyle tu-
tarak, “Dur artık Beşen,” dedi. “Sağ olasın, Rahmet! Başka bir
şey getirme. Bak kızarım sonra. Rahmet!” Bu tehdit bile Ala-
Arça günlerimizde Beşen’i ve arkadaşlarını durdurmaya yet-
medi. Bir kez giyip de dolaba bıraktığımız gömlekleri, yıkan-
mış, ütülenmiş buluyorduk, pantolonları da öyle...

13 Ekim günü, Ala-Arça’da ilk toplantımızı yaptık. Geniş
bir salonda, daire biçiminde oturduk. Cengiz Aytmatov, “Ulus-
lararası ünlü Türk romancı Yaşar Kemal,” diye başlayarak tüm
konukları tanıttı.

Aytmatov, “Bu kadar uzak yollardan gelirken haritaya bak-
tınız sanırım,” dedi. “Harita her şeyi söylemiyor. Açıklayayım:
Orta Asya’nın göbeğindesiniz. Sovyetler Birliği ve Çin ortak
sınırındasınız. Gördüğünüz karlı dağların arkasında Çin var.
Bu bölge, Semerkand’dan Alma Ata’ya kadar Türkistan adı-
nı taşıyor.” Toplantıya katılan dünya aydınları için şaşırtıcı
bir açıklama oluyor bu. Çünkü hiçbirinin Türkiye ile Orta
Asya’daki Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki bağlantıyı kolay-
ca kurabileceğini sanmıyorum.

Aytmatov şöyle devam etti: “İran ve Turan arasındaki en
çetin savaşlar burada oldu. Bölgenin bir özelliğini daha ek-
lemek istiyorum. Burada uzun zaman göçebe ve yerleşik kültür-
ler iç içe yaşadı. Çin’den Bizans’a uzanan İpek Yolu bu top-
raklardan geçirdi. İpek Yolu’nun büyük kültürü incelendi-
ğinde, Avrupa ve Asya arasında bir köprü görevi üstlendiği
görülür. Dedelerimiz bu kültürden etkilenmişler.

“Bu toplantıya her katılan, önce kendisini, sonra ülkesi-
ni temsil ediyor. Nereden geldiğimiz değil, kim olduğumuz

önemli. Özel bir toplantıdır bu, resmi olmayan bir toplantıdır. Birbirimize yakın düşünüyoruz. Ve daha güzel bir dünya için uğraş vermek isteyen iyi niyetli insanlarız. Dünyamız çok zor bir geçitte ve bloklara bölünmüş durumda. Bu toplantıyı düzenlerken blokların dünyayı tehlikeye götürdüğü düşünce-sinden yola çıktım. Hiç olmazsa kişiler olarak diyalog kurma-mız gerektiğine inanıyorum. Sizi kendime, hem sanat kavra-yışı hem de sanat olarak çok yakın buluyorum. Bu kadar ya-kın bulduğum insanlar, acaba dünyanın bir köşesinde bulu-şabilirler mi, diye düşündüm. Bu bir düşünce alışverişidir. Sayın ki aynı sokakta oturuyoruz, telefonlaştık ve buluşma-mız gerçekleşti. Bu sabah uçağınızı beklerken bile, 'Acaba olur mu?' diye soruyordum kendime. Ben ve ailem için bugün bir bayram günüdür. Genç sayılmam. Yaşamın bana öğrettiği bir gerçek, insan ruhunun önemidir. Ama sağlam ruhun, sağlam tohumları olmalı."

Cengiz Aytmatov'un konuşmasını bütün konuklar dikkat-le dinliyorlardı. Konuşmalar aynı anda birçok dile çevriliyor-du. Ben, hem not alıyor hem de düşünüyordum. Aytmatov'un kitaplarıyla olsun, şu anki konuşmasıyla olsun, okuyucuları ve toplantıdaki aydınları etkileyen yönü, doğallığı ve özgün-lüğüydü. Geleneklerine sahip çıkan, onları çağdaş bileşimler-le zenginleştiren ve gücünü toprağından, geçmişinden ve hal-kından alan sanatçılardan biriydi o. Dünyanın çeşitli kültür-lerinden gelen aydınların hiçbirine öykünmüyor ve kendi di-linde kendi gelenekleri içinde, karşılıklı saygıya dayanan eşit bir ilişkiye giriyordu. Ve Ala-Arça diye herkesin adını ilk kez duyduğu bir Kırgız koyağını, dünyanın sorunlarının tartışıl-dığı bir merkez haline getirebiliyordu. Bu sorunlara global ba-kıyordu. Dünyanın kaderinde rol oynayabilecek bir ülkenin yazarı olarak, yerel olmakla global bakış arasında hiçbir çelişki

olmadığını gösteriyordu. Kendisini dikkatle dinleyen aydınlarla şerne geleneğini anlattı:

“Şimdi sizlere bakarken, çocukluğumu hatırlıyorum. Eski-den, güzün, hasat sonu Kırgız yaşlıları ‘şerne’ yapar, yani sırayla konukluğa giderlerdi. Bu yaşlılar birbirlerini iyi tanır, usul usul konuşmaya bayılırlardı. Kural olarak erkek, şerneye tek başına, atla, en iyi giysilerini giymiş olarak giderdi. Kimi zaman dedeler torunlarını da yanlarına alırlardı. Küçükler oturur, dedelerinin akıllı konuşmalarını dinlerlerdi. Ben de birkaç kez bu şernelere katıldım. Duygu ve düşünce olarak birbirine yakın insanlar toplanır, çay içerler ve çok yavaş, çok bilgece konuşmalar yaparlardı. İnsanlarla ilgili her şey, konularıydı. Eski zamanlar, önderlerin işleri, padişahlar, dünyanın geleceği, kutsal kitaplar, peygamber sözleri... Dağdaki karları konuşurlardı. Karlı tepelere bakıp, baharda ne kadar su geleceğini tahmin ederlerdi. Kısaca yaşamdan, insanın varlığından, insanoglunun nasıl yaşaması gerektiğinden dem vururlardı. Şerne, çay ve ziyafetle son bulurdu. Siz de kendinizi, Aytmatov ailesinin şernesine geldiniz sayın. Yalnız, geldiğiniz yer, bir köy ve yaylayla sınırlanmıyor. Aramızda ülkeler, kıtalar var. Şernemize hoş geldiniz. Ala-Arça koyağına hoş geldiniz.”

Aytmatov’un karısı Maria ve oğlu Sancar’ın da yüzlerinde aynı anlatım beliriyor. Cengiz Aytmatov, toplantının gerçekleşmesine katkıda bulunan okurlar birliğini anıyor. 120 milyon okuyucudan oluşan bir birlikmiş bu, “Her biri bir ruble verse 120 milyon eder,” diyor ve *Aeroflot*’un konuklar için ücretsiz olarak bir uçak verdiğini anlatıyor.

Konuşmasının ilk bölümü konuklar üzerinde çok etkili oluyor. Bir kez daha anlıyorum ki, Batı’nın yarattığı alaycı, kuşkucu ‘cynique’ aydın tipinin etkisinde kalmak ne büyük yanlış! Aytmatov’un konuşması açık sözlü ve içten.

“Hepinize tek tek çok saygı duyuyorum,” diyor. “Sizler, çağımızın büyük sanatçılarısınız. Dünya kültüründe hepini-
zin ayrı bir yeri, ayrı bir sesi var. Burada oturanlar, dünyanın
kültür potansiyelini oluşturu-
yor.”

“Sizi beklerken, ‘Neler söylemeliyim?’ diye düşündüm. ‘Bu önemli adamlara hangi kutsal düşüncelerden söz edeyim ki bir araya gelişimiz anlamlı olsun?’ Anladım ki dünyamız ko-
nusunda bizi tedirgin eden bir şeyler var. Çağımızda tarihin akışı öyle garip ki, bildiğimiz diyalektik farklılaştı gibi. İyi-kötü dengesi bozuldu. Sağduyunun yeri kalmadı. Öyle garip bir çağ ki, çok gelişmiş bir teknik ve onun önünde diz üstünde korku içinde bekleyen bizler. İnsan bugün yaratıyor ve yarat-
tığına yabancılaşıyor. Kendime sormak istiyorum. Belki yep-
yeni bir çağ doğuyor. Herkes telaş içinde. Soru şu: Yeryüzü yaşayacak mı? İnanıyorum ki sanatçılar artık bizden önceki-
ler gibi olmayacak. Yeni sorumluluklar bekliyor bizi. İnsanlık tedirgin, kendini yok etmeye hazır. Böyle bir dünyada sanatın yeri ne olabilir? Doğa ile insan aklının birleşmesi nereye var-
dı? Toplum gelişirken aklımız da gelişiyor. Bunun bir sınırı olacak mı? Kötülüğün kökü biyolojide yatıyorsa, insan yanlış yaratılmış demektir. Eğer bu doğruysa insanlık çıkmaza girip kendini yok edecektir. Böyle mi olmalı?”

“İnsanoğlu, hem kendini hem tekniği denetim altına ala-
bilir. Kötülük güçlerine dünyayı bırakmak büyük bir suç ola-
caktır. Yeryüzünün yaşamı tehlikede. Hepimiz insan aklına güveniyoruz. İster kolektif, ister bireysel olsun düşmanlık, nefret, yıkıcılık gibi duygular iyilikten güçlü değil.”

“İlk yapabileceğimiz şey, insanoğluna seslenmektir. Biz ya-
zarlar, sözlerle yapıyoruz bu işi. Söz çok önemlidir. Ama ça-
ğımızda insanları düşündürmemek için ‘kitle sanatı’ diye bir şey uyduruyorlar.”

“Toplum, demokrasiye götürebilir mi? Dünya sorunları karşısında toplum, kendi çelişkilerini aşabilir mi? Toplum ‘yeryüzü aklı’ diye bir kavramı anlayabilir mi? Nükleer moratoryumu uzatabilir mi? Uzay savaşlarını reddedebilir mi?

“Her insan, tek tek, ‘dünya benim’ diyebilmeli. Ancak o zaman varoluşunun gereği gibi düşünmüş olacaktır.

“Tek insan, sanki hiçbir şey, açık denizde bir tahta parçası. İnsan yaşamını bozuk para gibi harcıyorlar. Ne yazık ki yeryüzünün her yerinde olabiliyor bu.

“Dün, Reykjavik Zirvesi bitti. Reagan ve Gorbaçov zirvesi üzerinde düşünmemek olanaksız. Şu anda her evde konuşuluyor bu. Tam olarak bilemiyoruz. Hangi anlaşılmaya varıldı, hangi yeni gelişmeler var? Uzlaşma olabilecek mi? Sanırım olumlu sonuçları olacak bu toplantının. Gorbaçov-Reagan zirvesini bütün dünya dikkatle izliyor ve anlıyor ki tek yol yakınlaşma. Yeryüzü, kimsenin mülkü değil. Büyük devletler bir uzlaşma yolu bulmalı. Kendi güçlerini çok iyi anlayarak silah ve moral üstünlük savından vazgeçmelidirler. Büyük devletlerin yeryüzü uygarlığı için sorumlulukları da büyüktür. Tek bir dünyamız var. Ve bu dünyada birlikte yaşamalıyız.

“Şimdi sorunumuz, ölmek ya da yaşamak! Bu da her insanın vicdani sorumluluğudur.

“Çok geç kaldık. Önce kendimize dönük bir bakış: Çağımızda sanat yapmak yetmiyor. İnsanları kurtarmaya çalışmalıyız. Onun için sanat yapıyoruz. Öyle bir noktadayız ki savaşırsanız bir dünya için çalışmalıyız. Bunun alternatifi yoktur. İnsanoğlunun akli geliştikçe silahtan vazgeçer. İnsanlığa söylemeliyiz: Uygarlık geliştikçe öldürme araçları da gelişiyor. Bunu uygarlık sayamayız. Ölüm taşıyan silahlar yaparken kendimize, ‘aklı olan insan’ diyebilir miyiz?”

Cengiz Aytmatov'un bu konuşmasından sonra, toplantılara basın alınıp alınmayacağı sorusu gündeme geldi. Basına kapalı olması gerektiği yolunda bazı görüşler belirtilince Yaşar Kemal, "Neden basın alınmasın! Gizli bir şey konuşmuyoruz burada." dedi. Arthur Miller ise, basının toplantıya alınmasının, konuşmacılarda bir oto-sansür yaratacağını öne sürdü. Basın önünde düşünce geliştirmenin zor olduğunu öne sürdü. Sonunda TV'lerin görüntü çekebileceği, konuşmaların da tutanak haline getirileceği ve dilenirse basına verilebileceği konusunda karara varıldı.

Toplu öğle yemeğinde Aytmatov, "Aman fazla yemeyin çünkü akşam evime davetlisiniz," dedi. Yemekler bize değişik geldiği gibi kırmızı da garip geldi. Ekşimiş bir süt tadı vardı. Etler de sanırım at eti olduğu için alışık olmadığımız bir tatlıydı.

Öğleden sonra Frunze kentini gezdirdiler bize. Düzenli, temiz, uygar bir kent. Büyük bir opera binası ve kitaplığı var. Kitaplıkta bizim için düzenlenen bir gösteriyi izledik. Bir Kırgız obası kurulmuştu salonun ortasına ve geleneksel giysiler içindeki Kırgızlar, eski Türk âdetleriyle bir düğünü, türkülerıyla, kınasıyla, gelin havasıyla canlandırdılar. Bize öylesine yakın bir törendi ki bu, nişan türkülerini bile Anadolu nişan türkülerıyla aynı melodik özellikleri taşıyordu. Kopuzlar çaldılar, türküler söylediler. Sonra sıra Kırgız'ın büyük destanını Manas'a geldi. Yere bağdaş kurmuş Manasçı coşkuyla destandan dizeler okumaya başladı. Tüylerimin diken diken olduğunu duydum birden. Gösterinin en etkileyici bölümüydü bu. Destandan bazı dizeleri anlayabiliyordum. Tek sözcük anlamayan Batılıların bile destancı karşısında sarsıldıklarını gözledim. Ses yükseliyor, alçalıyor, yalvarıyor, saldırıyor; Manasçı'nın yüzü, gözlerinin bakışı değişiyor, dizleri üstüne

dikilip düşmanlarıyla dövüşüyor, büyük destanını yaşıyordu. Bir milyon dizeden oluşan Manas'ı, bugün bile derlemeyi sürdürdüklerini duydum.

Kırgızların ilginç çalgıları var. Kadınlar 'ağız arp'ı çalıyolar. Genç bir çocuğun çaldığı topraktan yapılmış nefesli bir çalgı ilgimi çekti. Çok yumuşak, lirik bir sesi vardı. Çalmak için uğraştım. Ama ses çıkarmak bile çok zordu, şişe gibi üfle-mek gerekiyordu. Sonunda başardım. Cengiz, müzisyenlere beni, 'Türk besteci' olarak tanıtınca çok sıcak bir ilgi gösterdiler.

Akşam yemeğini Aytmatov'un evinde yedik. Maria Aytmatov hepimizi videoya çekti ve izlettirdi. Hoş bir geceydi ve çoğu ilk kez bir araya gelen konuklar, Kırgız konukseverliğiyle kaynaşıyor, dost oluyor; aynı geziyi ve koşulları gece gündüz paylaşmanın getirdiği bir sıcak arkadaşlığı yaşıyorlar.

14 Ekim sabahı toplantının oturum başkanlığını Roma Kulübü Başkanı Sir Alexander King yaptı. Roma Kulübü, 1968'de kurulmuştu. Temel ilkesi ve en önemli özelliği, bürokrasisi ve bütçesi olmayışydı. Üyeler yüz kişiyle sınırlandırılmıştı. Üyeler arasında İspanya Kralı Juan Carlos, Ürdün Kralı Hüseyin, Avusturya eski Başbakanı Bruno Kreisky, Finlandiya ve Kolombiya cumhurbaşkanları gibi kişiler vardı. Dünya politikasına etki yapabilen bir kuruluştur. O kadar ki, on beş ülkenin başkan ve başbakanlarını, Salzburg'da üç gün toplayabiliyor ve bunu basına hiçbir bilgi vermeden gerçekleştiriyordu Roma Kulübü.

Üç temel ilkeleri vardı:

1. Olaylara global bakıyorlardı

(Dünya olayları hakkında geniş bilgi sahibi olan Gorbaçov,

▲ Issık Göl Forumu üyeleri, İsviçre'de Jungfrauoch tepesine çıkan teleferikte.

▼ Issık Göl Forumu'nun 1997'deki Bişkek toplantısında Süleyman Demirel, Mihail Gorbachev ve Cengiz Aytmatov'la.

▲ Mihail Gorbaçov ve Cengiz Aytmatov'la.

◀ Issık Göl Forumu üyelerinin Frunze'ye (Bişkek) dikilen heykeli.

ПРАВДА
 Орган Центрального Комитета КПСС
 № 181 (1818) Москва, 31 октября 1990 года

ПАРТИЙНАЯ ТРЕБОВАТЕЛЬНОСТЬ

Беседа М. С. Горбачева с группой деятелей мировой культуры

Михаил Сергеевич Горбачев встретился с группой деятелей мировой культуры. В беседе участвовали писатели, журналисты, общественные деятели. Горбачев выслушал их выступления и ответил на их вопросы. Он подчеркнул важность диалога между Востоком и Западом и выразил надежду на дальнейшее сотрудничество.

◀ Kremlin buluşmasını manşetten duyuran Pravda gazetesi.

▲ 1997 Bişkek zirvesinde Livaneli'nin yönettiği oturum. Soldan sağa; Mihail Gorbaçov, Süleyman Demirel, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev, Cengiz Aytmatov, UNESCO Genel Direktörü Federico Mayor, Augusto Forti, Zülfü Livaneli.

▼ Gorbaçov'la sohbet.

▲ Rahip Pitirim'le.

▲ Peter Ustinov'la.

▲ James Baldwin'le Moskova'da (1986).

toplantı sırasında Alexander King'e bu ilkeyi belirtecek ve, "Siz olaylara global bakıyorsunuz, biz de öyle," diyecekti.)

2. Uzun vadeli düşünüyorlardı

3. Dünya sorunlarıyla ilgileniyorlardı

Thomas Jefferson ve arkadaşlarının Lunar örgütü gibi bir kuruluşu. (Bu örgüt ve Roma Kulübü, daha sonra bizim oluşturacağımız birlik için model olarak gösterildi.)

Alexander King, bu toplantıya katılan entelektüellere bir çağrı yaparak Roma Kulübü'yle bir ilişki içine girmelerini istedi. Ve konuşmasında tartışmaları, dört büyük sorun çerçevesinde yoğunlaştırdı.

King'e göre dünyanın en önemli sorunlarının başında nükleer savaş tehdidi geliyordu. İkinci olarak dünyanın geleceğini tehlikeye atan hızlı nüfus artışını dile getirdi. Altı milyara varan dünya nüfusu bu hızla artarsa önümüzdeki yüzyılda nelerle karşılaşılabileceğini örneklerle anlattı ve tükenmekte olan kaynakların bu talebi karşılayamayacağını belirtti.

Üçüncü olarak da enerji sorununa dikkati çekti.

Önemle belirttiği dördüncü nokta ise dünya ikliminin değişmesiydi.

Alexander King'den sonra İspanyol Federico Mayor konuştu. UNESCO'da önemli görevlerde bulunmuş, Suarez kabinesinin Milli Eğitim Bakanı, biyolog Mayor, konuşmasında ilginç konular üzerinde durdu. Konusuyla ilgili olarak artık bir ev laboratuvarında bile özel biyolojik silah üretilebileceğini anlattı. Prof. Adams'tan alıntı yaparak bütün düşünürlerin ortak sorunu olan 'insanoğlunun yapısında şiddet var mı?' konusunu irdeledi. Tuttuğum notlarda altını iki kez çizmiş olduğum, Einstein'ın çok güzel bir sözünü alıntıladi: "Kriz anında hayal gücü bilgidir önemlidir." Ve konuşmasını

çarpıcı bir örnekle noktaladı. Biyolog olarak dinazorların yer-yüzünden yok oluşunu, gövdelerinin aşırı derecede büyüyüp, beyinlerinin küçülmesiyle açıkladı. İnsanoğlunun bu denge-sizliğe düşmeyeceğine inandığını belirtti.

Peter Ustinov, usta aktörlüğünün ve muzip özelliğinin yardımıyla toplantılara hep neşe kattı. Daha sonra aktaracağım gibi Gorbacov'un yanından çıkarken bile İsmet İnönü üstüne bir fıkra anlattı bize.

Ustinov ilk konuşmasında, halen sürmekte olan yerel savaşların tehlikesine değindi ve, "Biz nükleer savaşı nasıl önleyeceğiz diye düşünürken milyonlarca insan yerel savaşlarda ölmekte," dedi. Heysel Stadyumu'nu ve diğer olayları örnek göstererek, futbol maçlarında adam öldürmenin savaş duygularının sonucu olduğunu açıkladı.

Daha sonra eğitim sorununa geçen Ustinov, öğrencilik yıllarından verdiği örneklerle epey güldürdükten sonra, okulda öğretilenleri unutabilmek için ne kadar uzun bir zaman harcaması gerektiğini anlattı. Çocukların yanlış eğitildiğini ve eğitim metotlarının yanlışlığını vurguladı.

Öğleden sonra iki küçük uçağa bölünüp Issık Göl'e uçtuk. Karlı Tiyen-Şan dağlarının görkemini uçaktan izledik. Sonra uçsuz bucaksız Issık Göl'ü gördük.

Göl kıyısındaki konuk evlerine yerleştirildik. Gece aynı konukseverlik, aynı ilgi...

Gezi programı öylesine doluydu ki bizi hemen alıp geleneksel at yarışlarına götürdüler. Göl kıyısındaki küçük hipodromda önce Kırgız çadırlarına girdik. Çadırın üstündeki deliğe, "tütün deliği" diyorlar.

Kadınlar bize Kırgız tatlıları sundular. Peter Ustinov, yemeğin üzerine sunulan tatlıları görünce çadırın kilimleri üs-

tüne uzanıp, yiyip içmekten bayılan bir Romalı taklidi yaparak herkesi güldürdü.

At yarışlarında önce atları getirip gösterdiler. Geç kızlar ve delikanlılar öyle ustalıkla ata biniyorlardı ki, Türklerdeki at sevgisinin kökenlerinin buraya dayandığını anlayabiliyordunuz. Bir anda ortalık şenlendi. Cirite benzer at oyunları, bir koyun postunu kapma yarışları, kız erkek kovalamacaları derken kollarında şahinleri, doğanları, kartallarıyla kuşçular geldi.

Akşamüstü serinliğinde, hepimizin omzuna birer yumuşak battaniye koydular. Yanımda Claude Simon, hem fotoğraf çekiyor hem de atlara hayran kaldığını, ama küçük kuşları yakalayan yırtıcı kuş oyununu çok vahşi bulduğunu anlatıyordu. Yaşar Kemal ise kartalları görür görmez koşu yolunu geçmiş, soluğu, doğru kuşçuların yanında almıştı. Türk bölgelerinde olmanın ötesinde, bir de kartallar çıkınca, iyice kendi yöresine geldiğine inanmıştı.

Aynı günün akşamı yapılan toplantıda, ilk sözü Arthur Miller aldı ve o ana dek konuşan herkesin kötümser olduğu saptamasıyla başladı konuşmasına.

Dünyanın yeni sorunlarına eski ideolojilerle çare arandığı, bunun da imkânsız olduğu görüşündeydi. Ona göre iki bilim adamı olan Adam Smith de Karl Marx da büyücü değildi. Dünyanın bugün ortaya çıkan sorunlarına o dönemde çözüm üretmiş olamazlardı.

Ulusal çıkarlar ön planda olduğundan, evrensel çıkarın gözetilmediğinden söz etti. İdeolojiler tarafından yönetiliyorduk. Özgür düşünceye ve gerçeğin araştırılmasına olanak veremeliydik. Eğer özgür düşünceyi yasaklayacak olursak, gelecek bizim tarafımızdan kontrol edilemeyecekti.

“Vietnam savaşını inkâr ettik,” diyordu Miller. “Onca insan öldü. Biz, resmen savaş ilan etmediğimizi söyledik. Gerçeği inkâr ederek bir yere varamayız. Oysa inkâr, bugün en üst düzeyde. Bir trajedi içindeyiz. İnkâr ediyoruz. Mantığa inancımızı yitirdik. Gerçeği araştırmak kesinlikle özgür olmalı. Rönesansın amacı buydu.”

Ve Arthur Miller sözlerini, “İnsan dehası, daha güzel bir dünya yaratmaya yetecektir,” diye bitirdi.

Yaşar Kemal konuşmasına, “Dünyamız, bugün her zamankinden daha çok barışa, dostluğa ve işbirliğine muhtaç,” diye başladı ve şöyle sürdürdü.

“İki süper devlet, inanılmaz bir silahlanma yarışına girmişlerdir. Elleri de dünyamızı birkaç kere yok edebilecek güçte nükleer stok vardır. Ve bu tehlikeli oyuncak, her an başımızda patlayabilir, toptan yok olabiliriz. Başımıza gelecek, her an beklediğimiz bu felaketi de dünyamızda bilmeyen yok. Gene de gereken tepkiyi göstermeden, sanki doğal bir dünyada yaşıyormuşçasına, işimize, gücümüze gidiyor, ortada hiçbir şey yokmuşçasına yaşamımıza büyük bir vurdumduymazlıkla devam edebiliyoruz. Sanki basılacak bir düğme dünyamızı yok etmeye yetmezmiş gibi.

“İki büyük devlet niçin böylesine harıl harıl silahlar üretiyor, diyemez miyiz? Yemek için, içmek için, rahatlamak için değil, öyleyse ne için? Dünyanın büyük bir bölümü açlığın, yoksulluğun pençesinde kıvranırken bu iki büyük devlet bu kadar parayı, gücü, bu işe yaramaz şeylere niçin harcıyor?

“Biliyoruz, insanlık her zaman iyi niyetli olmuştur. Çağımızdaki insanlık da iyi niyetli. Gene insanlık, deneylerle yaşamıştır ki, ellerinde büyük, yok edici güçleri tutanlara hiç güvenmemeli. En azından, bu korkunç oyuncağı ellerinde tu-

tanlar bir kazaya sebep olabilirler. Şu son günlerde dünyamız kaç kere ölümlerden döndü, biliyor muyuz acaba? Belki bir gece, bütün insanlık uykudayken, ansızın...

“Korkunun ecele faydası yoktur, diyen bir atasözü vardır Türkçe’de. Korkarak, korkutarak dünyamızı atom belasından kurtaramayız. Her zaman olduğu gibi, bir gün gelir bu korkuya da, atom korkusuna da alışabiliriz demiştim. Belki de korku bizi felç eder. Korkuyu unutabiliriz de.

“Atoma, dünyamızın yok oluşuna karşı bilinçlenmeliyiz. Bilimin inancıyla zırhlanmalıyız. Bütün korkuların, duygusalıların dışında bir bilimsellik zırhıyla bilinçlenirsek, büyük bir inanca varabilir, yılmayan bir savaşıma girişebilirsek, dünyamızı kurtarabiliriz.

“Şimdi başka bir konuya, insanlığın başındaki, atomdan da beter bir belaya, doğanın yok edilmesi konusuna geçiyoruz. Bu konuda konferanslar düzenleniyor, partiler kuruluyor, kitaplar yazılıyor ama doğanın ölümüyle birlikte her gün azar azar öldüğümüzden büyük insanlığın pek haberi yok. Yukarda söylediğim birkaç küçük gayretin dışında, insanlık öyle bir vurdumduymazlık uykusunda ki...

“Bir de çocuklar var dünyamızın başında, çocuk eğitimi... Bu konuda çok uzun konuşulması gerekirse de, burada şöyle bir dokunup geçmekten başka çare yok. Dünyamızdaki çocuklara iyi bakılmıyor, iyi davranılmıyor. Analar, babalar olsun, toplumlar olsun onları ayrı insan, onları küçümsedikleri bir yaratık sayıp ona göre davranıyorlar. Dünyamızdaki eğitim düzenleri, böyle bir düşünceye dayandığı için, baştan sona kadar bozuk. Bugünkü eğitim düzenlerinde, insanlığı küçültücü, insanları köleleştiren bir şeyler var. İnsanoğlu bu bozuk, alçaltıcı eğitim düzenlerinden dolayı dünyamızı, insanlığımızı yaşayarak, üreterek, yaratarak öğrenemiyor. Sadece ezberli-

yor. Ezbercilik, kısırlıktır. Özgürlüğü yok eden bir davranıştır. Bozuk eğitim düzenlerinden, bozuk insanlar çıkıyor. Böyle bir eğitimden geçmiş insanlıktan, üstümüze atom atmasını da, doğamızı yok etmesini de, bozuk düzen eğitimi kaldırmayı akıl edememesini de bekleyebiliyoruz. Hiroşima'da atom emrini verenler de, düğmeye basanlar da böylesi bir eğitimden geçmiş kişilerdi. Hiroşima'da düğmeye basan kişi kendisini katil saymadı, vicdan azabı çekmedi. Emri verenler de öyle. Daha da kötüsü insanlık da Hiroşima'yı sineye çekti. Neredeyse bu katliamı hepimiz doğal sayacaktık. Atomu yapan bilim adamları da o kadar çok üzülmедiler. Onlar da bir kölelik eğitiminden, bir bencillikten geçmişlerdi... Hâlâ atomdan, savaştan söz edilebiliyorsa, bir şeyler eksik olmalı insanlığımızda. Ve bizler bu eksikliğin bilincine varmalıyız.

"Dünyamız için çizdiğim şu kısıtlı tablo bile çok karanlık. Bütün felaketimiz, yukarıda çizdiğim kadarlık değil. Çağımızdaki baş belalarından birisi de insanın insanı sömürmesidir. Dünyamızdaki bir azınlık rahat yaşarken, dört milyara yakın insan yoksulluk, açlık içinde kıvranıyor. Şu mutlu dünyamızda daha, daha neler var! İşkenceler, zulümler, utanç verici hapisaneler var...

"Bütün bu kötülüklere karşı, atomu ellerinde tutanlara karşı büyük insanlık ne yapmalı? Elimizi, kolumuzu bağlayıp susmalı mıyız?

"İnsanlık, bütün güçlerden daha güçlüdür, demiştik. İnsanlık, varolma savaşımında bilinçlenirse, örgütlenirse, dünyamızın bütün kötülüklerinin üstesinden gelebilir.

"Bugünkü toplantının, buna benzer toplantıların boş olduğunu söylemeye gelmedim buraya. En küçük bir çaba, bir söz, bir davranış bile bizi ulaşacağımız yola biraz daha yaklaştırır. Damlaya damlaya göl olur. Benim ısrarla üstünde, belki

de biraz da abartarak durduğum, ulusal örgütlere karşı büyük insanlık bir örgütte birleşmezse, işimizin zor olduğu düşüncesidir. İsterseniz örgütlenmeye ilk önce biz sanatçılar başlayalım. Çünkü ulusların türkülerini yapanlar, yasalarını yapanlardan daha güçlüdürler. Bu söz, eski Yunan filozoflarından birisininidir. Bize de ılık tutamaz mı?

“Sevgili dinleyenler, hiç olmazsa bu konuşmamı, benim ütopyam sayamaz mısınız?...”

15 Ekim Çarşamba günü en önemli konuşmalardan birini Amerikalı Alvin Toffler yaptı. Her kitabı dünyada liste başı olan ve yeni düşünceleriyle tanınan, Amerika’nın yeni ideologlarından Toffler’la gezi boyunca çok yakın bir dostluğumuz oldu, hemen her konuda konuştuk. Bir gün Japonya’da gezideyken, bir kitapçı dükkânında kendi kitaplarından vitrin yapıldığını görmüş. Dükkâna girip kendini tanıtınca hemen bir masaya oturtup imza günü yapmışlar. “Alvin Toffler olmasaydım da imzalayabilirdim o kitapları,” diyordu. “Kim olduğumu kimse bilmiyordu.” Yalnız ciltli pahalı baskılara imza atacağını, ucuz olan cep kitaplarına ise sadece adının başharflerini yazabileceğini söyleyip dükkân sahiplerini korkutmuştu.

Alvin Toffler forumdan önce, Beyaz Saray’da Birleşik Devletler Başkanı Ronald Reagan’la görüştüğünde, ona gelecekteki uygarlığı anlatmıştı. Yeni bir uygarlık geliyordu. Teknoloji ve iletişim değişiyordu. Sosyal yönden temel değişiklik, aile yapısında başlıyordu. Toffler, “Gazete başlıklarına bakarak dünyanın sorunlarını çözemeyiz,” diyordu. “Her gün kargaşa içinde bir dünya sunuyorlar bize. Oysa bu kargaşa, değişimin habercisidir.”

Toffler, ideolojilerin eskidiğini söylüyordu: “Marksizm es-

kidi, kapitalizm, serbest piyasa ekonomisi eskidi. Sovyetler Birliği ve ABD hükümetleri eskidi.”

Toffler sanayi devrimi diye bildiğimiz şeyin, artık geçerli olamayacağını savunuyordu.

Çünkü sanayi üç temele dayanıyordu:

1. Dakiklik

Geç kalan cezalandırılıyor, sanayi milyonlarca insanı baskı altına alıyordu.

2. Boyun eğme

Soru sormak yoktu, sadece boyun eğmek vardı. Durmadan aynı hareketleri tekrarlayan bir çalışma biçimine dayanıyordu.

3. Düşünmeyen öğrenciler

Öğretmen hep yukarıda, çocuklar hep aşağıda oturmak zorundaydı ve öğrenciler, cevaplarını alamayacakları sorular öğrenirlerdi.

İnsanoğlunun ilk büyük değişikliği on bin yıl önce olmuştu. İlk tohumu eken kişi –Toffler’a göre bir kadın olmalıydı bu– gezegenimizin kaderini değiştirmişti. Bu olay bizi, ilkel göçebelikten, yerleşik köylülere çevirmişti.

İkinci büyük değişiklik ise sanayi dönemine girilmesiydi. Yaklaşık 250 milyon Amerikalı, 250 milyon Sovyet ve 250 milyon Pasifik insanı yani toplam 1 milyar insan, endüstri toplumunda yaşıyordu. Her endüstri ülkesi, kitle üretimi temeline dayanıyordu. Kitle üretimi ise kitle dağıtım şebekesine, dolayısıyla kitle iletişimine, kitle eğitime ve eğlencesine yol açıyordu. Bu ise kaçınılmaz olarak baskı olgusunu yaratmış, tek boyutlu, standart konformist insan tipini ortaya çıkarmıştı. Aldous Huxley ve George Orwell, yaşamın standart hale getirilişine karşı koymuşlardı.

Toffler, endüstri devrimi yasalarının işlediğini ve değişik rejimleri aynı metotlarla davranmaya zorladığını anlatıyordu: “Bu modelin kapitalisti, sosyalisti olmaz. Karl Marx, ‘Kitle üretimi en gelişmiş üretim biçimidir,’ demişti. Henry Ford da, ‘Kitle üretimi en gelişmiş üretim biçimidir,’ diyordu. Birbirlerini havaya uçurmaya hazır değişik ideolojilere bağlı ülkeler aynı metotlarla davranıyorlar, aralarında temel benzerlikler, paralellikler var. Yapılacak iş, üretimi kitlesellikten çıkarmaktır.”

Alvin ve Heidi Toffler incelemeleri sırasında, beş yıl boyunca işçi olarak çalışmışlar, otomobil, bisiklet, ampul üretmişlerdi.

İnsanoğlunun geçirdiği iki büyük değişiklikten sonra şimdi, üçüncü dalganın geldiğini, dünyamızın geleceğini belirleyeceğini ve sosyalist kapitalist ayrımını kaldıracağını savunuyordu, Toffler.

- Birinci dalga geleneksel üretimdi (tarım toplumu)
- İkinci dalga kitle üretimi (sanayi toplumu)
- Üçüncü dalga ise diyalektik bir geleneksel üretim olacaktı.

“Endüstri dünyasını gözleyecek olursak, mesala ekmek satışının süpermarketlerden küçük butiklere kaymakta olduğunu görürüz. Eskiden süpermarket, sattığı ekmeği beş yüz mil öteden getirirken şimdi fırınlarda kendileri üretiyorlardı.

“Buna, kitle iletişimi alanından da örnek verebilirim. Amerika, bu konuda bir dünya laboratuvarıdır. Amerika’da en büyük üç TV şebekesi ABC, CBS ve NBC’dir. Bu üç büyük istasyon izleyenlerin sayısı 1977 yılına kadar yükseldi. Bu yıldan sonra düşmeye başladı, hâlâ düşmekte. Otuz ayrı kablolu yayın var, istediğimiz video kasetine istediğimiz saatte bakıyo-

ruz. Hepimiz aynı anda, aynı mesajı almıyoruz. Kitle, eşzamanlı olma durumunu değiştiriyor.”

Toffler’ın bu konuşması, içerdiği yeni düşünceler açısından çok ilgi çekti. Ünlü bir fütürolog, gelecek bilimciydi Toffler. Bana kalırsa Avrupa ve eski kıta, zengin geçmişinin nostaljisini yaşarken, Amerika, deyim yerindeyse bir ‘gelecek özlemi’ yaratıyordu. Toffler’ın konuşmasının en ilgi çekici yönü de, bu düşüncelerin Sovyetler Birliği’ndeki bir toplantıda anlatılabilişiydi. Daha sonra Aytmatov, Gorbaçov’la görüşme sırasında, “Bu forum, Sovyetler Birliği’ndeki demokratik genişlemenin bir simgesidir,” diyecekti.

Kübalı romancı Otero, bu yüzyılın sonunda dünyada altı milyardan fazla insan yaşayacağını söyledi. Tahminlerine göre iki milyar işsiz olacaktı ve üç milyar insan yokluk çekecekti. Dünya nüfusunun ancak altıda biri moral ve malzeme bakımından normal bir yaşam sürebilecekti. Otero’da, nüfus artışı bu hızla giderse, nükleer savaşın kaçınılmaz olduğu görüşü ağır basıyordu.

İtalyan bilim adamı Augusto Forti, Einstein’ın bir sözünü anımsattı: “Bir formül, ancak içinde estetik duygusunu taşıyorsa doğrudur.” Forti’ye göre, fizik kavrayışı ve biyoloji değişiyordu. Ve bu değişimlerin, insan toplumları üzerinde etkileri olacaktı.

Bu konuşmalardan sonra, gene iki küçük uçakla Kırgızistan’ın başkenti Frunze’ye döndük. 16 Ekim günü toplantının son konuşmasını ben yaptım. Sözlerime, “Ben bir besteciyim, ama konuşmamın müzikle doğrudan bir ilgisi yok,” diye başladım. “Çünkü Hans Eisler’in dediği gibi, ‘Yalnızca müzikten anlayan, müziği de anlayamaz.’

“İnsanoğlu, kendisiyle ve dünyayla ilişkili görüşlerini sar-san üç büyük şok geçirdi. Bunlardan ilk şoku yaratan Koper-nik’ti. Kapernik, Dünya’nın Güneş’in çevresinde döndüğünü kanıtladı. Demek insan Dünya’nın, Dünya da evrenin merke-zi değildi. İkinci şoku yaratan Darwin’di. İnsanoğlunun may-mundan türediğini yani sanıldığı kadar kutsal olmadığını ka-nıtlıyordu.

“Üçüncü şok ise Freud tarafından insan libidosunun açık-lanışydı. Bu bilimsel buluşlar, yaşam karşısındaki tutumu-muzu değiştirdi.

“Şimdi 21. yüzyıla girerken bütün değerlerimizi altüst eden yeni bir şokla karşı karşıyayız: Zaman anlayışımızın de-ğişmesi. Bugün uzay hakkında daha çok şey biliyoruz ve uzay zamanı diye bir kavramımız var. Örneğin ‘ışık yılı’ kavramı, bilgi sınırlarımız içine girdi. Bizden binlerce ışık yılı uzakta bir yıldız olduğunu ve biz onun ışığını gördüğümüz zaman, o yıldızın artık eski yerinde bulunmadığını biliyoruz. Bir mil-yon ışık yılı gibi bir kavramı algılamaya hazır değiliz. Bu, bi-zim kavrayışımızın dışında. Ama bu zaman boyutuyla karşı-laştığımızda, ‘geçmişimiz’ diye dört elle sarıldığımız şeyin, çok kısa bir süreye denk geldiğini dehşetle kavırıyoruz. Hristiyan uygarlığının, bu toplantıda sık sık sözü edilen iki bin yılı, bir milyon ışık yılıyla karşılaştırıldığında nedir ki! Ya bizim öm-rümüz, ömür süremiz? Bir günlük bir kelebek ömrü bile de-ğil âdeta. Bu yeni kavrayışların tümü, bizi bir çeşit ‘nihilizm’e itiyor. İnançlarımız, tarih bilincimiz, ideolojilerimiz, sosyal ve psikolojik dünyamız sarsılıyor.

“Dostoyevski, ‘Eğer Tanrı yoksa her şeye izin vardır,’ de-miştı. Eğer evrenin ve bizim zamanımız arasında böyle kav-ranamayacak bir fark varsa, öğretilerin ve amaçların ne an-lamı kalıyor? Nihilizmin sarstığı insanların şaşkınlığı, kendi-

lerini kolayca kontrol edilebilmelerine yol açıyor kanısında-
yım. Artık çok az kişi kendi aklıyla düşünüyor. Çünkü her-
kesin yerine düşünecek bir kurum var: Ya devlet, ya parti, ya
din vb.

“Ayrıca insanların kendi düşüncelerini geliştirebilmele-
ri için doğru haber kaynaklarına gereksinimleri var. Haber
akışındaki ve bilgilendirmedeki çarpıtmalar, ‘manipulation’,
bence çağımızın en önemli sorunlarından biridir. Çağdaş in-
san, doğru verileri hangi kaynaktan alacak ve bunun doğru-
luğundan nasıl emin olabilecek? Bırakın yorumları, sayılarda
bile güvenilecek bir kaynak yok. Örneğin İran-İrak savaşında
iki ülkenin devlet radyoları düşürülen uçak sayıları hakkında
farklı açıklamalar yapıyor. Bu kadar somut gerçekler bile sap-
tırılırken insanoğlu ayrıntılı ve karmaşık konularda nasıl ger-
çeği bulabilecek? Bu yüzden ürkmüş insanların medya tara-
fından istenen yöne sürüklenebildiği ve gerçek saygısının si-
lindiği trajik bir dönem yaşıyoruz.

“Bu aydınlar toplantısında benim önerim, zaman zaman
açıklamalar yaparak önemli konularda dünya kamuoyuna ne
düşündüklerini bildirmeleridir. Çünkü kitlelerin güvendiği
kişiler var aramızda.”

Bu, toplantının son konuşmasıydı. Alvin Toffler, Alexan-
der King, Arthur Miller ve Federico Mayor yanıma gelerek
konuşmam hakkındaki düşüncelerini belirttiler. Alvin Toff-
ler, yazmakta olduğu yeni kitabında bu konulara değindiği-
ni ve görüş alışverişini geliştirmemizde yarar olduğunu söy-
ledi ve *Gelecek Şoku* kitabını imzalayarak verdi. Bir cep kitabı
verdiğini hatırlatarak, ‘Yoksa sadece adınızın baş harflerini mi
yazacaksınız?’ dedim.

Bundan sonra, toplantıdaki ortak niyetleri belirten bir sonuç bildirisi hazırlandı. ABD Başkanı Ronald Reagan'a ve Sovyet Lideri Mihail Gorbacov'a birer telgraf çekildi. Sonuç bildirisinin, foruma katılan her üyenin kendi ülkesindeki liderlere ulaştırması kararı alındı.

Öğleden sonra, Kırgız Yazarlar Birliği'ne gittik. Orada bir törenle hepimizi, birer şilt takıp belgeler vererek 'Onursal Kırgız Yurttaşı' yaptılar. Ben 23 numaralı 'Onursal Kırgız Yurttaşı' oldum. Toplantıya katılanlar adına Sir Alexander King bir konuşma yaptı ve gösterilen ilgiye teşekkür etti. Onca Batılı'nın 'Onursal Kırgız Yurttaşı' olmaktan duydukları sevincin yanı sıra bu olay, Yaşar Kemal ve benim için de Orta Asya'yla tekrar kurduğumuz bağlantının güzel anısı olarak kalacaktı.

Bu arada Frunze Belediye Başkanı, "Bugün Türk dünyasının iki büyük yazarı var: Yaşar Kemal ve Cengiz Aytmatov. Bu yüzden Yaşar Kemal'in de bir konuşma yapmasını istiyoruz," dedi.

Yaşar Kemal, "Bu söylediğiniz beni mutlu etti," diye yanıtladı, gülümsedi. "Çünkü Cengiz de ben de Manas Destanı'nın oğullarıyız. Dokuz yüzyıl önce, yüz yıl süren bir yolculukla ayrıldığımız topraklara, dört saatte geri döndüğümüz için çok mutluyum."

Bu konuşması coşkulu alkışlarla karşılandı. Kırgız yazarları Yaşar Kemal'in çevresini sardılar ve kitaplarını imzalattılar.

Yaşar Kemal, Kırgızistan'da gerçekten büyük bir saygı ve sevgi gördü. Bir akşam önce film yönetmeni Bolat Şamşiyev'in evinde yemekten önce bunu daha iyi gözledim. Her gelen konuk, Yaşar Kemal'e 'pir, bilge' anlamına gelen 'Aksakal' diyor ve önünde sonsuz bir saygıyla duruyordu. Şamşiyev'in evinde,

eski Uygur ve Kırgız türküleri dinledik ve ben kopuz çalınca Kırgızlar, “Bu yürekten gelen bir şey!” diye sevindiler.

Frunze’deki son akşamımızda Kırgızistan Cumhurbaşkanı’nın da hazır bulunduğu bir veda ve eğlence gecesi düzenlendi. Yemekten sonra herkesin bu eğlenceye katkıda bulunması istendi. Aktör David Baldwin’in yönetiminde sürdürülen bu gecede Arthur Miller’ın fıkraları, Sir Alexander King’in herkesi taklit eden Peter Ustinov’u taklidi, James ve David Baldwin’in oynadıkları skeç unutulmazdı.

Peter Ustinov, toplantılarda hep neşe kaynağı oluyordu. Kermlin’den çıkarken asansörde Yaşar Kemal bana Gorbaçov’un sözleriyle ilgili bir şeyler söylerken Ustinov, çok güzel bir Türkçe’yle, “Evet, efendim,” dedi. “Ne güzel konuşuyorsunuz Türkçe’yi,” dedim. Ancak sekiz Türkçe sözcük bildiğini ve bunları evire çevire konuşmaya çalıştığını söyledi. “Yıllar önce İstanbul’da İsmet İnönü’yü dinledim,” diye anlatıyordu. “Kürsüde öyle yaşlı duruyordu ki sesi bile zor çıkıyordu.” Ustinov burada çok güzel bir İnönü taklidi yaptı. “Ben, bu kadar yaşlı bir adama yazık, kürsüde yoruluyor, sesi bile çıkmıyor, deyince yanımdaki biri, “Yok yok,” dedi, “çok güzel konuşur ama bugün annesi hasta ona üzülüyor.”

Ben de son anda bulunan bir gitarla Anadolu türküleri söyledim. Yaşar Kemal’le birlikte ‘Odam kireçtir benim’i söyleyerek veda gecesini kapattık.

Ertesi gün Arthur Miller’ın doğum günüydü. Kutlamalar yapıldı. Alvin Toffler midesinde hastaydı. Onun tedavisi yapıldı ve bizi getiren uçağa binerek dört saatlik bir uçuşla Moskova’ya, Sovyetskaya Oteli’ne geri döndük.

Biz toplantıya bitmiş gözüyle bakarken, onun önemli bir başka bölümünün başlamak üzere olduğunu öğrendik:

Çünkü mesajımızı alan Sovyet Lider Mihail Gorbaçov, Issık Göl Forumu üyelerini Kremlin'e davet ediyordu.

Forumumuzun Reagan ve Gorbaçov'a gönderdiği mesajların ilk sonucu alınmıştı.

Reykjavik Zirvesi'nden yeni dönen Gorbaçov'la 20 Ekim Pazartesi günü saat 11:00'de görüşecektik.

Saat 10:30'da bir otobüs bizi Sovyetskaya Otel'i'nden aldı, Kremlin'e götürdü. Gorbaçov'la görüşeceğimiz salonun dışında beklerken yanımıza gelen merkez komite üyelerinden bazıları, çevirmenler ve görevlilerle konuştuk. Saat tam on bir olunca, görevliler teker teker içeri girmemizi, ama önce bayanların geçmesini rica ettiler. Inge Morath, Heidi Toffler, daha sonra Cengiz Aytmatov, Yaşar Kemal... Teker teker hepimiz içeri girdik. Mihail Gorbaçov, bizi salonun girişinde ayakta karşıladı, hepimizin tek tek elini sıktı ve, "Hoşgeldiniz," dedi. Toplantıya yalnızca TASS ajansı ve Sovyet televizyonu alınmıştı. İlk karşılaşmamızı ve masa çevresindeki konuşmaların başlangıcını çekip ayrıldılar.

Uzun bir masanın çevresindeydik. Gorbaçov masanın başında oturuyordu. Sol yanında Cengiz Aytmatov, sağ yanında Yaşar Kemal vardı. Ben, Arthur Miller ile James Baldwin'in arasında oturuyordum. Önümüzdeki kulaklıkları taktık, kanalların her birinde ayrı dilden çeviriler yapılıyordu. Başkanlık çevirmenleri duvarlara dayalı küçük masalarda oturuyorlardı. Başka masalarda da konuşmaları not eden insanlar vardı.

Gorbaçov, ilk sözleriyle birlikte yalın, sıcak ve içten bir hava yarattı salonda. Güven verici bir yüzü ve konuşma biçimi vardı. İlk karşılaşmada bende yarattığı izlenim bir 'aydın' olduğuydu. Düşünerek yaşayanlara, yaşamı kitaplarla yorumlayanlara özgü bir bakışa ve davranışlara sahipti. Daha sonra gerçekten hukukçu, tarımcı ve felsefeci olduğunu öğren-

dim. Kendisinin ve eşinin sanatla çok yakından ilgilendiklerini söylediler.

Cengiz Aytmatov'u iyi tanıdığını, her kitabını okuduğunu söyledi. Arthur Miller'ın bazı oyunlarını da görmüştü. "Bizde, Amerikan oyunları gösteriliyor," diyordu. "Amerikan filmleri de..." Belki istediklerinden de fazlaydı bu. Son görüşmede bu durumu ABD başkanı Ronald Reagan'a söylemişti. Eşitlik mutlaka iyi bir şeydi. Bu konuda da eşitlik olmalıydı. Gorbaçov bu konuya daha sonra tekrar dönecekti. Açık ki, Sovyet kültür ürünlerinin Amerika'da sergilenmesi onu çok ilgilendiriyordu.

"Sovyetler Birliği'ne niye geldiğinizi biliyorum," dedi. Gorbaçov, "Bir çağrı üzerine geldiniz. Dün *Pravda*'ya vermiş olduğunuz demeçleri okudum. Pek konuşkan değildiniz. Belki de forum sizi yordu. Bugün konuşma olanağımız var. İlk söz sizin. Sonra benim de sözlerim olacak. Sizlerle konuşmak istediğim çok konu var. Ama ilkin sizin görüşlerinizi dinlemek istiyorum. Çeşitli ülkeleri temsil ediyorsunuz. Eğer konuşmalarınız pratiğe dökülürse çok olumlu bir gelişme olur."

Cengiz Aytmatov, "Önce izninizle Issık Göl Forumu adına size teşekkür etmek istiyorum," dedi.

Gorbaçov, "Forumun adını Issık Göl mü koydunuz?" diye sordu.

Aytmatov, "Evet. Şimdi açıklayacağım," diye yanıtladı. "Çok meşgul olduğunuzu biliyoruz. Buna rağmen bu görüşmeye vakit ayırdığınız için teşekkür ederiz. Forumumuz özel bir karakter taşıyor. Belki böylesi daha iyi. Sanırım bizi de bu yakınlaştırıyor. Kırgızistan'da bir aile ocağında, kişisel bir çağrıydı bu."

Gorbaçov, "Ne yazık ki ben yoktum!" diyor.

Aytmatov, "Bekliyoruz sizi de," diye yanıtlıyor ve devam

ediyor. “Gölün kıyısında aydınlandık. Çeşitli kongre ve toplantılarda daha önce karşılaşmıştık. Resmen başarısız olan şey gerçekleşti. Ayrıca Issık Göl’de hava da çok güzeldi. Görüyorum ki, bugün Moskova’ya da bu güzel havayı taşıdık.”

(Gerçekten de o gün Moskova’da pırıl pırıl bir güneş vardı.)

Gorbaçov, Kırgızistan’da ata binip binmediğimizi sordu. Aytmatov, Arthur Miller’ın binmek istediğini, ama karısının bırakmadığını söyledi. Sonra Gorbaçov’a, toplantıda herkesin dilediğince konuştuğunu anlattı. Sınırlama söz konusu değildi. Örneğin Amerikalı düşünür Alvin Toffler bir buçuk saat konuşmuştu. Dikkatle izlemiştik. Resmi sıfatı olmayan bir topluluk oluşturduğumuzu anlattı. Gönül birliğiyle atılan bir ilk adımdı Issık Göl Forumu. Çok iyi bir yöntem bulmuştuk. Sistemli olarak kişisel, sosyal vb. konularda mektuplaşacaktık. Katılanlar, kendi ülkelerinin basınında, bu toplantıdan söz edilmesini sağlayacaktı. Gelecekte başka etkinliklerimiz de olacaktı. Birçok sorunu hümanist açıdan düşünmüştük. Bütün dileğimiz, etik ve sosyal bakımdan savaşların önlenmesiydi. Sanat, edebiyat ve modern felsefe bu konuda etkili olabilirdi. Barış konusunda aydınların da bir katkısı olacağına inanıyorduk.

Aytmatov, “Burada ünlü sanat adamları var. Halklar onları dinliyor,” diye devam etti ve Yaşar Kemal’den başlayarak bütün üyeleri tanıttı. Gorbaçov, tanıtılan kişilerle ilgili bir-iki söz söylüyordu. Roma Kulübü Başkanı Sir Alexander King’e global düşünceleriyle ilgili sözler söyledi. Alvin ve Heidi Toffler tanıtıldığında ise “Bir ailede bir düşünür yeter. İki düşünür bir arada yaşamak zor olmuyor mu?” diye sordu. Sonra “Bu konuda benimde deneyimim var,” diye ekledi. Inge-Morath Miller’ın ünlü bir fotoğrafçı olduğunu duyunca, “Çok iyi bir

şey, ama keşke ben hiç değilse yılın bir haftası fotoğrafçılardan uzak kalabilsem,” dedi.

Tanıtımlar bitince Gorbaçov, “‘Ne büyük insanlar!’ desem, bunu duymaya alıştıkları için önemli olmayacak. Ne kadar hoş, iyi, sıcak insanlar!” dedi. “Ben de yeni düşünceden yanayım. Ben de sizin forumunuz için bir aday olabilirim. Bugün uygarlığımızın büyük sorunları var. En büyük sorunsal ‘yeni düşünce’ eksikliği.”

Bundan sonra Gorbaçov, “Acaba kimse konuşmak istiyor mu?” diye sordu. Heidi Toffler, Issık Göl’deki at koşularında gördüğümüz bir oyunu anlattı: Bir delikanlı genç bir kıza atla kovalıyordu. Eğer bir noktaya kadar yakalayamazsa, o noktadan sonra kız delikanlıyı kırbaçlamaya başlıyordu. Kadın erkek ilişkileri açısından bu oyunu çok ilginç bulmuştu Heidi Toffler. Gorbaçov, “Bunun temelinde bir felsefe var belki de,” dedi. “Genel anlamda söylersek güçleri bir noktaya kadar denetim altına alamamak, başaramamak, hep bu kırbaçlanma sonucunu doğurur.”

Toplantı, resmi olmaktan çok uzak, bir söyleşi havasında sürüyordu. O ara çaylar ve kekler getirildi. Gorbaçov hiç içki kullanmıyordu ve resmi davetlerden de içki kaldırılmıştı.

İktidara gelişle birlikte alkol tüketimine karşı büyük bir kampanya açmıştı ve Batı basınında okuduğuma göre Sovyetler Birliği’ndeki alkol tüketimi son yıl içinde yüzde 38 oranında düşmüştü.

Sir Alexander King, Sovyetler Birliği’ne ilk kez 1993’te geldiğini anlattı. Daha sonra da birçok kez gelmişti. Ama bu seferki sıcaklığı hiç görmemişti.

Çeşitli stratejilerin yenilenmesi gerektiğini söylüyordu. Birleşmiş Milletler’de, bürokrasi, çalışmalara engel oluyordu. UNESCO için de yeni strateji gerekliydi. Roma Kulübü, yeni

düşünce ve yeni yaklaşımları hükümetlere benimsetebilmek amacıyla kurulmuştu. “Cumhurbaşkanlarıyla görüşünce izlenimim şu oluyor,” diyordu King, “Durumu anlıyorlar ve değişikliğe hazırlar, ama bürokrasiden dolayı bunu gerçekleştirmeleri çok zor.”

Gorbaçov, konuklarını dikkatle dinliyor ve notlar alıyordu.

Arthur Miller, Sovyetler Birliği'nde gördüğümüz konuk-severliğe teşekkür etti. Çağrıyı alınca ilk düşüncesi gelmemek olmuştu. Çünkü bu tip toplantılardan umudu yoktu. “Oyun yazarıyım ve gözümle gördüğüme inanırım,” diyordu. Ama şimdi gelmekle çok iyi bir iş yaptığını, toplantının onca yola değdiğini düşünüyordu. Miller daha sonra, ‘gerçeği’ araştırmanın özgür olması gerektiğinden söz etti.

Gorbaçov, “Gerçek! Bu benimde en sevdiğim konu,” dedi. “Bir yazar için gerçek, bir terzinin kumaşı gibidir,” dedi Miller.

Alvin Toffler, teknolojik değişimin, eşitsizliğin en önemli sorunu olduğunu ve özgür enformasyon olmadan değişikliğin gerçekleşemeyeceğini söyledi. Gorbaçov, Lenin'in “Bütün zamanlarda sosyalizmin zayıf noktası, onu çıkarlarla birleştirmektir,” sözünü anımsattı. Bu bir sorundu, ama baskı altına alınmamış insanlığın, bilimsel ve teknik süreçle bu sorunu yenebileceğini sanıyordu. 1984'te İngiltere'ye gitmiş, otomobil fabrikalarını gezmişti. Teknolojik düzey olarak her şey çok hoşuna gitmişti, ama fabrikanın modernizasyonundan sonra işçilere ne olduğunu sorunca, eskiden yüz bin işçi çalışmasına karşın şimdi üç bin kişi kaldığını söylemişlerdi. Gelişme ve teknolojik devrim döneminde insanın değeri göz ardı edilmemeliydi.

Peter Ustinov, böyle bir toplantıyı hep beklediğini, hep

umduğunu söylüyordu. Şimdi gerçekleştiği için çok memnundu. Ustinov için önemli olan şey, konuşmak olduğu kadar diğerlerini dinlemektir de. Hepimiz konuşmuş, sonra öteki on üç kişiyi dinlemiştik. Şimdi ise bizi dinleyen çok önemli bir kişi daha vardı.

Ustinov, "Hepimizin iki ulusu var," diye bitirdi sözlerini. "Biri pasaportta yazılı olan ulusumuz, biri de mesleğimizin disiplini ve insan yaşamına olan saygımız."

Daha sonra Gorbaçov, "Yakın komşularımız ne düşünüyor?" diye Yaşar Kemal'e döndü.

Yaşar Kemal, "Teşekkür ederim Sayın Genel Sekreter," dedi ve dünyada büyük sorunların belirdiğini ve bunların bilindiğini söyledi. Can alıcı üç sorundan ilki nükleer tehditti. O, bütün suçu liderlere yüklemiyordu. Bu konuda örgütlenmiş halk da yardımcı olmalıydı. Büyük insanlık gücü harekete geçirilmeliydi. Örgütsüz hiçbir şey olamazdı. İkinci olarak, belki nükleer tehlikeden de daha önemli olan, dünyanın yok edilmesini andı. Burada, aynı zamanda bir tarımcı olan Gorbaçov, Yaşar Kemal'in konuşmasını bölerek, Sovyet şairi Voznesenski'nin bir dizesini okudu:

Bütün ilerlemeler gerici

Eğer insan yok

oluyorsa...

Sonra Yaşar Kemal'e, "Doğru düşünüyorsunuz," dedi. "Ben bu düşüncelere oy verebilirim."

Yaşar Kemal üçüncü olarak da, yanlış eğitim sistemini vurguladı. Ezberci eğitim sisteminde, insanların kişilikleri öldürülüyordu.

Ben, konuşmamda daha çok aydın-iktidar ilişkileri üzerin-

de durdum. “Sayın Genel Sekreter,” dedim, “bu toplantı için size teşekkür ediyor ve bu görüşmenin tarihsel bir önemi olduğunu vurgulamak istiyorum. Geçmişteki çeşitli hükümdarlar hakkında yazılan kitaplarda ‘yanlarına şair ve bilginleri toplardı’ diye övgü dolu cümlelere rastlanır. Ama sanki bu geçmişe ait bir erdemdir. Çünkü özellikle 20. yüzyılda aydınlarla hükümetler arasındaki ilişkiler, trajik boyutlara varacak şekilde bozulmuştur. Oysa eskiden ‘intelligentsia’ (aydınlar sınıfı) ve yönetimler arasında olumlu ilişkiler vardı. Ve toplum yönetimi için böyle olması gerekliydi. Ne yazık ki, dünyanın birçok yerinde aydınlar, sanatçılar, bilim adamları üzerinde baskılar yapıldı, yapılıyor. Bunu en çarpıcı biçimde anlatan, bir Nazi generaliydi: ‘Kültür sözünü duyunca elim tabanca- ma gidiyor,’ demişti.

Gorbaçov, burada gülüyor ve önündeki kâğıda not alıyor.

“Bu ilişkinin bozulmasında bence en büyük etken, yönetimlerin aydınlardan, kısa vadeli sorunların çözümünde yararlanmak istemesidir. Aydınlar ise yarına yönelik çalışmayı yeğliyor, sanatın uzun vadeli dolaylı etkisini biliyor ve gerçeği araştırma yolunda özgür kalmak istiyor. Geleceğimizin kurtarılması için, bozulmuş olan hükümet-aydın uyumunun her ülkede, acil olarak tekrar kurulması gerektiğine inanıyorum. Ve sizin bizi burada kabul etmeniz bu uyumun kurulmasına katkıda bulunacak sembolik bir başlangıç olmasını diliyorum.”

Artık söz, Sovyet liderindeydi. Gorbaçov, aydın-iktidar ilişkileri konusundaki düşüncelerini ise şöyle açıkladı: “Sanatçı, hangi metotları kullanması gerektiğini kendisi bilir ve kendisi seçer. Bu konuda sanatçının özgür olması görüşüne katılıyorum. Bu, sizin işiniz, sizin mesleğiniz. Ama ger-

çek sanatçı, fildişi kulede oturmamalı, halkın sorunlarını dile getirmeli.”

Daha sonra şöyle devam etti: “Aydınlar ön planda insanı ele almalı ve onu düşünmeli. Eğer politika ve kültür bir uyum içindeyse, örnek oluştururlar. Şu düşünceyi paylaşıyorum: Politik yönetim ile modern kültür arasında bağ kurulması gereklidir. Bundan her iki yan da kazançlı çıkar. Politikada da doğrular ve yanlışlar vardır, sanat alanında da... Özellikle sanatçılar eğer yaşamın gerçeklerinden uzaklaşıyorlarsa ve her şeye tepeden bakıyorlarsa ortada bir sorun var demektir.”

Gorbaçov şöyle devam ediyordu:

“Görüşlerinizin ilginç olduğunu ve sizi zenginleştirdiğini sanıyorum. Çünkü değişik kişiler bir araya geldiniz. Ben de yararlanmak isterdim. Çeşitlilik bir eksiklik değil, tam tersine bizim zenginliğimizdir.

Gelecek bin yıl hakkında ben de çok düşündüm.

Sizleri kutluyorum. Önemli sorunlar ortaya attınız, önemli görüşler belirttiniz. Bu bir başlangıçtır. Devamının gelmesini dilerim. Bize inanabilir, bizim desteğimize güvenebilirsiniz. Anlıyorum ki, sonuçtan siz de memnun kaldınız. Hem sizler kazançlı çıktınız, hem de temsil ettiğiniz halklar. Sizler dünyamızı temsil ediyorsunuz.”

Gorbaçov, yüz yüze görüşülen ilk lider olarak Issık Göl Forumu’na açıkça destek oluyor ve bunu şu sözleriyle açıklıyordu:

“Ben sizin yanınızdayım. Büyük bir görev yapıyorsunuz. Sizleri selamlıyorum.

“Moskova’daki bu görüşme, hem sizin hem bizim isteği-mizle gerçekleşti. Yaşadığımız dünyanın bugününü ve yarını-nı düşünmek için çok neden var. Bu forumun öğrettiği, hem meslekleri hem de dünya görüşleri açısından değişik insan-

ların bir araya gelebileceği ve yoğun bir biçimde zengin düşünceler yaratabileceğidir. Bu, başka insanlar için de bir örnek oluşturuyor.

“Geçenlerde bilim adamlarıyla görüştüm. Aralarında önemli kişiler ve Nobel ödülü sahipleri vardı. Politika, bilimsel temellendirmelere gereksinim duyar. Bilim, politik sorunlara yanıt verebilir. Politikanın, her halkın ve uygarlığın değerlerine gereksinimi vardır.”

Gorbaçov’la toplantı bir saat olarak öngörölmüştü. Bu süreyi çoktan aşmış olmamıza karşın görüşme sürüyor ve bizler Gorbaçov’un hepimizi dinledikten sonra yaptığı değerlendirme konuşmasını dinliyorduk.

Şöyle sürdürdü sözlerini Gorbaçov:

“Sizleri hatırlayacağım. İnsanoğlunun cesaretine ve dürüstlüğüne olan güveninizi hatırlayacağım. İnsanlığın, tarihin zor dönemlerinde sorunun nedenlerini araştırma cesareti vardı.

“Sosyalist olmayan dünyada da insanlık değerlerinin, herkesin bağlı olduğu ideolojiden daha üstün olduğunun anlaşılmasını istiyorum.

“Dünyamızın üstündeki nükleer tehdidi önleyemezsek ne olacak? Böyle bir hata düzeltilemez. En büyük görev, bu tehlikeyi önlemektir. Uygarlığı korumak için ‘yeni düşünce’ gerektiğine inanıyorum. Elbette sorunlarımız çok, ama çözeceğiz. En önemli görevimiz, dünyamızı korumaktır.

“Ben nükleer tehlikeyi ve doğanın tahribini birbirinden ayrı sorunlar olarak görmüyorum.

“Enformasyon konusunda ortak bir görüşe varamamak da tehlikeli bir durum yaratıyor. Reykjavik’te ABD Başkanı Reagan ile konuştuk. ‘Bizim, Amerika’nın Sesi yayınlarına parazit koymamızdan yakınıyorsunuz. Memnun değil misiniz?’

dedim. ‘Bunu hemen durdurabiliriz. Önerim, sizin de bize Amerika’da bir verici istasyon kurmamızı sağlamanızdır. Biz de Amerikan halkına görüşlerimizi iletilebilelim.’ Başkan Reagan, ‘Bu konuyu düşüneneğim,’ dedi. Sinemalarımızda yüzde 50 Amerikan filmi gösterildiğini söyledim. Sinema alanını denetleyip bunu önlemek elimizde. Ama bunu yapmıyoruz. İnsanlarımız bunları görsün ve bilsin istiyoruz. Elbette porno ve şiddet filmleri göstermiyoruz. Yüzde 50 çok büyük bir orandır. Ya Amerika’da gösterilen Sovyet filmlerinin oranı kaç? Başkan Reagan bunun ticari bir konu olduğunu, buna firmaların karar vereceğini söyledi. ‘Merak etmeyin ticari bakımdan da zarar etmezsiniz,’ dedim. Enformasyon sorunu hepimizi ilgilendirmeli. Bütün ilişkilerimiz, enformasyon yoluyla zehirlenebilir.

“Sanıyorum ortak görüşlere vardık. Dünyamız, olması gerektiği gibi değil. Ama inanıyorum ki, dünyamızı daha güzel, daha insani, daha iyi kullanabiliriz. Aydın potansiyeli de bu amaç çerçevesinde birleştirilebilir. Öncelikle nükleer yıkımdan korunmalıyız. Nükleer felaket, ortak korkumuzdur ve bu korku bizleri birleştiriyor. İdeoloji, din, ülke ne olursa olsun, hiçbirisi bu gerçekten daha önemli değildir. En önemli olan, bu gerçeği kavramaktır. Daha önemli bir görev olamayacağını sanıyorum.

“Issık Göl Forumu’nda nükleer tehlikeden söz ettiniz. Çeşitli ülkelerin yönetimlerine başvurularda bulundunuz. Sanırım devam edeceksiniz. Daha geniş çevreleri birleştireceksiniz.

“Bu forum büyük bir olaydır. Hepinizi tekrar kutluyorum.

“Herkesin kendi olanakları var. Sanatçıların da, politikacılardan daha az olamayan imkânlarla sahip olduğunu düşünüyorum. Kültür alanında çalışan insanlar, dünyayı nükleer felakete götürenlere karşı koyabilir. Birinci Dünya Savaşı önce-

sinde büyük düşünür Tolstoy, dünyamızın savaşa yaklaştığını biliyordu. 'Dünyada kimlerin çıkarları varsa ordular onların elinde. Yazarın elindeki silahsa gerçekliktir,' diyordu.

"Yeni düşünce meyvelerini veriyor. Yeni düşüncenin sonuçlarını politikada da görüyoruz. Bu da en umut verici şeydir.

"Buradaki herkes, günümüzün sorunlarını çözmek için yeni düşünce biçimleri gerektiğini vurguladı.

"Biz, Reykjavik'e yeni önerilerle gittik. Ama orada 'yeni düşünce' tanımının yetersizliğini gördük. Sorunu şöyle ifade ettik: 'Biz Reykjavik'e ultimatomlarla değil, uzun vadeli önerilerle gelmiştik. Şimdi düşünmemiz gerekiyor. Ne oldu? Neden anlamaya varamadık? Anlaşmanın gerçekleşmesi için ne yapabiliriz?'"

"Toplumumuzu nasıl gördüğünüzü merak ediyorum. Tarihsel gelişmemizin çok önemli bir aşamasındayız. Aşamanın bütün yönlerini yeniliyoruz.

"İnanığımızdan vazgeçmiyoruz, ama sistemimizin ne verdiğini, ulusal, ekonomik ve moral olarak neler kazandığını gözden geçiriyoruz.

"Şurası bir gerçek ki: Demokrasinin sınırlarının genişlemesi toplumumuz üzerinde çok iyi bir etki yapıyor."

Gorbaçov, "120 ayrı halktan oluşan 280 milyonluk bir ülkemiz," diyor. "Şimdi her şeyi yeniden düşünmeli ve bu boyutu kavramalıyız.

"Aydınlarımızın yardımına ihtiyaç duyuyor, onlara güveniyoruz. Aydınlar, halkla birlikte düşünüyor ve onlara destek oluyorlar. Toplumumuz harekete geçti. Emin olun, yakında çok geniş olanaklar ortaya çıkacak ve bu olanaklar, sadece iç sorunlarımıza değil, global insanlık sorunlarına da yardımcı olacak."

Gorbaçov'un bu sözleri beni çok düşündürdü. Söyledikleri gerçekten de iç sorunlarla sınırlı kalmıyordu. Bence Sovyetler Birliği'ndeki demokrasinin gelişmesi ve bu ülkenin dışa açılması, çağımızın en önemli olaylarından biriydi. Ve böyle bir gelişmenin yararlı etkilerini bütün dünyada gözleyebilecektik.

Gorbaçov, "Sizlerle tanıştığımıza çok memnun oldum," diye devam etti. 'Sizleri şahsen değil, ismen biliyordum. Yeni düşünceleriniz olursa bana iletmenizden memnuniyet duyacağım.

"Sizlere mutluluk diliyorum.

"Düşüncelerinizin ne kadarı gerçekleşir bilemem ama gene de sizleri tanıdığımıza çok sevindim!

"Yolunuz açık olsun!"

Gorbaçov'un bu övgü dolu, içten ve alçak gönüllü sözleri bitince Yaşar Kemal, "Bir önerim var," dedi. "Aramızda yapacağımız yazışmalardan birer örnek de Sayın Genel Sekreter'e gönderelim."

Gorbaçov bunun üzerine, "Güveniniz beni onurlandırdı," dedi.

Önceden bir saat olarak belirlenen toplantı, iki saat otuz beş dakika sürmüştü ve gerçekten de konuşmalar Kremlin'de bir süper devlet lideriyle konuştuğumuzu unutturan, içten bir hava içinde geçmişti. Bu daha çok, Gorbaçov'un kişiliğinden ve üslubundan kaynaklanıyordu.

Bizleri gene karşıladığı yerde, salonun kapısında uğurladı. Hepimizin tek tek elini sıktı.

Vedalaşırken beni durdurdu ve müziğimi çok sevdiğini söyledi. Yaşar Kemal de ben de, hem sevindik hem şaşırdık. Ve çevirmen Kurbanov aracılığıyla müziğimi nereden bildiğini sordum. Gorbaçov, kızının beni dinlediğini ve kendisine

tanıttığını söyledi. Sonradan düşününce, bu olayı, Nazım şiirleri bestelemiş olmama yordum.

Toplantıdan çıkan herkesin heyecanlı olduğu gözleniyordu. Açık ki forum üyeleri, bu görüşmeden ve Gorbaçov'un aydın kişiliğinden çok etkilenmişlerdi.

Kremlin'den doğrudan basın toplantısına götürüldük. Orada üç yüzü aşkın Sovyet ve yabancı basın mensubunun sorularını yanıtladık.

Akşam saat dokuzda Sovyetler Birliği'nin ana haber programı 'Vremya' (Zaman), Kremlin'deki toplantıyı ilk haber olarak ve on beş dakika uzunluğunda verdi. Ertesi günkü *Pravda*, görüşmeyi manşetten duyuruyordu. Daha sonraki günlerde, Batı basını da toplantıya geniş yer verecekti.

Forum üyelerinin teker teker ayrılması ve her birinin dünyanın bir ucunda kendisini bekleyen işlere dönmesi zamanı gelmişti. Ama birlikte geçirdiğimiz günler, yaşadığımız olaylar, herkesi öylesine birbirine yaklaştırmıştı ki, sanki aile üyelerinin gurbete gitmesiydi bu ayrılışlar...

Peter Ustinov, "Sizde göl varsa bizde de var," diye toplantının Leman gölü kıyısında yapılmasını önermiş, Federico Mayor, Lorca'nın doğduğu kent olan Granada'yı aday göstermişti. Bir başka yıl da forumu Türkiye'de düzenleme umudunu taşıyorduk.

Bir *Aeroflot* uçağıyla 21 Ekim günü Berlin'e uçarken, yaşamımın en önemli haftalarından birini geçirdiğimi düşünüyordum. Mihail Gorbaçov'un belirttiği gibi kendimi daha 'zenginleşmiş' buluyordum.

Kırgızistan'da diktiğimiz fidanlar hep gözümün önündeydi. Yıllar geçecek, fidanlar boy atacak, Kırgız gençleri bu ağaç-

lar altında oturacaklar ve adımızı taşıyan plaketlere bakıp bu insanların 1986 yılında Kırgızistan'a neden geldiklerini, orada neler konuştuklarını düşüneceklerdi.

Eğer bir gün nükleer bulutlar küle çevirmezse, bizim de bu dünyada bir dikili ağacımız var artık, hem de bin yıl önce ayrıldığımız topraklarda, Orta Asya'da.

Issık Göl Bildirisi

Orta Asya'da Issık Göl'de toplanan sanatçılar, çalışmalarını bir bildiriyle noktaladılar. Issık Göl Forumu'nun bildirisi şöyle:

Yüzyılın sonundan ve yeni bin yılın başlangıcından bizi beş bin günden az bir zaman ayırıyor. Dünya boyutundaki kriz ve geçirdiğimiz karmaşa, insanoğlunun geleceğini tehdit etmektedir. Ülkelerin tek başına üstesinden gelemeyecekleri ve yepyeni yaklaşımlar gerektiren daha büyük güçlükler ortaya çıkacaktır.

Böyle sorunlarla yüz yüze gelen günümüz insanı umutsuzdur. Bu nedenledir ki, biz yaratıcı insanlar, yazarlar, sanatçılar, bilim adamları ve akademisyenler, yaratıcılığın gücüne ve insanlığın dehasına olan inancımızı ilan etmek için Kırgız dağlarındaki Issık Göl'e geldik.

Hızlı değişim, eski kurum ve uygulamaları geçersiz kılmaktadır. Hepimiz, ortak sorunlarımıza yeni çözümler bulunmasına yardımcı olmalıyız. İnsanlık binlerce yıldır güçlüklerle, savaşlara, felaketlere yaratıcılığı sayesinde göğüs gerebilmiştir. Bu yüzden gelecek yüzyılı yalnızca 'gezegenimizin' değil, ama aynı zamanda 'ya-

raticılığın' yüzyılı yapabilmek, yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Bu sorun yüklü dünyanın tehdidine yanıtımız, insanlığın yaratıcılık yoluyla mutlu olacağı ve soyunu sürdüreceğidir. Geçmişte ve günümüzde insanoğlunun ilerlemesi, gerçeği inkâr yüzünden sık sık gerilemiştir. Gerçek bilgelik, bundan sonra gerekenleri yapma konusunda cesaret ve düş gücüyle önlem almaktır.

Bu anlamda yalnızca, bugünü gelecek açısından tasarlamakla kalmamalıyız. Bu, bizi 'tek yönlü olmayan' düşünce biçimine, tasarım gücüne, yeni kavrayış ve girişimlere çağıracaktır. Geleceğimiz, artık geçmişimiz gibi olmayacaktır. Yalnızca, görülme-yeni seze-bilenler, olanaksız gerçekleştirebileceklerdir. Son tahlilde bunun anlamı şudur: Çeşitlilik ve her şeyin üstünde açıklık niteliği taşıyan yeni düşünce biçimlerini yaymaya, öğretmeye ve yaratmak için özgürlüğe gereksinim duyuyoruz.

Yeni düşünceleri her ulusta yaratabilmek için, politika dahil her alana ulaştırabilmeliyiz. Gelecek yalnızca iktidarın politik kararlarına değil, aynı zamanda kadın ve erkek dehasının düş gücüne, bilim adamları ve akademisyenlerin girişim ve buluşlarına, şairlerin rüyalarına ve bütün insanlığın umutlarına bağlı olacaktır. Böyle kavrayış, girişim, karşı koyuş ve görüşler, genel ve politik olarak yeni düşüncelerin tohumlarını ekecektir.

Sorumluluğun ana ağırlığını taşıyan ülke liderlerinin, insanlığın geleceği üzerinde anlaşılmaya ne denli gayret ettiklerinin farkındayız. Hepimiz, kabul edilebilir bir geleceğin yollarını döşemek için gerekli olan aklı, esini ve inancı bulmaları umudunu taşıyoruz.

Bütün bunlar bizi, Cengiz Aytmatov'un davetini kabul ederek Kırgızistan'da görkemli Tiyen-Şan dağlarıyla çevrili Issık Göl kıyısında toplanmaya yöneltti. Issık Göl'de ekilen bu tohumlardan bir hasat umuyor ve dünyanın en yaratıcı beyinlerinin, tasarladığımız yeni dünyayı mümkün kılabilmek için bize katılmalarını bekliyoruz.

Cengiz Aytmatov, David Baldwin, James Baldwin, Augusto Forti, Yaşar Kemal, Alexander King, Zülfü Livaneli, Federico Mayor, Narayana Menon, Arthur Miller, Inge Morath, Claude Simon, Afewerk Tekle, Alvin Toffler, Heidi Toffler, Lisandro Otero, Peter Ustinov.^(*)

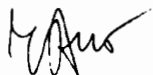
*Issık Göl, Kırgızistan
SSCB, Ekim 1986*

(*) 14 katılımcı olduğu halde, bildiriye, diğer 3 konuk da imza atmıştır.

Issık Göl Bildirisi'ndeki imzalar.

LES PARTICIPANTS DU FORUM D'ISSYK-KUL

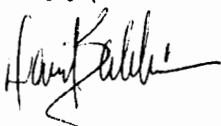
Ch.Aitmatov

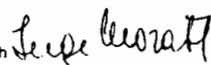
A.Miller

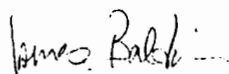
D.Baldwin

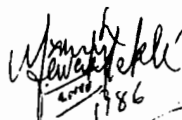
I.Morath

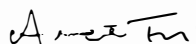
J.Baldwin

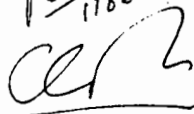
C.Simon

1986

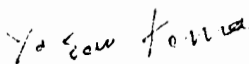
A.Forti

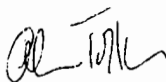
A.Tekle

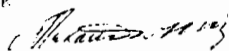
Y.Kemal

A.Toffler

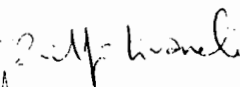
A.King

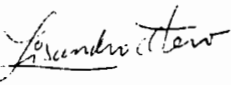
Ad.Toffler

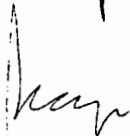
Z.Livanelli

L.Otero

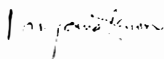
F.Mayor

P.Ustinov

N.Menon

Issık Göl Forumu'nun, Reagan'a gönderilen telgrafı:

Ronald Reagan
Amerika Birleşik Devletleri Başkanı
Beyaz Saray
Washington D.C.

Biz, çeşitli ülkelerden gelen bir grup entelektüel, yazar, sanatçı ve bilim adamı, dünyaca ünlü yazar Cengiz Aytmatov'un davetlisi olarak Kırgızistan'da toplandık, günümüzün ve geleceğin sorunlarını, yaratıcı insanların, 21. yüzyılda insanlığın devamı için gerekli olan 'yeni düşünce biçimi'ne olası katkılarını tartıştık.

Sizinle şahsen görüşme ve düşüncelerimizi paylaşma olanağı sağlamanız bizi çok memnun edecektir.

Olga'nın Hikâyesi

Kuzey kışlarının dondurucu soğukunda akıp duran Neglin-naya ve Moskova nehirlerinin ağzında bir tepe vardı: Kremlin tepesi! Buraya, 1156 yılında bir kale kuruldu.

Grand Dük Vladimir Yuri Dolgorukiy zamanında bu kaleye, nehrin adından dolayı Moskova adı verildi ve kale çevresinde küçük bir şehir oluştu.

Döneminin ticaret yollarının kesiştiği bu şehir, zamanla gelişip büyüdü; kaleleri, sarayları, yuvarlak kubbeli kiliseleri ve karlar altındaki kayın ormanlarıyla romantik bir kuzey kenti olarak dünyaca tanındı.

Rus çarlarına, mujik isyanlarına, isyanları kanla bastıran atlı Don Kazaklarına, Fyodor Dostoyevski, Lev Tolstoy, Anton Çehov gibi dâhi yazarlara, sanat tiyatrolarına, balelere, Kerenski'ye ve eski rejimi deviren kalpaklı Bolşeviklere ev sahipliği yaptı.

Moskova şehri, 1997 yılında sarsıntılı ve fırtınalı geçmişinin 850'nci yılını kutlarken, kalenin ilk kurulduğu yer olan Kremlin tepelerine fazla uzak olmayan bir apartmanın bodrum katında Rusya Federasyonu yurttaşı Olga İvanovna, kendi özel törenini hazırlıyordu.

Acılı Geçmişin İzleri

Şehrin kutlama şenliklerine benzemeyen, sessiz ve hüzünlü bir törendi bu.

Olga İvanovna, acılı geçmişinin izlerini taşıyan ve kapaklarında kabartmalı orak çekiçler bulunan resim albümlerini son kez gözden geçirdi: Sibiry'a'da geçen çocukluk günleri, tel gözlüklü, çenesinde bir tutam sakal bulunan ziraat mühendisi babası, hülyalı gözlerle objektife bakan sarışın annesi ve üç kardeşi...

Yaşamın kendilerine neler hazırladığını bilmeyen bir ailenin mutluluk fotoğrafıydı bu. Dünyanın ilk sosyalist devrimini başarmış ve insan kardeşliğini yaratmış olan anayurtlarına, büyük devrimci liderleri Vladimir İlyiç Ulyanov yani Lenin'e, Jozef Çuğaşvili yani Stalin'e duydukları hayranlık ve güvenle gözleri parlayan mutlu bir Sovyet ailesi...

Köhne Çar rejimine son veren Bolşeviklerin, koskoca Asya kıtası ve Avrupa'daki uçsuz bucaksız toprakları işleyen, dağların cevherini çıkaran, bu muazzam bölgeyi demiryollarıyla donatan, herkese iş, aş, sağlık ve eğitim sağlayan, sınıflı topluma son veren mucizesi, işte böyle ailelerin özverisi, inancı ve çalışması sayesinde gerçekleşebilmişti.

Bu fotoğraftakilerin her biri, ayrı bir toprakta yatıyordu şimdi: Kimi öldürülmüş, kimi de çektiği acılardan ölmüştü. Kiminin nasıl ve nerede öldüğünü bile öğrenememişti Olga.

Olga İvanovna, dibinde bir yudum votka kalmış olan *Stolichnaya* şişesini son kez ailesinin şerefine kaldırarak ve şimdi hiçbir hayatta olmayan sevdikleriyle vedalaştıktan sonra, bir kâğıt parçasına son sözlerini yazdı ve loş bodrum katının beyaz fayanslı banyosunda bileklerini keserek, ısıllı akan sıcak kanın bedenini terk edişini izledi.

Ölümle Gelen Huzur

Sıcak, ısıltılı kan beyaz döşeme taşlarında göllendikçe, Olga İvanovna uyuşuk, derin bir uykuya gömülüyor ve bu uykunun ona huzur getirdiğini, hayatın acılarının uzaklaştığını hissediyordu.

O gece Rusya Federasyonu, bir yurttaşının daha yaşamını yıkmiş ve sosyal çalkantılarda yok olan milyonlara bir yenisini eklemişti. Sovyetler'in yıkılışından sonra her yıl intihar eden 60 bin Rus'tan biriydi Olga İvanovna.

Ama 850'nci yılını kutlayan Moskova kentinin bundan haberi yoktu.

Daha üç-beş yıl öncesine kadar romancı Maksim Gorki'nin adını taşıyan Gorki Caddesi'nin adı Tverskaya Prospect'e çevrilmişti ve bu caddeden geçen *Mercedes 600*'ler, iki kenarda kürklere bürünmüş durumda müşteri bekleyen Rus kızlarının önünde duraklayarak ilerliyordu.

Olga'nın bileklerinden akan kanın ısıltısını gölgede bırakacak kadar parlak reklam ışıklarıyla bezenmiş caddede, Avrupa ve Amerikan malları çılglık çılgılığa müşteri kızıdırıyor, La Fayette'den Estee Lauder'e, Nike'tan, Marlboro'ya, McDonalds'tan Dom Perignon şampanyasına, Hugo Boss'tan Versace'ye kadar her türlü malın pazarlandığı bu caddeye bakan Mayakovski heykelinin tunç sessizliğine kimse aldırıyor-du.

Bir Dönemin Yok Ettiği Kuşak

Olga İvanovna intihar ettiğinde 77 yaşındaydı. Onca büyük umutlar ve özveriyle kurulan ülkesine duyduğu güveni elinden aldılar ve yaşamını parçaladılar.

Daha küçük bir öğrenciyken, sevgili babası, Japon casusu olduğu suçlamasıyla tutuklandı. Stalin'in Gulag kampına gönderildi. Orada onu itirafa zorladılar. Dondurucu Sibiry'a soğukunda üzerine kova kova su döktüler. Dökülen su hemen üstünde donuyordu. Ülkesine, sosyalizme, devrime ve liderine inanan adamın casus olduğunu kabul etmesini istiyorlardı. Kamptaki başka bir tutuklu, yaşlı bir komünist, ona ne yaparlarsa yapsınlar kesinlikle bir itiraf imzalamamasını öğütledi.

Baba direndi.

Bu arada aile, 'hain ailesi' muamelesi görüyordu.

Babası tutuklanmadan hemen önce, sınıfta notları çok yüksek olan Olga'nın Karadeniz kıyısında gençlik için düzenlenen geziye gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Çalışkan öğrenciler için büyük bir ödül olan ARTEK kampı, Sibiry'a çocuklarının hayalini kurduğu bir cennetti. Babası tutuklanınca onu bu geziye çıkardılar.

O sıralarda aile, oturduğu daireyi de yitirip akrabalarının yanına sığınmak zorunda kaldı. Çünkü bir hainin ailesine ev verilemezdi.

Olga İvanovna yine de talihli sayılırdı. Çünkü hiç olmazsa tutuklanmaktan kurtulmuştu.

Onların durumundaki birçok kadın ve çocuk, Akmol'a'daki kampa gönderilmişti.

Kazakistan'ın yeni başkenti Astana yakınlarındaki Akmol'a yöresinde, Stalin yönetiminin kurduğu kâmp, ALJİR adını taşıyordu: Yani, 'Hainlerin Karıları İçin Akmol'a Kampı' kelimelerinin başharflerinden oluşan bir kısaltma.

1937 ile 1945 arasındaki Stalin terörü yıllarında, on binlerce kadın evlerinden sökülerek bu kampa atıldı ve eksi 40 derecede penceresiz barakalarda yaşamını yitirdi.

Bugün kampa, bu kurbanları anan bir yazıt dikilmiş.

Nina Vaishvilene, Olga kadar şanslı olmayanlar arasındaydı. Çünkü genç kızlığında, karşı casusluk, örgütü SMERSH mensubu sarhoş bir subayın dans teklifini geri çevirdiği için Gulag kampına kapatılmıştı. Orada, Belçikalı bir mahkûmdan bir çocuğu oldu. Cezası bittikten sonra gidecek hiçbir yeri yoktu. Çünkü bütün akrabaları ölmüştü. Altı yıl Magadan kentinde yaşadı. Sonra Letonya'ya gitti. Güç bela geçinebiliyordu, çünkü Gulag, gençliğiyle birlikte bütün çalışma gücünü de çekip almıştı ondan. Bu sırada Sovyetler Birliği dağıldı ve Nina, bu yeni rejimde geçinme ve barınma olanağını bulamadı.

Başvurduğu son çare, bir mahkûm olarak gençliğini gömdüğü Gulag kampına geri dönüp, soğuk barakalardan birine yerleşmekti. Hiç olmazsa kira isteyen yoktu orada.

Dönelim Olga'nın hikâyesine.

İkinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla her şey daha da kötü oldu. Kızıl Ordu askere ihtiyaç duyduğu için Olga'nın babası kamptan çıkarılıp cepheye gönderildi ve onu bir daha göremediler. O sevgili, sevecen babayı kimbilir hangi cephede, hangi Alman şarapneli parçalamıştı!

Olga yıllarca, kucağına sokulduğu, omzuna başını koyduğu, babasının kokusunu unutamadı.

Stalin kamplarında yitip giden milyonlara, bu kez de savaşta ölen milyonlar katılıyordu.

Bugün Rusya'da, demografik açıdan ilginç bir özellik var: Ülkenin kaderini belirleyen bir özellik bu.

1920'lerde doğmuş olan kadın nüfus, normal bir görünüm sergiliyor.

Ama erkekler için böyle bir şey söz konusu değil.

1920'lerde doğmuş erkeklerin yüzde 97'si ölmüş. Sadece yüzde 3'ü hayatta.

Bir kısmı kamplarda yitip gitmiş. Daha çok da İkinci Dünya Savaşı, milyonlarca Sovyet erkeğini savaş meydanlarında yok etmiş.

Babasının başına gelen felakete rağmen ayakta kalmak için direnen ve büyük yeteneğiyle okuyup ekonomist olan Olga, bu yüzden evlenemedi.

Çünkü savaş, erkek nüfusunu yok etmişti.

Çünkü Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra işbaşına gelen yönetimler ve özellikle Gaidar'ın ekonomik şok uygulamaları, Olga'yı bir saat içinde beş parasız bıraktı.

Kefen parası olarak biriktirdiği üç-beş kuruş, bir anda sıfır oldu.

Olga'nın yaşama imkânları elinden alınmıştı.

Hepsi öldürülmüş olduğu için, yanına sığınacağı akrabası da kalmamıştı.

Huzuru ve kurtuluşu ölümde aradı.

Aynen, her yıl intihar eden 60 bin yurttaşı gibi...

Çocukluğu Stalin, gençliği savaş, yaşlılığı liberal demokratlar tarafından yıkılan kadına, banyoda bileklerini kesmekten başka yol bırakılmamıştı!

'Mercedes'li Adam

Aynı anda Moskova kenti, hem 850'nci kuruluş yılını hem de yeni zenginlerin saltanatını kutluyordu.

Moskova kenti, nüfusun yüzde 5'ine sahip olmasına rağmen ülke gelirinin yüzde 35'ini elinde tutuyordu.

Ve sosyalist ekonomiden, kapitalist ekonomiye geçiş dö-

neminin yeni zenginleri, hiçbir kural tanımadan büyük ser-
vetler kazanıyordu.

Moskova bir anda dünyanın ikinci pahalı kenti oluvermiş-
ti (Tokyo'dan sonra).

Hatta bu durum, Rus halkı tarafından yeni fıkralar üretil-
mesine yol açmıştı:

Bir Rus zengini, arkadaşına yeni kravatını gösteriyor ve
“Bak!” diyordu, “bu kravatı New York’tan 1500 dolara al-
dım.”

“Enayilik etmişsin!” diye yanıtlıyordu öteki. “Aynı kravatı
Moskova’da 2000 dolara alabilirdin.”

Bir başka fıkrada, yoldan geçmekte olan adam, feci bir tra-
fik kazası görüyor. Kaza yapan adam, “Ah *Mercedes*’im, ah
Mercedes’im!” diye ağlayıp, parçalanmış otomobiline ağıt yak-
makta.

Yoldan geçen adam diyor ki;

“*Mercedes*’i bırak birader. Baksana kolun kopmuş!” Kolu-
na bakıp da yerinde olmadığı gören zengin, müthiş bir çığlık
koparıyor: “Ah *Rolex*’im, ah *Rolex*’im!”

Bir başka fıkrada durum tam özetleniyor: Kitapçı dükkânı-
na giren biri diyor ki;

“En kısa yoldan nasıl zengin olunacağını anlatan bir kita-
bınız var mı?”

“Evet!” diyor kitapçı. “Var. Ceza yasası!”

Rusya’daki yeni baronlar, ülke gelirinin yarısından fazla-
sını ellerine geçirdiler. Bunlar arasında Vladimir Guzinski,
Vladimir Potanin, Boris Berezovski, Vladimir Vinogradov,
Mihail Khodorovski, Mihail Friedman, hem milyarlarca dola-
ra hem ülke kaynaklarının işletme imtiyazlarına hem de med-
yaya egemenler.

Çoğunun babası komünist partisi ileri gelenleri olan bu genç adamlar, komünist gençlik örgütü 'komsomol'lerden yetişmiş ve servetlerini son birkaç yıl içinde yapmışlar.

Bu baronlar, son seçimlerde yükselen komünist tehdide karşı Yeltsin'i seçtirebilmek için doğrudan devreye girdiler, bu uğurda 140 milyon dolar harcadılar ve komünistleri iktidardan uzak tutmayı başardılar.

Ama şimdilik!

Çünkü açlık sınırına yaklaşan Rus halkının büyük bölümü, eski rejimi özlüyor.

Merkezi ısıtmayla ısınan, sürekli sıcak su akan evlerde küçük bir kirayla oturan 280 milyon insan, sağlık sigortası, eğitim olanakları sunan eski rejimi kurtuluş olarak görüyorlar.

70 yaşın üstündekiler Stalin zulmünden dolayı hâlâ komünizme kuşkuyla bakarken, daha genç olanlar komünistlere yakın.

Bu yüzden Zhuganov liderliğindeki Rusya Federasyonu Komünist Partisi, Rusya dışındaki ve içindeki birçok kişinin uykusunu kaçırıyor.

Karl Marx ve Friedrich Engels, Komünist Manifesto'nun başlangıcında, "Avrupa'da bir hayalet dolaşıyor!" diyorlardı. "Komünizm hayaleti!"

İşte bu hayalet, bugün Rusya'da dolaşmakta!

Çünkü yeni rejim, Rus halkını perişan etti.

1990'dan bu yana intiharlar % 50 arttı.

Kızıl Ordu aç! Yüz binden fazla subayın evi yok. Her yıl ortalama 500 subay intihar ediyor.

Rusya'daki suç oranı ABD'nin üç katına çıkmış. Moskova, paranın, ahlaki çöküntünün, suçların, yoksulluğun, umutsuzluk ve umudun kenti olarak anılıyor.

Mirasyedi Rusya

Size bir soru: Türkiye'nin dış ticaret açığını kapatmasını, hatta ihracatını ithalatının üstüne çıkarmasını ister miydiniz?

Ya enflasyonunu % 7'ye indirmesini?

Türkiye'nin bütün kentlerinin meskenlerinde devamlı sıcak su akmasına, bütün büyük şehirlerinde ulaşımın metroyla sağlamasına ne derdiniz?

Ya tıpta, uzay yarışında, silah teknolojisinde, uçak yapımında dünyaya damga vurmasına?

İşte bütün bu saydıklarımız Rusya'da mevcut!

Rusya Federasyonu, yılda 60 milyar dolarlık ithalat yapıyor ama ihracatı 80 milyar dolar. Yani 20 milyar dolar fazlası var.

Enflasyonu % 7.

Bütün ülke altyapıya kavuşmuş durumda. Enerji kaynakları çok bol.

Moskova, geniş bulvarları, bakımlı binaları ve enerji bolluğunu yansıtan, her gece pırıl pırıl aydınlatılan görkemli yapılarıyla nefis bir şehir.

Ne gecekondular var ne de kargacık burgacık sokaklar!

Hiçbir yer kokmuyor!

Her gün milyonlarca insan, dünyanın belki de en güzel metrosuyla yolculuk yapıyor.

Diyeceksiniz ki bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu!

Hani Rusya'da açlık, sefalet kol geziyordu, hani intiharlar artmıştı!

Rusya tam anlamıyla bir geçiş dönemi yaşıyor. Bu yüzden de çelişkilerle dolu bir ülke.

Rusya, tarihte ilk kez sınıflı bir toplumdan sınıfsız topluma geçiş mücadelesi vermişti.

Şimdilerde ise sınıfsız toplumu tekrar sınıflı hale getirmek için uğraşıyor.

Dünya tarihinde ilk kez, sosyalist ekonomiyi kapitalist ekonomiye çevirme süreci yaşıyor.

Kargaşa ve kaosun nedeni bu!

Rusya, bu geçiş döneminde bile ayakta kalmasını, Sovyetler Birliği döneminin olağanüstü sanayileşme çabasına ve o dönemde verilen eğitim ile altyapı seferberliğine borçlu.

Stalin dönemi zalim bir dönemdi ama bugünkü Rusya'nın altyapısını da Stalin oluşturdu.

1917 devrimi, bütün dünyada entelektüel bir heyecan uyandırmıştı. Çünkü dünya yeni bir döneme giriyor, insanın insanı ezmesi, sömürmesi tarihe karışiyordu. Büyük rüyanın gerçekleşmesiydi bu.

Rosa Luxemburg, Berlin'de *Die Junge Garde* gazetesinde, 2-4 Aralık 1918 tarihinde yayınlanan 'Toplumu Sosyalistleştirmek' adlı makalesinde şöyle diyordu: "Hiç kimse sosyalizmi tembel, bencil, düşüncesiz insanlarla gerçekleştiremez. Sosyalist bir toplum, toplumun genel yararı için ihtirasla, coşkuyla dolu, hemcinslerine sempatiyle bakan, diğer insanlar için kendini feda etmeye hazır, cesur ve en zoru başarmak için gereken kararlılığa sahip insanlara ihtiyaç duyar."

Peki böyle insanlar var mıydı?

Luxemburg bunu şöyle cevaplıyor: “Böyle bir insanlığın gelişmesi için bir yüzyıla ya da on yıllara ihtiyacımız yok. Tam şimdi, devrim sırasında, mücadele içinde proleterya gerekli idealizmi öğreniyor ve çok yakında entelektüel olgunluğa ulaşacak.”

Rusya’daki devrimden sonra, yeni sosyalist insanı yaratmak için böylesine büyük ve ışıltılı umutlar yeşeriyordu.

Bu umutlar sayesinde ki milyonlarca insan mobilize edilebildi ve dünyanın ilk sosyalist toplumunu kurmak için kuşaklar kendini feda etti.

Bugün Rusya’nın kaymağını yediği zenginliği, altyapıyı, eğitimi kuran toplumsal ruh, bu heyecandan kaynaklanıyordu.

Düşünecek olursanız, Çarlık Rusya’sının köhne düzeninden, çağa damgasını vuran modern bir rejim yaratmak kolay değildi.

Rusya ve Türkiye arasındaki paralellikleri sıralamak, bu güçlüğü anlamamıza yardımcı olur kanısındayım.

Osmanlı İmparatorluğu, Rusya Çarlığı’ndan daha büyük ve daha kapsamlı bir devlettir.

Her iki ülkede de, farklı dönemlerde de olsa reform hareketlerine girişildi.

Rusya’da Çar Büyük Petro’nun reformcu ve merkantilizmi yerleştiren anlayışı, ülkedeki pek çok şeyi değiştirdi. Biz, Büyük Petro’ya ‘Deli Petro’ adını verdik. Çünkü bize göre delilik olan reform hareketlerine girişmişti.

Osmanlı İmparatorluğu’nda reform özleyen padişah III. Selim ise, ‘Eski köye yeni âdet getirme!’nin cezasını canıyla ödedi.

20. yüzyıl başlarında, bizde İttihatçılar, Rusya'da ise Kerenski hükümeti ile geçiş dönemleri yaşandı.

İki imparatorluk da Birinci Dünya Savaşı'na katıldı.

Savaş sonunda iki imparatorluk da (5-10 yıl farkla da olsa) tasfiye edildi.

Rusya'da Leninizm, Türkiye'de ise Kemalist rejim kuruldu. Çar-Padişah, Lenin-Atatürk; ikinci adamlar Stalin-İnönü, Brejnev-Demirel benzerliklerini Gorbaçov ve Özal'a kadar uzatmak mümkün.

Ama sonuçta Sovyetler Birliği, akıl almaz büyüklükteki coğrafyayı kalkındırır, dünyada süper güç olur, eğitimini ve altyapısını tamamlarken biz, kendi iç göçlerimizin istilasını altında, giderek köylüleşen, giderek itibar yitiren, ne İslam dünyasına ne de Batı'ya yaranabilen, gittikçe yalnızlaşan ve kendi iç sorunlarına yenik düşen bir ülke konumuna girdik. Bütün sarıntılara rağmen Rusya, bugün G-7 zenginler kulübüne kabul ediliyor. Hâlâ hatırı sayılan, sözü dinlenen bir güç.

Ya biz nerelerdeyiz?

Marx ve Engels'e göre komünizm, kapitalizmin son aşamasıydı ve sanayileşmiş, gelişmiş ülkelerde gerçekleşecekti. Rusya'da ise beklenmeyen oldu.

Monarşiyle idare edilen bir köylü toplumunda, sosyalist devrim yapma ve sanayi hamleleriyle bir proletarya yaratma modeli doğdu.

Bu küçük karşılaştırma, bizi, nedenler üzerinde düşünmeye zorluyor.

19. yüzyılda birbirine benzeyen iki ülke arasındaki minimal fark, 20. yüzyılda neden bu kadar açıldı?

Neden biz gelişmekte olan ülke kategorisine yerleştirilirken Rusya süper dünya gücü haline geldi?

Belki de bunun cevabını, Osmanlı ve Rus Çarlığı aydınlarında aramak gerekiyor.

Çünkü iki ülkenin köylüsünü karşılaştırarak bir yere varmamız mümkün değil!

Vladivostok dolaylarında patates eken Boris ile Haymana'da tarlasını süren Mehmet Ali'nin çok fazla farkı yok.

Olsa bile bu fark bizim lehimize.

Çünkü Anadolu insanı, daha zengin kültür köklerine sahip.

Ne yazık ki aynı şeyi aydınlar için söyleyemiyoruz.

19. yüzyıl sonlarında Rusya, Belinski çapında eleştirmenlere, Plekhanov kalibresinde düşünür bilim adamlarına, Çehov, Tolstoy, Dostoyevski gibi dâhi yazarlara sahip olurken, Osmanlı münevverleri dünyadaki gelişmelerden bihaber, Batı'yı acayip bir masal diyarı olarak gösteren yazılar yayınlıyorlardı. Paris'e, Londra'ya gidip geliyorlar ama oralarındaki sosyal ve politik hareketleri yeterince tanımıyorlardı. Ne Paris komünü üzerine bir kitap yazmışlardı, ne Sanayi Devrimi üzerine.

O dönemde yazılmış oyunlara bakın! Hepsinin Çehov'un yanında epey patetik ve çocuksu kaldığını görürsünüz.

İktidarı ve muhalefetiyle bütün münevverler, sanki zamanın dışına sürüklenmişler, daha doğrusu kendilerine ait bir zaman dilimi yaratmışlar, onun içinde dönüp duruyorlardı.

Felsefeden yoksun bırakılmış kuşakların dramıydı bu. Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılan münazarada felsefe, bilim ve sanatlara son derece açık olan İbni Rüşt taraftarları yenilip, meydan İmam Gazali taassubuna kalınca, belki bugünümüzü bile belirleyen skolastik çizginin temel taşları yerine konmuştu. (İbni Rüşt, bugün bile dünya çapında en iyi Aristoteles yorumcularından biri olarak anılmakta.) Bu yanlış

temel üzerinde yükselen bina, dünyadaki gelişmeleri anlamamıza izin vermiyordu.

Platon'u, Aristoteles'i, Descartes'ı, Hegel'i izlemeyen düşünce dünyası, İngiltere'de patlak veren Sanayi Devrimi'ni de anlamayı beceremiyordu.

Felsefenin diğer bilimlere yaptığı katkı ve bilimin üretime dönüşmesi süreci yaşanmıyordu çünkü.

Rus aydınları ise harıl harıl teorik çalışma yapıyor, sınıflı toplumu tahlil ediyor ve İngiltere'de olup bitenler üzerine yapılmış incelemeleri, hemen hepsinin bildiği Batı dilleri aracılığıyla, deyim yerindeyse yiyip yutuyordu.

Her aristokratın evinde bulunan piyanolarda klasik eserler çalınıyor, tiyatroyla, edebiyatla, felsefeyle, baleyle yakından ilgili kuşaklar yetişiyordu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra girilen kültür seferberliği, kurulan yeni fakülteler, Batı'dan getirilen bilim ve sanat adamları, devletin kurdurduğu tercüme büroları aracılığıyla dünya klasiklerinin yayınlanması, bu gecikmenin ve bu ihtiyacın sonucuydu. Atatürk, yitirilen zamanı sezmış ve eksiği kapatmaya çalışmıştı.

Düşünceleriyle 20. yüzyıla damgasını vuracak olan Karl Marx ve Friedrich Engels, kapitalist sistemin eleştirisini yapmışlar, bu gelişmenin sosyalist aşamaya geçilmesiyle sonuçlanacağını hesap etmişlerdi.

Onlara göre komünizm, kapitalizmin son aşamasıydı ve doğal olarak en çok sanayileşmiş, en çok gelişmiş ülkelerde gerçekleşecekti.

Rus Çarlığı gibi köylülüğe dayanan, sanayii ve dolayısıyla gelişmiş bir proletaryası olmayan bir ülkede devrim öngörmemişlerdi.

Friedrich Engels, “Burjuva toplumu sosyalizme geçiş ya da barbarlık arasında bir yol ayrımında durmakta!” diyordu.

Rosa Luxemburg’un da aralarında olduğu Marksist düşüncüler, dünya savaşını Engels’in bu öngörüsüyle açıkladılar ve sanayileşmiş ülkelerin barbarlık yolunu seçtiğini düşündüler.

Rusya’da ise beklenmeyen bir şey oldu. Marx’ın öngördüğü biçimde gelişmiş ülkelerde başlamayan sosyalist devrim, iradi bir güç ile Rusya’da gerçekleşti.

Böylece, monarşiyle idare edilen bir köylü toplumunda sosyalist devrim yapmak ve daha sonra girişilecek sanayi hamleleriyle bir proleterya yaratmak modeli doğmuş oldu.

Bu modelin adı Leninizm’di.

Sosyalizm, Marx’ın öngördüğü gibi toplumun kendiliğinden geçilen bir dönemi, daha doğrusu kapitalizmin son aşaması değil, yukarıdan aşağıya kurulan bir model oluvermişti.

İktidarı ele geçiren devrimciler, üretim araçlarını tekeline alıyor ve komünist parti aracılığıyla kitleleri sosyalist proleterya haline dönüştürüyorlardı.

Tabii bu büyük dönüşüm için, devletin zaman zaman şiddet kullanan, zorlayıcı bir niteliğe bürünmesi gerekiyordu.

Lenin şöyle yazıyordu:

“Proletarya, hem sömürücülerin direncini kırmak için ve hem de sosyalist bir ekonomiyi örgütleme işinde koskoca bir nüfus –köylülük, küçük burjuvazi ve yarı proleterler– önder olmak için, devlet iktidarına, zorun merkezileşmiş örgütüne, şiddet örgütüne ihtiyaç duyar.”

Isaac Deutscher, Stalin dönemini şöyle anlatıyor: “1930’larda ortalama bir Avrupa ulusununkinden daha aşağıda olan maddi üretim aygıtıyla öyle çabuk genişledi ki, Rusya şimdi Avrupa’nın birinci ve dünyanın ikinci gücü durumundadır.

“On yıldan biraz fazla bir zamanda kent ve ilçelerin sayısı

ikiye katlandı ve kentlerin nüfusu otuz milyon arttı. Her deceden okul sayısı şaşırtıcı bir biçimde çoğaldı. Bütün ulus okula gönderildi. Ulusun bilinci öyle uyandırıldı ki, tekrar uyutulması imkânsız. Bilgi, bilimler ve sanat arzusu, Stalin hükümeti tarafından, sıkıntı verici, doymak bilmez bir hal alma noktasına kadar getirildi... Son olarak, Rus toplumunun bütün yapısı öyle derin ve çok yönlü bir değişim geçirdi ki artık tersine çevrilemez.”

Ama çevrildi.

Çünkü Marx'ın ve Engels'in öngördüğü sosyalizm bu değildi.

Bettelheim şöyle yazıyor: “Yukarıdan devrim düşüncesi, 1929 yılının sonundan itibaren yürütülen büyük çaplı kolektifleştirmenin resmi tanımında vardı... Bununla birlikte Marx ve Engels'ten biliyoruz ki, yukarıdan gerçekleştirilen bir devrim, kitlelerce desteklenmiş olsa bile, gerçek bir devrim değildir.”

Lenin'i eleştiren Rosa Luxemburg, parti aracılığıyla, yukarıdan aşağıya doğru kurulan bir sosyalizmin er geç işçi sınıfıyla karşı karşıya geleceğini ve özgür sendika talepleriyle karşılaşacağını öne sürmüştü.

Luxemburg, 15 Şubat 1919'da polis tarafından öldürülüp bir kanala atıldığı için ne kadar haklı çıktığını göremedi.

Bu satırların yazılışından yıllarca sonra Polonya'nın Gdansk tersanelerinde posbıyıklı bir işçi olan Lech Walesa önderliğinde sendikal talepler yükseldi ve Solidarnoş (dayanışma) hareketi, sosyalizm tarihinde bir dönüm noktası oldu.

Bir anlamda, komünizmi yıkan adam olarak tarihe geçen Mihail Gorbaçov da sosyalizmin diktatörlük yöntemiyle uygulanmasını eleştirenler arasında.

Gorbaçov’la Röportajın Öyküsü

Aytmatov’un *Beyaz Gemi* romanında anlattığı Issık Göl, gerçekten de nefes kesici bir güzellikteydi. Ve biz 1997’nin Ağustos ayında beyaz bir gemiyle bu gölde dolaşıyorduk. Berrak havasının ve masmavi suyunun hiçbir kirlilik izi taşımadığı uçsuz bucaksız göl, karlı dağlarla çevriliydi. Yıllardır görüşe görüşe yakın dost olmuş UNESCO insanları, Aytmatoğlu gibi Kırgız dostlar ve Mihail Gorbaçov vardı gezintide.

Gorbaçov’la ilginç şeyler konuşmuştuk ve o sırada aklıma, bu konuşmaları televizyon yoluyla Türkiye’ye aktarmak gelmişti.

Başkan’dan bir TV görüşmesi için randevu istemiştim.

NTV’deki ‘Aklın Yolu’ programına Gorbaçov’u konuk etmek ilginç bir fikirdi.

“Seve seve!” demişti. “Moskova’daki vakfımıza bir faks çekin! Zamanı belirleyelim.”

Mihail Gorbaçov’un programı çok doluydu. Dünyayı dolaşılıyor ve konferanslar veriyor, toplantılara katılıyordu.

Bu konferanslar ve televizyon programları için para ödeniyordu. Bir televizyon röportajı 150 bin dolardı. Bu paralar, kurmuş olduğu vakfa gidiyor ve vakıf çalışmaları için gerekli kaynağı oluşturunuyordu.

Asistanlarıyla görüştüğümüzde para konusu hiç gündeme gelmedi ve tahmin ettiğim gibi Gorbaçov bizden para talep etmedi.

İstanbul'a döndükten sonra Gorbaçov Vakfı'yla yazıştık ve TV görüşmesi için 23 Aralık tarihi bildirildi.

22 Aralık sabahı Türk Hava Yolları'nın İstanbul-Moskova uçağına bindim ve Moskova'dan gelen telefonda haberim olmadı.

Pazartesi sabahı asistanımı arayan vakıf yetkilileri, Gorbaçov çok ağır bir grip geçirdiği için görüşmenin ertelenmesi gerektiğini belirtmişler.

Eşi Raisa, Gorbaçov'un konuşacak durumda olmadığını belirtiyormuş.

Ama her şey için çok geçti artık.

Moskova'ya varmıştım ve çekim için ayarlanmış olan Reuters kameraları haber bekliyordu.

Danışmanlarıyla birlikte Gorbaçov'u aradık. Eşi Raisa, telefonla dahi konuşamayacağını söylüyordu.

Mecburen akşamı bekledik. Akşam görüştüğüm danışmanları, Gorbaçov'un, sadece ekip geldiyse görüşmenin ertelenmesini rica ettiğini ama ben şu anda Moskova'daysam, ne yapıp yapıp görüşmeye geleceğini belirttiler.

Moskova'da bulunduğumu söylediklerini, ertesi gün saat 3'te Gorbaçov Vakfı merkezinde buluşmak için randevu verdiğini söylediler.

Vakfın bulunduğu bina ilginçti doğrusu. Buna bina değil, bir mahalle demek daha doğru olur. İçinde oteller, spor tesisleri, bürolar olan koca bir mahalle.

Arkadaşım, bu binanın Sovyet döneminde 'Sosyal Bilimler Enstitüsü' olarak kullanıldığını anlattı.

Gerçi adı buydu ama bilimle hiç ilgisi yoktu. Dünyanın her

ülkesinden gelen genç komünistler burada aylarca ağırlanıyor ve eğitiliyormuş. Komünizmin yasak olduğu ülkelerden gelen militanlar, ideolojik eğitimlerini burada alıyormuş. Hatta bazı terör grupları bile bu binada konuk ediliyor, silah eğitimi alıyormuş.

Gorbaçov, başkanlığı zamanında bu enstitüyü kapatmış.

İktidardan düştükten sonra bu binayı vakıf çalışmaları ve Perestroyka kitaplığı kurmak için Yeltsin'den istemiş ve dileği yerine getirilmiş.

Ama daha sonra Gorbaçov, yönetimi eleştirmeye başlayınca Yeltsin binayı alıp Maliye Bakanlığı'na vermiş. Şimdi Gorbaçov'un bu koca binada birkaç odası var ve bu odalar için her yıl 240 bin dolar kira ödemek zorunda.

İşte, Gorbaçov'la bu binada buluştuk.

Gerçekten hastaydı. Boston'da Nobel Ödülü kazanmış ekonomistlerle ve bu arada Türkiye'ye de gelip giden (Orhan Güvenen'in yakın dostu) Profesör Klein'le bir toplantı yaptığını, arkasından New York'a geçerek Belediye Başkanı'nın yemeğine katıldığını, akşam Kissinger ile buluşup uçağa bindiğini ama bu arada müthiş üşüttüğünü anlattı.

Tüm bunlara karşın, görüşme keyifli geçti ve TV'de yayınlanınca da ilgiyle izlendi.

Metropolit Pitirim

Gorbaçov'la röportajın ardından, karlı Moskova'da bir akşamüstü, ünlü din adamı Metropolit Pitirim'le görüştük. Bembeyaz sakalı, mavi gözleri ve siyah giysileriyle etkileyici bir görünüme sahip Metropolit, "Ben de müzisyenim!" diyerek bir viyolonsel çıkardı. Din adamının çaldığı viyolonsel, *Stradivarius* imzası taşıyordu.

Çalıştığı bürodaki *Steinway* piyanoyu göstererek birlikte bir şeyler çalmamızı istedi ve on dakika kadar beraber müzik yaptık.

İşte Rusya bu!

Stradivarius viyolonsel çalan bir yüksek din adamını hiçbir ülkede bulamazsınız.

Daha sonra çaylarımızı içerken, sohbet, Ortodoks dünyasının eski bir anlaşmazlığı üzerine yoğunlaştı: Patriklik konusu!

Metropolit Pitirim, İstanbul Patrikliği'nin bütün dünya Ortodoksluğu için geçerli ekümenik patriklik olmadığını söylüyor ve bu teoriyi yanlış buluyordu.

Ortodoksluğun 16 patrikliği vardı. İstanbul da bunlardan biriydi.

Ekümenik sözünü de iki biçimde açıklıyordu: Birincisi Ak-

deniz'le ilgili demekti. İkincisi ise Hıristiyanları birbirine yaklaştırma projesinin adıydı.

Metropolit Pitirim'i, uygun bir zamanda İstanbul'a gelmesi için davet ettim. Umarım bu ilginç ve hoşgörülü din adamını İstanbul'da dinleyebiliriz.

Gorbaçov'un Mektubu

Toplantıdan yedi yıl sonra, Mihail Gorbaçov'dan bir mektup aldım.

Şöyle yazıyordu:

Değerli Livaneli,

1986 yılında, Cengiz Aytmatov'un örgütlediği Issık Göl Forumu'ndan sonra, sizinle karşılaşmış olmaktan ve modern dünya topluluğunun geleceğini tartışma imkânı bulmaktan ötürü çok mutluyum.

Aradan yedi yıl geçti. Gerçek, beklentilerimizi aştı.

Bugün, sadece takdirlerimizi belirtmekle kalmak yerine, bu çalışmanın gelecek uygarlıklar üzerinde de yansımaları sağlamanın ve açıklamanın yararlı olduğunu düşünüyorum.

Mesela, toplantımızın sonucu olarak, bu yedi yılın tarihini anlatan bir monografi hazırlayabiliriz.

Bu bakımdan, sizi, 10-16 Ekim tarihleri arasında Moskova ve Kislovodsk'a davet etmek istiyorum...

Mektubu alınca, Mihail Sergeyeviç Gorbaçov adını taşıyan ademoğlunun büyük macerası gözümün önünden geçti.

Büyük başarılar ve büyük yıkımlar görmüş bir hayatın izlerini taşıyordu ve yüzyılımızın belki de en ilginç insanların biriydi.

1986'da süper gücün başına geçmiş ve Glasnost, Perestroika devrimleriyle, dünya tarihini değiştirmişti.

Arkasından, dünyanın en ünlü ve en sevilen adamı olmuştu. *Time* dergisi, onu yılın adamı değil, 'Çağın Adamı' olarak kapak yapıyor ve Amerikan halkı arasında yapılan araştırmalar sonucunda, Gorbaçov, Reagan'dan daha güvenilir bulunuyordu.

Binlerce gazete ve televizyon bekliyordu kapısında.

Ağzından çıkacak bir söz, dünyada yeni dalgalanmalara yol açıyordu. Tarihi biçimlendiren insandı.

Bu kadar güç, bir insanı çıldırtır.

Ama Mihail Sergeyeviç çıldırmadı, Olimpos Dağı'nın tanrısal ortamına benzeyen Kremlin'de ince, kibar, edebiyat meraklısı ve kültürlü bir insan olarak yaşadı.

Türkiye'de bazı çevrelerin Gorbaçov'u 'komünizmi yıkan adam' olarak tanımladığını biliyorum.

Ama belki de Gorbaçov, bir sebep değil, sonuçtu.

Perestroika'ya giden yolu kendisinden önce Andropov açmıştı. Çünkü, Sovyet komünizmi çürümüşü, yıkılmaya mahkûmdu.

Rüşvete, yalana ve parti ileri gelenlerinin saltanatına dayanan bu sistemin yürümesine imkân kalmamıştı.

Yoksa, Gorbaçov, Kızıl Ordu'ya, partiye ve iki yüz seksen milyon insana karşı bir harekete girişebilir miydi?

Bugün bir başkan karar verse, Amerika'yı komünist yapabilir mi?

Gorbaçov'u, kendi halkı 'komünist' olmakla suçluyor. Bazı çevreler ise onu 'komünizmi çökertmek'le itham ediyor.

Ve biz, bu önemli liderin kişiliğinde, çağdaş bir trajedi izliyoruz.

Sonsöz

22 Ekim 1986 günü Moskova'dan Doğu Berlin'e giden *Aeroflot* uçağına bindim. Sabah epey erken bir saatte kalkan uçağın birinci mevki bölümünde tek başıma oturuyordum. Hostes yol boyunca bana ikramlarda bulundu, çeşitli et ve balık yemekleri yemem ve votka içmem için üsteledi. Ama sabah o saatte bunları görmeye bile dayanamayacağım için hepsini geri çevirdim.

Genç hostes bunun üzerine, çok üzüldüğünü söyledi. Gerçekten de ağlamaklı oldu. Niye bu kadar üzüldüğünü sordüğümde, çok ilginç bir şey söyledi bana. "Siz Kremlin'e davet edilmiş ve yeni devlet başkanımızı görmüş enden insanlardan birisiniz," dedi.

Kremlin Buluşması'nın Sovyet insanı için ne demek olduğunu ilk olarak o hostes anlatmış oldu bana ama daha sonra Doğu Berlin havaalanında yaşadıklarım yanında, bu bile hiç kalıyordu.

Bilenler bilir: Eskiden Doğu Berlin'de bulunan Schönefeldt havaalanı, dünyanın en korkunç yerlerinden biriydi. Bu havaalanından yolcu olarak geçmek ile Sing Sing cezaevinden tahliye edilmek arasında bir fark varsa bile, bu fark kesinlikle havaalanının lehine değildi.

Pasaport polisleri yolcuları düşman gibi süzer, askerler, sizi şimdi vurmak ile bunu on dakika sonraya ertelemek arasında kararsızlarmış gibi bakarlardı yüzünüze. Uçak havaalanına yaklaştığında bunları düşünüyor, canım sıkılıyordu. Wim Wenders'la buluşmak üzere Batı Berlin'e geçmem, kimbilir kaç saat alacaktı? Ama işler hiç de beklediğim gibi gelişmedi. Uçağın yanına, siyah bir *Zil limuzin* yanaşmıştı; başında, siyah giysili, ciddi görünümlü insanlar bekliyordu. Uçaktan inince beni abartılı bir saygıyla *limuzine* bindirdiler. Yanımdaki iki adamdan biri kendisini havaalanı müdürü, öteki ise güvenlik şefi olarak tanıttı. Valizim uçaktan alındı ve hiçbir pasaport kontrolünden geçmeden havaalanından ayrıldık. Limuzin Batı Berlin'e gidiyordu.

Yolda iki bürokrat bana Gorbaçov'u sordular. Doğrudan doğruya adını söyleyemiyor, ondan, "Sayın Birinci Sekreter yoldaş" diye söz ediyorlardı. Nasıl bir insandı? Gülümsüyor muydu? Bize neler söylemişti? Boyu bosu nasıldı? O anda kendimi, Tanrı'nın yanından gelen bir peygamber gibi hissettiğimi söylersem, sanırım durumu abartmış olmam. Doğu Alman yöneticilerin heyecanı ve tavrı ancak bu benzetmeyle anlatılabilir. Neredeyse bana ellerini sürmek ve o kutsal kişiyle el sıkışmış ellerimin kalıbını çıkarmak istiyorlardı. İnanın, sözlerimde abartı yok.

Bu ilk buluşmadan sonra Gorbaçov'u Amerika'da gördüm. San Francisco'da, "Otel" dizisinin çevrildiği Fairmont Otel'in tepesindeki dairesinde buluşmuştuk. Carl Sagan ve John Neisbitt de vardı. Konuşma sırasında Raisa Gorbaçov odaya girdi. Bir sürü alışveriş torbası taşıyordu. Sırtındaki koyu bal rengi tayyörle, alışverişten dönen orta halli bir Amerikalı hanımı andırıyordu.

Amerikalılar Gorbaçov'a çok saygı gösteriyor, hatta orada

seçimlere girse kazanıp başkan olacağı şakasını yapıyorlardı. Gorbaçov karısına bu şakayı aktardı. Epeyce gülüştüler.

Raisa Gorbaçov'u bir daha görmedim.

Yıllar sonra Moskova'daki Novodeviçye mezarlığında, Nazım'ın kabri başında dostlarla buluşmuştuk. Bir yıl önceki anma gününde ortaya bir fikir atmış ve Nazım'ın vasiyetine uyarak onu Anadolu'da bir köy mezarlığına gömmek mümkün olmadığı için, bir çınar getirip başına dikmeyi önermiştim. Böylelikle hiç olmazsa vasiyetin bir kısmını yerine getirmiş olacaktık. Öneri kabul edildi ve bir yıl sonra biz Nazım'ın mezarı başında, bir ağaç dikme töreni için buluştuk. Novodeviçye mezarlığı, Rusya'nın en ünlü yazarlarının, bestecilerinin son uykusunu uyuduğu anıtsal bir yerdir. Törenden sonra Nazım'ın mezarının arkasında yeni bir toprak yığını dikkatimi çekti. Henüz anıt yoktu üstünde. Yaklaşıp, toprak yığını üstündeki plakayı okudum ve Rasia Gorbaçov'un orada yatmakta olduğunu gördüm. Kimbilir belki Mihail Gorbaçov da ölümünden sonra sevgili eşinin yanına gömülecek ve böylece hayran olduğu büyük Türk şairi Nazım Hikmet'le sonsuz bir yalnızlığı paylaşacaktı.

İkili görüşmelerimizde her zaman "Sayın Başkan" diye hitap ettiğim ve saygı gösterdiğim Gorbaçov'la resmi toplantılarda çok görüştüm ama 1997 yılının o korkunç ağustos sıcağı çökmüş Kırgızistan'ında, Issık Göl'de tekne gezintisi yaparak serinlemeye çalıştığımız sırada, kişisel sorular sorma olanağı buldum. Bu masmavi gölün çevresi, o mevsimde bile karlı dağlarla çevriliydi. Devlet Başkanı olduğu sıralarda hakkında uydurulan fıkraları duyup duymadığını sorduğumda güldü, duyduğunu söyledi, hatta birkaç tanesini anlattı bile.

En ilginç konuşmalarımızdan biri, uyku üzerineydi. Çünkü birkaç gün önce Bişkek'te yapılan toplantının öğleden

sonraki kısmında, Devlet Başkanı Askar Akayev, çok uzun bir konuşma yapmıştı. Bu bir buçuk saatlik konuşma, çeviri de eklenince neredeyse üç saate çıkmıştı ve o korkunç sıcaklığın etkisiyle salonda bulunan herkes teker teker uyuklamaya başlamıştı. Benim de göz kapaklarıma tonlarca ağırlık bindiği için arada bir kayıp gidiyordum ama kendime geldiğim anlarda, bir tek kişinin, Mihail Gorbaçov'un hiçbir uyku emaresi göstermeden, pür dikkat başkanı dinlediğini görüyordum.

Bunu hatırlattım kendisine. Güldü ve ilginç bir anısına aktardı.

Kremlin'deki çok önemli bir toplantı öncesinde, KGB onu uyarmış ve toplantıya CIA'in sızmış olduğunu öğrendiklerini ama ajanın kim olduğunu bilmediklerini söylemiş. Gorbaçov o önemli toplantıya girmiş, aşağı yukarı üç saat sonra bir ara vermiş ve dışarı çıkıp KGB ajanlarına, "Şu kişi CIA ajanı!" demiş. KGB ajanları, Devlet Başkanının bunu nasıl öğrendiğini sormuşlar.

Demiş ki: "Üç saatin sonunda uyuklamayan tek kişi oydu!"

Mihail Gorbaçov'la başbaşa konuşurken, onun tarihteki rolünü, dünyayı değiştiren bir devrime imza attığı gerçeğini ve aranızdaki statü farkını unutturacak bir dostluk duygusu dolar içinize.

Günümüzde yerli yersiz kullanılan "karizma" sözünün, ısmarlama bir elbise gibi, üstüne tıpa tıp oturduğu ender insanlardan biridir o.

Evrensel insan çıkarlarını, ulus ve sınıf çıkarlarının önüne geçirmekle yaptığı muazzam dönüşüme, bütün kalbiyle inanmaktadır. Bunun, yeni bir politika olduğunu ve zamanla bütün dünya liderleri tarafından benimseneceğini düşünmektedir. Giderek artan çevre sorunlarının ve nükleer silah-

lanmanın tehdit ettiği insan soyu için bir çıkış yolu aramaktadır o.

Daha bu süreci tamamlamadık. Belki de haklıdır Gorbaçov. Belki de insan soyunun toptan yok oluş felaketiyle karşı karşıya kalmasını engelleyecek global politikaların ilk uygulayıcısıdır.

Bunu zaman gösterecek.

Ben, kitapta görüleceği gibi, Mihail Gorbaçov'un düşüncelerini aktarmakla yetindim sadece. Bundan, onun her dediğine katıldığım anlamı çıkmamalı. Kafamda soru işaretleri ve zaman zaman da itirazlar oluştuğunu saklamayacağım.

İngiliz yazar Somerset Maugham, *A Writers Notebook* (Bir Yazarın Not Defteri) adlı kitabında, Rus edebiyatına, benim de aralarında olduğum milyonlarca insanın bazı bölümlerine katılmayacağı eleştiriler yöneltir. Bu edebiyatı fazla yalınkat bulur. Ona göre Rus romanında, onlar ve yüzlerle sayılabilecek karakter yaratılamamış, sadece iki ana tip ortaya çıkmıştır: Alyoşa^(*) ve Stavrogin^(**). Rus insanının da zaten bu iki tiplenmeyle açıklanabileceği kanısındadır o.

Bu yargının doğruluk derecesini bilemiyorum. Alyoşa'nın sonsuz iyiliğe yönelen masum ruhu ile Stavrogin'in kıvranımları belki de bu ulusun tarihinin özetidir.

Eğer böyle ise, Mihail Sergeyeviç'in, Alyoşa soyundan geldiğine hiç kuşku yok.

"İçi ak" Alyoşa Karamazov'un soyundan!

(*) Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* romanının kadın kahramanı.

(**) Dostoyevski'nin *Ecinniler* romanının erkek kahramanı.